

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

Diplomová práce

Bc. Tereza Pavlíčková

**Reformní hnutí a normalizace poměrů
v Jihlavě
(1960–1971)**

**The reform movement and the normalization of
relations in Jihlava (1960–1971)**

Praha 2012

vedoucí práce: Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSC.

Děkuji Prof. PhDr. Janu Rychlíkovi, DrSC. za laskavé vedení mé diplomové práce a cenné rady. Děkuji své rodině a přátelům za trpělivost a morální podporu, kterou mi poskytli. Vřelé díky patří pracovníkům Státního okresního archivu v Jihlavě za pomoc a ochotu při vyhledávání pramenů. V neposlední řadě děkuji také Bc. Kateřině Černé za korekturu práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. dubna 2012

.....

Bc. Tereza Pavlíčková

Obsah

Úvod.....	11
1. Šedesátá léta v Československu.....	17
1. 1 Obecná charakteristika let šedesátých.....	17
1. 1. 1 Úvod do problematiky československých let šedesátých...	17
1. 1. 2 Právní změny v roce 1960.....	20
1. 1. 3 Československá společnost v šedesátých letech.....	21
1. 1. 4 Ekonomická oblast.....	22
1. 1. 5 Situace ve státní správě.....	24
1. 1. 6 Poměry na poli československé kultury.....	26
1. 1. 7 Otázka náboženství v 60. letech.....	27
1. 1. 8 Situace uvnitř komunistické strany.....	28
1. 2 Situace v Jihlavě v období 1960–1967.....	29
2. Československá krize neboli Pražské jaro.....	33
2. 1 Československo v první polovině roku 1968.....	33
2. 1. 1 Kořeny československé krize (červen – prosinec 1967).....	33
2. 1. 2 Lednové politické tání (leden – březen 1968).....	37
2. 1. 3 Probuzení společnosti a akcelerační reformního hnutí (březen – květen 1968).....	40
2. 1. 4 Vyvrcholení krize (červen – srpen 1968).....	47
2. 2 Odezvy obrodného procesu v Jihlavě (první pol. roku 1968).....	52
3. Vpád vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy do reality okresního města... 66	
3. 1 První den okupace – středa 21. srpna 1968.....	66
3. 2 Čtvrtek 22. srpna 1968.....	72
3. 3 Pátek 23. srpna 1968.....	77
3. 4 Sobota 24. srpna 1968.....	81
3. 5 Neděle 25. srpna 1968.....	84
3. 6 Pondělí 26. srpna 1968.....	86
3. 7 Úterý 27. srpna 1968.....	89
3. 8 Dny následující.....	93

4. Počátky normalizace v Jihlavě.....	99
4. 1 Pojem normalizace a jeho teorie.....	99
4. 2 Počátky normalizace (září – prosinec 1968).....	102
4. 3 Nový rok 1969 a nové vzepětí občanské společnosti (leden–duben 1969).....	119
4. 4 Přitvrzení normalizačního procesu (duben – srpen 1969).....	126
4. 5 Otevřená likvidace obrodného procesu (září – prosinec 1969)....	133
4. 6 Plné prosazení normalizačního kursu - poslední fáze očisty strany a společnosti (leden 1970 – duben 1971).....	138
5. Tečka za jihlavským obrodným procesem – Příběh Evžena Plocka.....	147
5. 1 Úvod do problematiky.....	147
5. 2 Život Evžena Plocka.....	149
5. 3 Průběh 4. dubna 1969 a pohřeb Evžena Plocka.....	158
5. 4 „Druhý život“ Evžena Plocka.....	165
Závěr.....	170
Seznam pramenů a literatury.....	179
Přílohy.....	187

Seznam použitých zkratk

ČSSR – Československá socialistická republika

KAN – Klub angažovaných nestraníků

K 231 – Klub 231

KSČ – Komunistická strana Československa

KSS – Komunistická strana Slovenska

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

MNV – Městský národní výbor

NDR – Německá demokratická republika

n. p. Motorpal – národní podnik Motorpal

ONV – Okresní národní výbor

OV KSČ – Okresní výbor Komunistické strany Československa

SOkA Jihlava – Státní okresní archiv Jihlava

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Úvod

Shoda na výkladu událostí šedesátých let dvacátého století v Československu, událostí tzv. pražského jara a posléze počátků normalizace asi nikdy nebude možná, neboť velmi závisí „(...) *na specifické optice toho, kdo příběh vypráví, na optice, která je daná jeho předchozí životní zkušeností, sociálním postavením a ideovou či světonázorovou orientací.*“¹ Emočně zabarvené spory o toto období ukončí až odchod generace pamětníků, pro které je vytyčené období nikoliv součástí historie, ale součástí jejich vlastních životů.

Hlavním cílem této práce je proto nezaujatě a co nejpřesněji postihnout období let šedesátých s přesahem do roku 1971 na úrovni okresního města Jihlava. Název předkládané práce Reformní hnutí a normalizace poměrů v Jihlavě

1960–1971 napovídá, že práce zaujímá vcelku široké časové rozmezí, přestože náznaky jisté reformní činnosti v Jihlavě se začaly vyskytovat až ke konci roku 1967, je text veden již od počátku let šedesátých z důvodu zachycení celkové dobové atmosféry a počátku dlouhodobého vývoje související problematiky.

Práce si dále klade za cíl popsat pokus o reformu socialismu a její potlačení ve specifických podmínkách okresního města. V textu je přikládán důraz především na období tzv. československé krize v letech 1967–1970 a zachycení místních odlišností ve srovnání s děním v centru Československa. Hlavní motivací k vypracování tématu je jeho opomíjení dosavadní odbornou literaturou. Texty věnující se analogicky podobným tématům, převážně však problematice roku 1968, existují dosud, pokud pomineme hlavní město Prahu, pouze pro Brněnsko², severní Moravu³, Plzeňsko⁴, Liberec⁵ apod.⁶

¹ PETRUSEK, Miloslav: *Od Pražského jara k Palachově oběti*. In: viz BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub: *Jan Palach '69*. Praha 2009.

² SÝKOROVÁ, Ludmila. *1968 v Brně nebyli lvi*. Brno 2008.

BŘEČKA, Jan – SEČKÁŘOVÁ, Věra. *Brno v srpnu 1968 a 1969*. Brno 2004.

³ GÍMEŠ, Emil (ed.): *Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě*. Praha 1996.

⁴ HYNA, Alfred: *Československá krize 1967 – 1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001; s. 147

Pro události v Jihlavě ve studovaném časovém úseku je dostupný pouze několika stránkový text v knize *Jihlava, Dějiny českých moravských a slezských měst*.⁷

Při sestavování obecného úvodu do atmosféry let šedesátých mi největší oporou byly knihy Karla Kaplana.⁸ Vývoje Jihlavy od roku 1960 se bezprostředně dotkla tzv. správní reforma provedená k 1. červenci 1960 a při popisování jejího průběhu jsem stavěla na teorii velmi přehledně zpracované v knize Jana Kuklíka.⁹ V kapitole věnované problematice tzv. pražského jara jsem pracovala především s prvním dílem publikace *Československo roku 1968*¹⁰ a se vzpomínkovou knihou Jiřího Vančury.¹¹ Pro text mapující počátky normalizace jsem obecné informace čerpala z druhého dílu výše zmíněné knihy *Československo roku 1968*¹² a jako inspiraci pro vytváření textu o průběhu postupné konsolidace v regionálních podmínkách jsem použila studii Alfreda Hyny, která se zabývá stejným časovým obdobím na Plzeňsku.¹³ Pro závěrečnou část kapitoly o normalizaci, která se zabývá především čistkami v komunistické straně i ve společnosti, jsem obecné skutečnosti získávala z textů Jiřího Maňáka.¹⁴

Pro vypracovávání kapitol týkajících se konkrétních skutečností Jihlavy jsem stavěla na archivních fondech dostupných ve Státním okresním archivu v Jihlavě. Především jsem báda ve fondu Okresní národní výbor Jihlava, Městský národní výbor Jihlava a Okresní výbor KSČ Jihlava. Pro doplnění informací jsem používala dobový tisk Jiskra a časopis n. p. Motorpal Tryska.

⁵ PŘÍHODA, Luboš. *A potom přijely tanky: repetitorium událostí roku 1968 v Liberci*. Liberec 2009.

⁶ BÁRTA, Milan a kol.: *Oběti okupace: Československo 21.8.-31.12.1968*. Praha 2008.

⁷ JELÍNEK, Jiří: *Jihlava socialistická /1945–1989/*. In: KOLEKTIV AUTORŮ: *Jihlava*. Praha 2009.

⁸ KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy 1968*. Brno 2000.

KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*. Brno 2002.

KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno 2008.

⁹ KUKLÍK, Jan a kol.: *Dějiny československého práva 1945–1989*. Praha 2011.

¹⁰ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993.

¹¹ VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990.

¹² BÁRTA, Miloš a kol.: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993.

¹³ HYNÁ, Alfred: *Československá krize 1967–1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001.

¹⁴ MAŇÁK, Jiří: *Čistky v Komunistické straně Československa v letech 1969–1970*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 28. Praha 1997.

Jako hlavní zdroj ke zmapování událostí dnů bezprostředně následujících po 21. srpnu 1968 mi posloužil fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P, který obsahuje sedm zvláštních vydání jihlavské Jiskry a další tiskoviny, také nejrozličnější letáky, plakáty a výzvy k občanům, které byly ilegálně tištěné a rozšiřované ve městě po vstupu vojsk Varšavské smlouvy na Československé území.

V kapitole věnující se osobě Evžena Plocka jsem čerpala převážně z dobového tisku, ale také z regionálního tisku vycházejícího těsně po listopadu 1989, který se tématu vcelku obsáhle věnoval. V pramenech jsem také našla několik souvislých textů, u kterých je jisté, že jejich autorem je Evžen Plocek.¹⁵ Dalším, pro mě dosud neznámým, zdrojem informací o Plockovi byla studie psychiatra Milana Černého provedená v roce 1969¹⁶ a vzpomínky Rudolfa Hambacha, jihlavského lékaře, který po roce 1969 emigroval, zařazené v knize *Živé pochodně*.¹⁷

Diplomová práce je formálně rozdělená do pěti kapitol. První část se zabývá obdobím 1960–1967 a je obecným uvedením do atmosféry let šedesátých. Podrobněji zde rozebírám kategorie důležité pro další text, například stav československé společnosti, ekonomickou situaci, změny ve státní správě a územním členění státu, poměry v kulturní oblasti a v neposlední řadě vnitřní stav komunistické strany. Součástí tohoto textu je podkapitola věnující se průběhu šedesátých let v Jihlavě. Jako počátek je zvoleno provedení tzv. správní reformy v červenci 1960, od které se odvíjelo mnoho prvků dlouhodobě charakterizujících vývoj města, například finanční problémy, špatný stav městské památkové rezervace, problémy s okresní nemocnicí apod. Část věnující se městu v letech 1960–1967 není v porovnání s následujícím textem příliš obsáhlá. Je to z toho důvodu, že vývoj v Jihlavě se v tomto období od vývoje celostátního téměř nelišil.

¹⁵ Tyto texty jsou zařazené mezi přílohy.

¹⁶ ČERNÝ, Milan: *Živé pochodně v roce 1969*. In: Česká a slovenská psychiatrie, 2003.

¹⁷ SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně*. Zürich 1980.

Následující kapitola se zabývá obdobím tzv. pražského jara, čili vývojem situace od zasedání pléna Ústředního výboru KSČ v lednu 1968. Tato část je rozdělena na dvě podkapitoly, z nichž první se zabývá celostátní problematikou první poloviny roku a druhá odezvami obrodného procesu v Jihlavě a vlastní cestou regionu k nastoupené reformě socialismu. V prostředí Jihlavy je za počátek reformního hnutí vnímána březnová okresní konference KSČ, jejíž průběh byl natolik prodchnutý polednovým nadšením, že ovlivnil i širokou jihlavskou veřejnost.

Třetí kapitola mapuje průběh prvních dnů následujících po vstupu vojsk pěti států Varšavské smlouvy na území Československa. Text se věnuje výhradně situaci v Jihlavě, neboť průběh prvních dnů okupace v centru a z celostátního hlediska je již podrobně zpracovaný.¹⁸ Tato kapitola je podle mého názoru těžištěm práce, neboť poskytuje velmi podrobný náhled do událostí tohoto krizového týdne. Text je založen převážně na archivních materiálech a dobovém tisku, který v těchto dnech v Jihlavě velmi hojně vycházel.

Čtvrtá část diplomové práce se věnuje postupné konsolidaci neboli tzv. normalizaci poměrů po srpnu 1968. Už samotný pojem normalizace je dosti problematický, ve svém textu se přikláním k pojetí jeho obsahu jako názvu pouze pro období let 1968–1971 a jeho začátek stavím k 27. srpnu 1968, čili sedmému dni okupace vojsky pěti států Varšavské smlouvy, kdy byl termín normalizace poprvé použit v tištěné formě v rámci *Komuniké z Československo – Sovětských jednání v Moskvě* jako podmínka odchodu vojsk Varšavské smlouvy z Československa.¹⁹

Kapitola věnovaná procesu normalizace tedy mapuje vývoj od jejích prvních projevů v září 1968, přes opětovné vzepětí občanské společnosti po

¹⁸ Viz DIENSTBIER, Jiří – ŠILHÁN, Věněk – ŠIMON Bohumil: *Srpen 1968*. Praha 1990. KOLEKTIV AUTORŮ: *Oběti okupace, Československo 21. 8.–31. 8. 1968*. Praha 2008. KURAL, Václav – MORAVEC, Jan – a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993. PITHART, Petr. *Osmádesátý*. Praha 1990. SÍGL, Miroslav: *Události pravdy, zrady a nadějí: (1967-1971)*. Třebíč 2009. VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990. A další.

¹⁹ Pojem normalizace tedy pro neexistenci vhodnějšího termínu v textu používám a z praktického hlediska jej neuvádím v uvozovkách, jak je v některých odborných studiích zvykem.

sebeupálení Jana Palacha v lednu 1969, tzv. hokejové události a pro realitu Jihlavy s nimi spojené sebeupálení Evžena Plocka, přes změny ve vedení komunistické strany a nástup Gustáva Husáka do funkce prvního tajemníka Ústředního výboru KSČ a následné utužení poměrů až po plné prosazení normalizačního kurzu prostřednictvím tzv. výměny stranických legitimací v první polovině roku 1970. Kapitola zobrazuje chronologicky průběh tohoto období v celostátním rámci, který je průběžně doplňován situací v Jihlavě – jejími případnými odlišnostmi od celostátního vývoje a především odezvami jihlavských orgánů na jednotlivá nařízení a podněty z centra. Kapitola je ukončena datem 27.–28. března 1971, kdy v Jihlavě proběhla okresní konference KSČ, která formálně ukončila proces normalizace v regionu.

Poslední, pátá, část je exkurzem do reality okresního města Jihlava prostřednictvím osobnosti Evžena Plocka, který patřil mezi nadšené zastánce obrodného procesu. Na okresní konferenci KSČ v březnu 1968 byl zvolen za člena pléna Okresního výboru KSČ Jihlava a na pozdější krajské konferenci v Brně v červenci 1968 se stal delegátem mimořádného XIV. sjezdu strany. V srpnu se zúčastnil tzv. vysočanského sjezdu a reformní politiku podporoval až do prvních měsíců roku 1969. Tzv. hokejové události a po nich nastolené změny však neunesl a 4. dubna 1969 se v Jihlavě pokusil o sebevraždu sebeupálením. Evžen Plocek je sice často označován za tzv. třetí pochodeň, ale ve srovnání se svými dvěma předchůdci, Janem Palachem a Janem Zajícem, je jeho osobnost mezi širokou veřejností pořád poměrně málo známá.

Hlavním přínosem diplomové práce je podrobné zpracování vývoje v Jihlavě v letech 1968–1970 s důrazem na odezvy pražského jara v regionu, popis prvních dnů pobytu cizích vojsk na území Jihlavy, které je založeno na dosud nevyužitých dobových materiálech, až po průběh normalizačního procesu, vyjádřeného v regionu hlavně prostřednictvím personálních změn uvnitř jednotlivých mocenských orgánů. Práce je založena na do této doby nepoužitých pramenech, díky kterým, jsem mimo jiné měla možnost graficky zpracovat v roce 1969 provedenou anketu vyjadřující názory jihlavských

studentů a dělníků k činu Jana Palacha. Text přináší také mnoho nových informací k osobě Evžena Plocka, například jeho projevy a autorské články nebo analýzu zpracování jeho osoby v pozdější beletrii.

1. ŠEDESÁTÁ LÉTA V ČESKOSLOVENSKU

1. 1 Obecná charakteristika let šedesátých

1. 1. 1 Úvod do problematiky československých let šedesátých

Po odhalení kultu osobnosti na XX. sjezdu KSSS v Moskvě v roce 1956 nastalo i v Československu jisté oteplení, které bylo ovšem pevně regulováno, ale zároveň nemohlo být jistým způsobem nevyužito pro rozsáhlejší změny. „*Přece však postupem doby ve všech sférách začalo prosakovat poznání, že systém nevyhovuje a že zásadní změny jsou nutné.*“¹ A proto by tento dějinný moment mohl být považován za prvotní iniciaci postupného vývoje československé krize, ve které se během šedesátých let vzájemně propletlo mnoho různých podnětů.²

Společnost celkově nebyla spokojená s aktuálním stavem, těžce nesla podřízení Moskvě a více se také začal vyskytovat požadavek státní suverenity. Ani ekonomické podmínky společnosti nebyly uspokojivé. Na jednu stranu obsahovaly pozitivní prvky, jako například slušnou úroveň výživy obyvatelstva, zdravotnictví či školství, ale na druhé straně zavedený rovnostářský beztrždní systém neumožňoval patřičné ocenění schopného jedince v jednotlivých oborech, a tudíž tlumil snahu o vyniknutí. Dalšími negativními faktory byly stále neupokojená poptávka po bytových prostorech a chronický nedostatek požadovaného zboží.³ K tomuto stavu se připojilo srovnávání se Západem, konkrétně s poměry v Rakousku, Spolkové republice Německo a v Itálii, kam bylo možno od počátku šedesátých let vycestovat.

¹ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 9.

² Do povědomí začaly prosakovat podněty jako historická paměť na masarykovskou první republiku, myšlenka demokratického socialismu z odboje a období třetí republiky.

³ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 9.

Poznání poměrů v těchto státech vedlo mimo jiné k neutralizaci československé režimní propagandy.

Celé desetiletí od roku 1956 do roku 1967 je charakteristické střídáním období jisté liberalizace a naopak období tzv. utahování šroubů. A v tomto střídání se postupně přeci jen prosazovalo určité tání.⁴ Příčiny, které od počátku šedesátých let přispěly k postupnému uvolnění poměrů v Československu, by mohly být rozděleny do čtyř obecných kategorií: za prvé prohlubující se krize komunistické ideologie, se kterou bezprostředně souvisel proces odhalování vykonstruovaných politických procesů padesátých let, ale také například velkorysé sliby stranického vedení, které nebyly nikdy splněny. To vše zapříčinilo všeobecnou nedůvěru veřejnosti ve stranické vedení. Tato nedůvěra však začala pronikat i do řad běžných členů KSČ.

Jako druhá z příčin se jeví proces postupného vznikání ekonomické reformy a s ním související úsilí o reformu celé společnosti. Třetím „(...) *zdrojem či podnětem procesů a změn, které spoluurčovaly politický pohyb a atmosféru v šedesátých letech, byly události a vlivy mezinárodní povahy.*“⁵ Do tohoto bodu patří mimo jiné zmírnění mezinárodního napětí a následné sblížení se západními státy a samozřejmě také určité pootevření se vůči západnímu světu. Vnímání tzv. kapitalistického západu se opět stalo pro

⁴ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc.* Brno 2008; s. 28.

⁵ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces.* Praha 1993; s. 16.

Pro západní svět byla v šedesátých letech charakteristická tzv. politika détente neboli politika uvolňování napětí mezi Východem a Západem, která byla motivovaná především bezpečnostními zájmy a kontrolou nad nukleárním zbrojením. Ve vztazích Sovětského svazu s USA dochází po zavraždění amerického prezidenta Kennedyho a po odstavení Chruščova z vedení KSSS k retardaci vytyčeného oteplování vzájemných vztahů. Francie si pod vedením generála De Gaulla vede vlastní politiku uvolňování se silně nacionálními prvky, ve které se snaží především o znovunabytí velmocenského postavení a vedoucí úlohy Francie v Evropě. Pro zahraniční politiku Spolkové republiky Německo je od druhé poloviny šedesátých let charakteristický tzv. koncept ostpolitiky, jehož prostřednictvím byla učiněna nabídka ekonomické pomoci a uznání Německé demokratické republiky jako státu, výměnou za dohody s ostatními zeměmi východního bloku. Sovětský svaz svou pozornost věnuje hlavně udržení pevnosti bloku států Varšavské smlouvy a vyhnutí se excesů na způsob Rumunska či Jugoslávie. Také je v sovětské zahraniční politice patrná snaha o zvýšení vojenského vlivu ve střední Evropě prostřednictvím vzniku tzv. železného trojúhelníku Polsko – Německá demokratická republika – Československo jako obraného valu východního bloku.

československou společnost ovlivňujícím prvkem, který postupně přinášel nové myšlenky, zkušenosti i kulturních vlivy.

Poslední, avšak bezesporu velmi důležitou kategorii, která působila jako jeden ze zdrojů specifické nálady daného období, byla přirozená generační výměna. V první polovině šedesátých let „(...) *nastal nástup nové generace do společenského dění (...). Do funkcí v mocenských orgánech přicházeli komunisté střední generace (...), kteří nebyli přímo spojeni s politickými procesy.*“⁶ Do produktivního věku vstupovali lidé, kteří měli již jiné životní hodnoty než jejich předchůdci a jiné politické smýšlení. Tato skupina lidí již nepatřila mezi budovatele stávajícího režimu; byla to tzv. první poválečná generace a „(...) *postrádala zkušenosti z první republiky a okupace. Minulost se jí nestala ani jediným, ani hlavní měřítkem hodnocení režimu a ve srovnání s předcházející generací byla mnohem méně politická a více kritická.*“⁷ Většina se také netajila nespokojeností se stávajícím stavem věcí a i představitelé státu si uvědomovali tento odklon mladých lidí od socialistických ideálů a jejich důležitou roli v budoucnosti, a proto tzv. „(...) *zápas o mladou generaci patřil nejcharakterističtějšímu jevu šedesátých let.*“⁸

Od počátku studovaného období obecně řečeno docházelo k postupné liberalizaci celé společnosti. V lidech bylo cítit uvolnění, které určitým způsobem ovlivnilo i uvolnění režimu. „*Šedesátá léta byla v poválečném vývoji Československa obdobím nepřetržitých změn, které pronikaly životem celé společnosti.(...) Komunistické vedení vycítilo nebo si uvědomilo slabá místa v existujícím systému vládnutí a řízení, protože v šedesátých letech už dospěla do stádia těžko přehlédnutelného. Nezbyvalo mu než hledat cestu k odstranění nebo zmírnění alespoň těch nejcitlivějších a nejzjevnějších slabin*

⁶ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc.* Brno 2008; s. 27.

⁷ KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy 1968.* Brno 2002; s. 15-16.

⁸ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc.* Praha 2008; s. 33.

systému.“⁹ Toto období by se také dalo stručně charakterizovat otřesenou důvěrou ve vedoucí orgány, narůstající pasivitou členů strany, nespokojeností slovenských představitelů s postavením jejich orgánů ve státě, postupným ochabováním aktivního zájmu občanů o veřejné dění, zvyšujícím se stupněm hospodářské kriminality a zvětšujícím se procentem úbytku členů KSČ.

*„V šedesátých letech se těžiště zápasu přesunulo na jiné bitevní pole – šlo o nápravu hrůz minulosti a hlavně o změny existujícího režimu. Konkrétně o uvolnění politických poměrů, o úpravy systému vládnutí, o reformy v politické, hospodářské i kulturní oblasti.“*¹⁰ Věčné spory byly na denním pořádku a tyto spory, i když nebyly všechny mířené proti stávajícímu režimu, tvořily malé stupně přispívající k uvolnění politických poměrů. Všechny zmíněné faktory, a mnoho dalších, se bezpochyby staly příčinou k vytvoření nové atmosféry šedesátých let v Československé socialistické republice, která vyvrcholila v tzv. československou krizi v letech 1967–1970.

1. 1. 2 Právní změny v roce 1960

Oficiální vedení strany a státu zakotvilo tzv. vítězství socialismu v nové ústavě schválené 11. července 1960. To se prvotně projevilo v novém názvu státu – Československá socialistická republika – a také v užívání nového státního znaku.¹¹ V tzv. socialistické ústavě byla uzákoněna vedoucí úloha Komunistické strany Československa a jejím prostřednictvím byl zaveden státní centralismus, což opět okleštilo pravomoci slovenských orgánů: Sbor pověřenců byl zrušen a Slovenské národní radě byly její pravomoci značně

⁹ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc.* Praha 2008;; s. 28.

¹⁰ Tamtéž; s. 39.

¹¹ TOMEŠ, Josef: *Slovník k politickým dějinám Československa 1918 – 1992.* Praha 1994; s. 212.

omezeny. Tento krok se stal prvotním impulzem k postupnému formulování požadavků na vytvoření federace.¹²

V důsledku událostí roku 1956 ve východním bloku se také v Československu zrodila kritika uzurpování moci centrem a vyskytly se určité návrhy na decentralizaci moci v rámci veřejné správy, respektive na důslednější plnění zákona o národních výborech.¹³ „*V decentralizaci šlo o přesun některých pravomocí a rozhodování z centra na kraje, odtud na okresy a obce.*“¹⁴ Výsledky tohoto pokusu však nesplnily očekávání, a proto se v rámci formulování zmíněné nové Ústavy Československé socialistické republiky přikročilo také k přípravám reformy veřejné správy a sní souvisejícího nového správního členění státu. Tato tzv. správní reforma vstoupila v platnost k 1. červenci 1960 a měla již viditelnější výsledky než reforma předešlá.¹⁵

1. 1. 3 Československá společnost v šedesátých letech

Na počátku šedesátých let došlo k prohloubení krize oficiální ideologie, což ovlivnilo všechny oblasti společenského života. „*Od počátku šedesátých let se množily názory, jejichž autoři si počali uvědomovat nutnost hlubších změn v systému řízení. Tyto tendence se objevovaly jak v nestranických institucích, tak v komunistických.*“¹⁶

Změna životního stylu se týkala široké veřejnosti. Doba si žádala návrat k původním národním tradicím a obnovu přerušených vztahů s Evropou. Zvýšil

¹² KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 10.

¹³ Ústavní zákon č. 12/1954 Sb. o národních výborech.

Viz <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1954/sb06-54.pdf> (stav k 12. 4. 2012)

¹⁴ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Praha 2008; s. 11.

¹⁵ Více o tzv. správní reformě provedené v roce 1960 viz kapitola 1. 1. 5 Situace ve státní správě a kapitola 1. 2. Situace v Jihlavě v období 1960–1967.

¹⁶ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Praha 2008; s. 590.

se příliv zahraničních turistů a usnadnily se také možnosti vycestovat do západních zemí. Toto vše vedlo k uvědomění si rozdílu mezi západními liberálními státy a socialistickým zřízením v Československu. „*Stoupal počet občanů, kteří v rámci rozvíjející se turistiky navštívili kapitalistické státy. (...) Srovnávali své postavení a životní úroveň s občany v kapitalistických státech a zjišťovali rozdílnost ve vlastní neprospěch.*“¹⁷

Nejrychleji se změnil životní styl mládeže. Zájem mladých lidí se začal soustředit na vše, co přicházelo ze Západu. Byly zakládány nejrůznější bigbeatové hudební skupiny. Dlouhé vlasy a oblečené džíny signalizovaly, že se mladí rychle vzdalovali ideálům, které vyznával Svaz mládeže. Režim nebyl schopen uspokojit vzrůstající životní náklady. Společnost se stále potýkala s nedostatkem spotřebního zboží, zaostalostí občanské vybavenosti, zastaralou technikou v průmyslu, havarijním stavem budov, špatnou silniční sítí apod. Šedesátá léta byla dobou, kdy „*měsíce nebylo možné sehnat dětské plenky, (...) nebyly utěrky a dámské kalhotky, jindy zase hřebíky a toaletní papír.*“¹⁸

Toto vše a mnoho dalšího bylo zdrojem pomalu, ale jistě se šířící nespokojenosti mezi širokou veřejností. „*Sociální problémy nebyly ani bezprostředním podnětem, ani ústředním bodem čs. reformy 1968/69. Nicméně hrály důležitou roli i přesto, že zůstávaly u veřejnosti zastíněny mnohem dramatictější vývojem politických událostí.*“¹⁹

1. 1. 4 Ekonomická oblast

Hospodářská krize na počátku šedesátých let přivedla československý stát na okraj hospodářského krachu a československá ekonomika se dostala do stavu dlouhodobé stagnace. Krize znamenala „*(...) pokles průmyslové výroby*

¹⁷ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc.* Praha 2008; s. 598.

¹⁸ VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968.* Praha 1990; s. 9.

¹⁹ KAPLAN, Karel: *Sociální souvislosti krizí komunistického režimu v letech 1953–1957 a 1968–1975.* Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 9. Praha 1993; s. 46.

*a akumulaci, naopak růst výrobní i nevýrobní spotřeby, stagnace zemědělské výroby, obtíže v zahraničním obchodu, zejména vzestup zadluženosti ve volně směnitelných měnách, rozdílný dopad na jednotlivá odvětví aj.*²⁰ V roce 1963 došlo k ekonomickému kolapsu, neuskutečnitelně navržený třetí pětiletý plán²¹ zkrachoval. Cestu z ekonomické krize měla poskytnout ekonomická reforma, jejíž příprava byla svěřena teoretické komisi vytvořené v roce 1964 a vedené ekonomem Otou Šikem.²²

Hlavní tezí nově sestavovaného hospodářského systému bylo, že stát by měl určovat pouze základní směr vývoje hospodářství, a to, jakým způsobem se daný cíl naplní, mělo být již v kompetenci jednotlivých podniků. Měřítkem úspěchu již nemělo být plnění státního plánu, ale faktický hrubý důchod, na jehož výši měla záviset i výše mezd zaměstnanců.

Nové hospodářské principy byly postupně uváděny do praxe od roku 1965 a staly se jakýmsi odrazovým můstkem pro vývoj obrodného procesu v roce 1968. Již od počátku se však potýkaly s velkými potížemi, jejichž důsledkem bylo další porušení ekonomické rovnováhy a další oslabení funkce československého tržního mechanismu. Vláda proto administrativně zasáhla, čímž však došlo k rozbití celistvého systému ekonomické reformy, a to způsobilo jenom další zpomalení jejího postupu. Po nástupu nového vedení KSČ v lednu roku 1968 byly nové ekonomické principy zakotveny přímo v Akčním programu KSČ a začaly být důrazněji prosazovány. Srpnové události však další šíření této reformy znemožnily.

²⁰ KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy 1968*. Brno 2000; s. 237.

²¹ Třetí pětiletý hospodářský plán pro roky 1961-1965 byl schválen v listopadu 1960. Oproti předchozímu plánování vytyčil zvýšení objemu plánovaných investic, které bylo nespelnitelné. Například hned v prvním roce pětiletky mělo dojít k nárůstu výroby chemického průmyslu o 78%. Ke zhroucení plánu došlo již v roce 1961, Vlna za hospodářské neúspěchy byla připsána vnějším vlivům – omezení exportu do Číny z důvodu sovětsko-čínské politické roztržky, karibské krize a tzv. druhé berlínské krizi.

²² KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy 1968*. Brno 2000; s. 275.

Ota Šik (1919–2004) – český ekonom a reformní politik. V roce 1940 vstoupil do ilegální KSČ. V roce 1941 byl zatčen a vězněn v koncentračním táboře Mauthausen. Od roku 1961 působil jako ředitel Ekonomického ústavu ČSAV. Roku 1962 byl zvolen do Ústředního výboru KSČ, od roku 1964 řídil státní a stranickou komisi pro hospodářské reformy. V dubnu 1968 byl na základě návrhu Alexandra Dubčeka jmenován zástupcem ministerského předsedy a koordinátorem hospodářských reforem. Po nastolení normalizace emigroval do Švýcarska, kde pracoval jako pedagog a později jako profesor ekonomie v Sankt Gallenu.

Přese všechny potíže a problémy však nelze pokusu o ekonomickou reformu uzmout zásluhy v jistém posunu ekonomických teorií a v prolomení dosavadních dogmat. Byl to pokus o přechod k ekonomice moderní průmyslové společnosti. Její zavádění tak bezprostředně souviselo s demokratizací politickou i celospolečenskou.

1. 1. 5 Situace ve státní správě

Určité dílčí změny se na počátku šedesátých let projevily také v mocenskopolitickém systému. Národní shromáždění bylo doposud orgánem plně podřízeným komunistickému vedení²³ a jako takto fungující zákonodárný sbor jej nikdo nerespektoval, a navíc si tuto formálnost začali uvědomovat i občané. Proto stranické vedení „(...) v roce 1964 přijalo rezoluci o zlepšení práce a postavení Národního shromáždění, která předpokládala větší aktivitu parlamentu v zákonodárné činnosti.“²⁴ Průběh schvalování zákonů se po tomto kroku poněkud změnil; předsednictvo Ústředního výboru KSČ sice nadále schvalovalo politické zásady významných zákonů, konečnou podobu jim však již dávala vláda a parlament.²⁴

Od konce roku 1959 se také jednalo o podobě nového státního uspořádání a reforem s ním spojených. Na plenárním zasedání Ústředního výboru KSČ ve dnech 13.–14. ledna 1960 bylo jednomyslně přijato *Usnesení o přestavbě územní organizace státu dalším prohloubením socialistické demokracie v činnosti a výstavbě národních výborů*. Dosavadní kraje byly zrušeny a přetvořeny v nové a větší tak, aby se jejich území maximálně shodovalo s aktuálními ekonomickými oblastmi.²⁵ Tyto změny byly vtěleny do *zákona č. 36/1960 Sb. o územním členění státu a zákona*

²³ TOMEŠ, Josef: *Slovník k politickým dějinám Československa 1918 – 1992*. Praha 1994; s. 130.

²⁴ KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy 1968*. Brno 2000; s. 206.

²⁴ BALÍK, Stanislav a kol.: *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno 2003; s. 143.

²⁵ *Zpráva ze zasedání ústředního výboru KSČ*. In: Jiskra, 18. 1. 1960; s. 1.

č. 65/1960 Sb. o národních výborech²⁶ a posléze formálně potvrzeny v sedmé hlavě tzv. socialistické ústavy.

Výše zmíněný zákon o územním členění státu schválený 9. dubna 1960²⁷ vytvořil nové hranice územních celků, a tím snížil počet krajů na deset a okresů na sto osm. Ustanoven byl kraj Středočeský, Jihočeský, Západočeský, Severočeský, Východočeský, Jihomoravský, Severomoravský, Západoslovenský, Středoslovenský a Východoslovenský. Tyto kraje byly vytvořeny „(...) z území s obdobným nebo navazujícím hospodářským charakterem, s příbuznou hospodářskou problematikou a podmínkami dalšího jejich rozvoje a s přihlédnutím k přírodním podmínkám a poloze.“²⁸ Reorganizace byla zdůvodňována hlavně potřebou vytvořit více ekonomicky podložené a ucelenější územní celky, které předešlá podoba krajského systému zajistit nedokázala.

V návaznosti na nové státní uspořádání došlo ke změně ve funkci jednotlivých úrovní národních výborů. Celkově „(...) národní výbory získaly (...) širší působnost ve sféře hospodářství, stavebnictví, školství, sociálním zabezpečení a veřejném pořádku.“²⁹ Na všech úrovních došlo k posílení pravomocí volených, respektive laických, orgánů národních výborů v rámci procesu tzv. většího zlidovění veřejné správy.³⁰ Zmíněný zákon o národních výborech dále zachovával třístupňovou soustavu veřejné správy – obce, okresy a kraje, avšak nový systém kopíroval změněné územní uspořádání státu.

Od počátku šedesátých let také častěji docházelo k rozporům mezi vládou a vedením komunistické strany. Vláda, ač její pozice od počátku šedesátých let sílila, měla své faktické postavení plně závislé na názorech špiček KSČ, protože například armáda i bezpečnost spadaly přímo pod správu vysokých stranických orgánů.

²⁶ Zákon schválen 25. května 1960. Plné znění viz <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-65> (stav k 27. 2. 2012).

²⁷ Plné znění viz <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-36> (stav k 27. 2. 2012).

²⁸ *Nová územní organizace státu podpoří rozvoj naší společnosti*. In: Rudé právo, 10. 4. 1960; s. 2.

²⁹ KUKLÍK, Jan a kol: *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha 2011; s. 240.

³⁰ Tamtéž; s. 242. Posílen byl především význam plenárního zasedání a zájmových komisí.

1. 1. 6 Poměry na poli československé kultury

K největšímu oprošťování se od stranického dohledu došlo v oblasti kultury, která v šedesátých letech zažila neobyčejný vzestup především na poli literatury³¹, divadla³² a filmu³³. Díky odstraňování tzv. důsledků kultu osobnosti došlo k otupení stranických zásahů do kulturní sféry. Také relativní uvolnění cenzury dalo možnost k tvorbě bez patosu komunistické ideologie. Monopol socialistického realismu padl a to uvolnilo cestu k vytvoření nových uměleckých směrů. Tématy nových děl se nyní mohly stát i aktuální palčivé problémy a dříve tabuizované skutečnosti.

Již od února 1948 existovalo v Československu velké množství uměleckých svazů a v šedesátých letech začal jejich význam výrazně stoupat. Do této doby byly plně v područí stranického vedení a veškeré materiály jejich sjezdů, jako například úvodní referáty či závěrečná usnesení, musely být předem schváleny Ústředním výborem KSČ. Svazy se s uvolněním poměrů v šedesátých letech chtěly stát rovnocennými partnery státních organizací a snažily se prosadit jako spolutvůrci kulturní politiky státu. Mezi těmi, které si vymohly relativně velkou nezávislost na mocenských institucích, byly například Svaz spisovatelů, Svaz divadelních, filmových a televizních tvůrců, Svaz výtvarných umělců a Svaz novinářů.

V červnu 1967 vzbudil velkou pozornost domácí i zahraniční veřejnosti IV. sjezd Svazu československých spisovatelů, který zdůraznil hlubokou

³¹ Na literárním poli dostal opět prostor dosud umlčený František Halas a Jaroslav Seifert. Také mladší generace, která se nevyhýbala do této doby tabuizovaným tématům, dostala možnost svobodné tvorby, nejvíce se projevil například Josef Škvorecký, Bohumil Hrabal, Milan Kundera a další.

³² V divadelní tvorbě si své místo vydobýly především malé scény, například Divadlo Na zábradlí a Divadlo za branou. Došlo k oživení tvorby prvorepublikového Osvobozeného divadla prostřednictvím Jana Wericha a Miroslava Horníčka na scéně divadla ABC. Nebývale obrovskou popularitu v šedesátých letech získalo divadlo Semafor, jehož dvojice Suchého a Šlitra se stala kulturní záležitostí.

³³ Tzv. československá nová vlna neboli zlatá éra československé kinematografie, která byla oceňovaná i v zahraničí. V polovině šedesátých let dostala dvě filmová díla z dílny československých tvůrců ocenění udělované americkou akademií filmového umění a věd, tzv. Oscara. V roce 1965 to byl Obchod na korze režiséra Elmara Klose a Jána Kadára a roku následujícího Menzelovy Ostře sledované vlaky.

odlišnost názorů vedení KSČ a kulturních tvůrců, s nimiž neskrývaně souhlasila většina občanů.³⁴

1. 1. 7 Otázka náboženství v 60. letech

Od druhé poloviny padesátých let probíhalo v Československu tzv. ateistické tažení.³⁸ Komunistická strana došla k názoru, že boj v mocenskopolitické sféře s církví je vyřešen a že je na čase vyřešit také otázku ideologicko-náboženskou, neboť *„náboženství je v Československu jedinou nemarxistickou ideologií, která má masovou základnu a je stále nejrozšířenější ucelenou světonázorovou soustavou mezi naším obyvatelstvem.“*³⁵

Na počátku šedesátých let rozpory církve se státním režimem sice zcela nevymizely, ale již nebyly na první pohled tak patrné, neboť stát již neměl na otevřených konfliktech zájem. V lednu roku 1965 bylo dosud internovanému kardinálu Josefu Beranovi po dohodě s Vatikánem umožněno vycestovat do Říma. Na jeho místo dosedl jako apoštolský administrátor pražské diecéze František Tomášek, který za svého působení prosazoval odvážné reformy a k nelibosti církevních tajemníků nabádal kněží i laické věřící k větší církevní aktivitě. V důsledku toho začala při farnostech vznikat různá společenství.

Druhý vatikánský koncil a aktivita papeže Jana XXIII. způsobila, že i vládní kruhy ustoupily od původní myšlenky vytvoření tzv. národní církve a uznaly autoritu papeže i pro české katolíky. Úpadek náboženského života se tedy v šedesátých letech zastavil a naopak se prohloubil vnitřní život církve.

³⁴ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc.* Praha 2008; s. 546. Více viz kapitola 2. 1. 1. Kořeny československé krize (červen – prosinec 1967)

³⁵ Tamtéž; s. 110.

1. 1. 8 Situace uvnitř komunistické strany

Politické uvolnění šedesátých let poznamenalo také hlavní pilíř československého politického systému – Komunistickou stranu Československa. Uvnitř ní vznikl boj mezi snahou přizpůsobit se stávajícím podmínkám a úsilím zabránit jakýmkoli změnám. Spory byly vedeny také o uplatnění vedoucí úlohy strany a o podobu jejího mocenského monopolu.

Uvnitř strany došlo k řadě přesunů, zvláště generačních. Do vedoucích funkcí přišla střední generace, která vystřídala zkompromitované funkcionáře z padesátých let. Třebaže si strana stále zachovávala masový charakter, neboť v podstatě každý pátý dospělý člověk byl jejím členem, ubývalo v ní dělníků a mládeže. Měnilo se i sociální složení stranického aparátu, kde přibývalo absolventů vysokých škol.

Od počátku šedesátých let uvnitř strany rychle rostl kritický vztah k její oficiální politice. Velkým šokem pro mnohé bylo odhalení pravdy o politických procesech, které otřásl důvěrou řadových členů k vysokým funkcionářům strany. Postupně tak narůstal rozklad politické a ideové jednoty strany, jelikož zde přibývali noví funkcionáři, kteří pod vlivem dosaženého vzdělání a rozhledu měli odlišné názory než staří členové aparátu z řad dělnických kádřů, jež však stále zastávali poměrně vysoké funkce. V polovině šedesátých let se uvnitř KSČ vytvořily takové poměry, že již nebyla schopna jednotně a disciplinovaně prosazovat svoji vůli.

1. 2 Situace v Jihlavě v období 1960–1967

„Město Jihlava se po roce 1960 potýkalo s množstvím problémů, které plynuly nejen z celkové panující situace v tehdejším Československu, ale velký podíl na tom měla i provedená správní reforma. Pokles na úroveň okresního města a jeho začlenění do Jihomoravského kraje přijímali mnozí obyvatelé s rozpaky a začaly se množit kritické hlasy vůči jihomoravské metropoli (...).“³⁶

Důležitým mezníkem pro vývoj Jihlavy v šedesátých letech se stalo provedení tzv. správní reformy v roce 1960, jejímž prostřednictvím zanikl v roce 1949 vytvořený Jihlavský kraj. K 1. červenci 1960 na základě výše zmíněných zákonných úprav bylo území bývalého Jihlavského kraje rozděleno do pěti okresů: okresu Jihlava, Třebíč, Havlíčkův Brod, Žďár nad Sázavou a Pelhřimov. Z toho okresy Jihlava, Třebíč a Žďár nad Sázavou byly přičleněny k Jihomoravskému kraji se sídlem v Brně, okres Havlíčkův Brod k Východočeskému kraji se sídlem v Hradci Králové a okres Pelhřimov k Jihočeskému kraji se sídlem v Českých Budějovicích. Nový jihlavský okres v rámci Jihomoravského kraje byl vytvořen z dosavadních okresů Jihlava-město, Třešť, třinácti obcí z bývalého okresu Havlíčkův Brod, deseti obcí okresu Humpolec, jedenácti obcí okresu Dačice a dvou obcí okresu Pelhřimov.³⁷

Město Jihlava se stalo třetím největším městem nově vzniklého Jihomoravského kraje. Žilo v něm téměř 40% obyvatel celého okresu, což bylo výjimkou ve srovnání s ostatními okresy nového kraje. Nový okres Jihlava byl charakterizován jako průmyslově rozvinutá oblast, jejíž další rozvoj je naplánován ve třetím pětiletém plánu, který „(...) bude v rozvoji okresu důležitým milníkem. Dojde k výstavbě nového Závodu Říjnové revoluce

³⁶ JELÍNEK, Jiří: *Jihlava socialistická /1945 – 1989/*. In: KOLEKTIV AUTORŮ: *Jihlava*. Praha 2009; s. 650.

³⁷ Viz příloha č. 1.: Mapa nového okresu Jihlava vzniklého 1. července 1960.

(Moravské kovárny), *Technometra a konečně důležitého závodu hutní druhovýroby*.³⁸

Na základě této reorganizace proběhly v roce 1960 v Jihlavě četné změny v rámci správních orgánů, zvláště jednotlivých stupňů národních výborů. To se dotklo především ukončení činnosti Krajského národního výboru Jihlava, který k 1. červnu 1960 předal některé své pravomoci nově vytvořenému Okresnímu národnímu výboru Jihlava. Do této doby funkci okresního orgánu v Jihlavě zastával Městský národní výbor.³⁹ Nový Okresní národní výbor Jihlava byl v prvních týdnech své činnosti složen z členů původního krajského národního výboru, neboť volby do něj proběhly až 12. června 1960.

Kvůli provedeným územním změnám došlo k rozsáhlým přesunům majetku, ale také pohledávek či dluhů zaniklých orgánů. „*V souvislosti s novou územní organizací národních výborů musí být podle směrnic ministerstva financí pořadové číslo 22/1960 Sbírký instrukcí postaráno také o převedení hmotného majetku, práv a záruk spravovaných dosavadními národními výbory do správy nových národních výborů.*“⁴⁰ Do správy Okresního národního výboru Jihlava přešla část majetku zaniklého Krajského národního výboru Jihlava, Okresního národního výboru Třešť a Městského národního výboru Jihlava v celkové hodnotě 214 milionů korun.⁴¹ Kromě správy státního majetku přešlo pod dohled Okresního národního výboru Jihlava celkem 216 zařízení a podniků, v nichž bylo zaměstnáno více než 10 tisíc pracovníků.⁴²

³⁸ *O charakteristice, postavení a úkolech nového okresu Jihlava*. In: Jiskra, 18. 3. 1960; s. 2.

³⁹ JELÍNEK, Jiří: *Jihlava socialistická / 1945–1989*. In: Jihlava. Dějiny moravských měst. Praha 2009; s. 649.

⁴⁰ SOKA Jihlava, fond MěNV Jihlava, karton č. 3, Zápisy z plenárního zasedání MěNV Jihlava 1960. Zápis z 18. zasedání Městského národního výboru v Jihlavě konaného dne 31. května 1960; s. 8.

⁴¹ SOKA Jihlava, fond ONV Jihlava. Zápisy schůzí pléna ONV 1960. Zápis ze zasedání pléna ONV Jihlava 22. června 1960. Zřízení hospodářských a rozpočtových organizací – soupis majetku ONV Jihlava; s. 2.

⁴² SOKA Jihlava, fond ONV Jihlava. Zápisy schůzí pléna ONV 1960. Zápis ze zasedání pléna ONV Jihlava 22. června 1960. Zpráva komise pro přepočtení plánu a rozpočtu pro první zasedání ONV v Jihlavě; s. 1.

Pod správu Okresního národního výboru Jihlava přešly například: Státní silnice Jihlava, ČSAD Jihlava, Vytěžovací středisko, Horácké divadlo, Dům Pionýrů, Dům osvěty, Domov důchodců Ždírec, Vodohospodářská správa Jihlava, Středisko zemědělské investiční výstavby Jihlava, Okresní ústav národního zdraví, Uhelné sklady Jihlava, Restaurace a jídelny, Veterinární středisko, Státní statek

Se zrušením Krajského národního výboru v Jihlavě a dalších orgánů souvisela i otázka uvolněných pracovních sil. „*Od počátku celé reorganizace KNV, ONV, podniků a zařízení bylo v pohybu 2.500 pracovních sil. Z toho stavu bylo do pracovního poměru k dnešnímu dni [22. června 1960 – pozn. autora] celkem 1.800 pracovníků. Tato část pracovníků byla přesunuta k posílení krajských a okresních orgánů a dále byla zkvalitněna administrativa v podnicích a dalších organizacích a zbytek po vzájemné dohodě přešel přímo do výroby.*“⁴³

Analogicky došlo také k ustavování nových organizací podle změněného územního principu. Například k 17. březnu 1960 byl rozpuštěn Krajský výbor KSČ Jihlava a jeho nástupnický orgán Okresní výbor KSČ Jihlava byl ustaven na konferenci uspořádané ve dnech 19.–20. března 1960. Také Okresní výbor Československého svazu mládeže uspořádal 2. dubna 1960 ustavující konferenci.⁴⁴ Ve stejný den proběhla i zakládající schůze Okresního výboru Svazu československo-sovětského přátelství.⁴⁵ V sobotu 9. dubna došlo k založení nového okresního orgánu Okresní všeodborové rady.⁴⁶

Provedená správní reforma zařadila Jihlavu na úroveň okresního města, čímž došlo k zastavení některých dříve naplánovaných investic, například stavby nového areálu jihlavské nemocnice či rekonstrukci historického jádra města. Problémy se vyskytly i v zásobování a bylo jednoznačně konstatováno, že jsou důsledkem územní reorganizace.⁴⁷

Po celá šedesátá léta se Jihlava potýkala s nedostatkem bytových prostor způsobeným především velmi špatným stavem stávajícího bytového fondu.

Jihlava, Státní statek Polná, Státní statek Třešť, Státní statek Telč, Záchytný domov Jihlava, Hudební škola.

⁴³ SOKA Jihlava, fond ONV Jihlava. Zápis schůze pléna ONV 1960. Zápis ze zasedání pléna ONV Jihlava 22. června 1960. Zřízení hospodářských a rozpočtových organizací – soupis majetku ONV Jihlava; s. 4.

⁴⁴ *Ustavující okresní konference ČSM, Velký mezník v práci okresní organizace.* In: Jiskra, 1. 4. 1960; s. 2.

⁴⁵ *Okresní organizace ČSM a SČSP ustaveny.* In: Jiskra, 5. 4. 1960; s. 1.

⁴⁶ *Odboráři do nových úkolů.* In: Jiskra, 12. 4. 1960; s. 1.

⁴⁷ SOKA Jihlava, fond MěNV Jihlava, karton č. 4, Zápis z plenárního zasedání MěNV Jihlava 1961. Zápis ze 4. zasedání Městského národního výboru v Jihlavě konaného dne 26. ledna 1961.

„Postupné politické uvolňování šedesátých let lze sledovat i v Jihlavě, pouze s tím rozdílem, že většina aktivit, především v kulturní oblasti, se zpravidla prosazovala velice opatrně a pozvolna, pod stálou kontrolou místních orgánů.“⁴⁸

Pro celkové závěrečné zhodnocení období šedesátých let v Československé socialistické republice lze použít slova Jiřího Vančury: *„Jestliže na toto období pohlížíme z hlediska desetiletí, která je předcházela a která po nich následovala, musíme jednoznačně říci, že to byl nejprůjatelnější režim, který lidé poznali od roku 1948, s výjimkou krátkého období v osmašedesátém roce.“⁴⁹*

⁴⁸ JELÍNEK, Jiří: *Jihlava socialistická / 1945–1989*. In: Jihlava. Dějiny moravských měst. Praha 2009; s. 650.

⁴⁹ VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990; s. 16.

2. ČESKOSLOVENSKÁ KRIZE NEBOLI PRAŽSKÉ JARO

„Slunce, které náhle vzešlo z dlouhých temnot“¹

2. 1 Československo v první polovině roku 1968

2. 1. 1 Kořeny československé krize (červen – prosinec 1967)

Při popisu procesu tzv. pražského jara 1968² je důležité začít již vývojem událostí v roce předcházejícím. Tato doba byla charakteristická všeobecným pocitem neudržitelnosti stávajících poměrů. *„Společenská krize dospěla v druhé polovině roku 1967 do stadia, kdy dostačovalo, aby některý sporný bod se posunul do popředí a snadno přeskočil v impuls rozhodujícího střetu. Stal se jím pád prvního muže moci, podnícený několika více či méně významnými konflikty, zejména jeho konfliktem se slovenským komunistickým vedením.“³*

Režim prezidenta a prvního tajemníka Ústředního výboru KSČ v jedné osobě Antonína Novotného již nebyl tvrdým režimem padesátých let a jeho kádrová politika už otupila své hrany, avšak všeobecně oblíbeným politikem se nikdy nestal. V polovině šedesátých let dochází v československém prostředí k jistému uvolňování poměrů, které svým způsobem vyvrcholilo XIII. sjezdem KSČ, který sice ještě neposkytl žádné zpochybňující analýzy předchozího vývoje ani nezvyklé kroky do budoucna, ale již se od svých předchůdců odlišoval *„(...) tezemi o nutnosti rozvíjet socialistickou demokracii, usilovat o*

¹ Takto označila proces Pražského jara v roce 1990 tehdejší britská ministerská předsedkyně Margaret Thatcherová. Viz: KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodňý proces*. Praha 1993; s. 7.

² Termín *Pražské jaro 1968* byl vytvořen západními médii poté, co se událost stala známou po celém světě, a nakonec byl přijat i v samotném Československu. Narážel na pojem *Jaro národů* – lyrický titul udělený revolucím v roce 1848.

³ KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno 2008; s. 776.

*sjednocování tříd, (...) o rozvoji tvůrčí svobody ve vědě, v kultuře, v umění (...)*⁴ Antonín Novotný a s ním sympatizující část vedení KSČ však již v polovině roku 1967 začala opět pozvolna od politiky tání stanovené sjezdem upouštět. Za nepřímou příčinu tohoto zvratu by se dalo označit vojenské střetnutí mezi Izraelem a koalicí Egypta, Sýrie a Jordánska, tzv. Šestidenní válka, která proběhla v první dekádě června 1967. Arabské země, mimo jiné vyzbrojené sovětskou technikou a sovětským bojovým uměním, střet prohrály. Tento výsledek znamenal pro socialistický blok nemalý šok a způsobil, že i v Československu „(...) mezinárodní vývoj a sovětská imperiální politika odkláněly zaměření KSČ a československého státu militantním směrem – což se záhy projevilo i na vnitropolitické scéně.“⁵

Za nastalé situace se vrátily do hry konzervativní síly, nespokojené s výsledky XIII. sjezdu KSČ, a snažily se nový trend opětovného utužování poměrů prosadit do všech sfér společnosti. Zmíněná snaha se však hlavně v kulturní oblasti střetávala s permanentním odporem. Emancipační snahy vyvrcholily na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů, konaném 27.–29. června 1967, kde „(...) došlo k otevřenému popření morálního práva KSČ na vedoucí úlohu ve společnosti, ke kritice její úlohy v 50. letech a ke zdůraznění autonomie kultury.“⁶ Výsledkem byla skutečnost, že hlavní kritici stranické politiky z řad spisovatelů nesměli být zvoleni do vedení svého svazu, vůči kterému jako celku byla podniknuta perzekuční opatření. Především bylo zastaveno vydávání jejich týdeníku Literární listy, které byly nahrazeny plagiátem vydávaným ministerstvem kultury.⁷ V každém případě sjezd československých spisovatelů „(...) pamětihodným způsobem připravil půdu k mocenskému a politickému řešení krize.“⁸

⁴ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 17.

⁵ Tamtéž; s. 18.

⁶ KOLEKTIV AUTORŮ: *Dějiny země Koruny české II*. Praha 1995; s. 281.

⁷ Podrobněji k průběhu IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů viz KAPLAN, Karel. *"Všechno jste prohráli!": (co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967)*. Praha 1997.

⁸ Svědectví, č. 34 – 35 – 36, 1969; s. 147.

Novotného vedení začalo čím dál více propagovat odklon od linie XIII. sjezdu KSČ. Svoje počínání si první tajemník nechal během své letní dovolené v Sovětském svazu na počátku července 1967 potvrdit Leonidem Brežněvem, který mu schválil konec politiky liberalizace a tání. Změny byly zaneseny do pojednání o *Postavení a úloze strany v současné etapě vývoje naší socialistické společnosti*,⁹ kde bylo požadováno opětovné přímé stranické řízení národního hospodářství, kultury, činnosti soudů apod. K projednávání těchto tezí v plénu Ústředního výboru KSČ došlo až 30.–31. října. Proti návrhu však neočekávaně vystoupil první tajemník Ústředního výboru KSS Alexandr Dubček, který navrhl zhodnotit nastalou situaci z více úhlů a vypracovat dlouhodobý program strany. „Hlavně však Dubček píchl do vosího hnízda, když požadoval, aby ÚV se již začal konkrétně zabývat nesprávnou kumulací funkcí, včetně nejvyšších.“¹⁰ Dubček byl Novotným za toto vystoupení veřejně pokárán, avšak jeho slova aktivizovala účastníky jednání a „vznikla hotová vřava a zároveň po dvaceti letech snad první, spontánní, nekontrolovaná a nekontrolovatelná diskuze v plénu ÚV KSČ.“¹¹ Potom již proti výše zmíněným tezím O postavení a úloze strany hlasovalo nesouhlasně celkem třináct členů Ústředního výboru.

Této vyhrocené situaci napomohla další aféra, tzv. strahovská demonstrace. „Do nových vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově, zbudovaných s velkou slávou, se studenti nastěhovali, ale spokojení v nich nebyli. Tato údajně vzorová stavba měla řadu nedostatků, také vadný kabelový přívod elektrického proudu. Když jednoho podzimního večera 1967 [31. října – pozn. autora] opět vypadl proud, vyšli studenti před kolej a spontánně se vydali dolů do města s voláním *Chceme světlo, chceme studovat*.“¹² Demonstrace byla násilně rozeznána v Nerudově ulici Veřejnou bezpečností a několik studentů bylo

⁹ Předsednictvem Ústředního výboru KSČ bylo toto pojednání schváleno již 5. září 1967.

¹⁰ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 22. Ve svém projevu Alexandr Dubček nikoho konkrétního nejmenoval, bylo však nasnadě, že měl na mysli právě Antonína Novotného, který současně zastával několik nejvyšších funkcí. Byl prezidentem ČSSR, prvním tajemníkem ÚV KSČ, vrchním velitelem armády a Lidových milicí.

¹¹ Svědectví, č. 34 – 35 – 36, 1969; s. 149.

¹² VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990; s. 14.

zatčeno, což bylo nelibě kvitováno z více míst, například rektorem Karlovy univerzity.

Další možnost k řešení sporu s Alexandrem Dubčekem měl Antonín Novotný kvůli nemoci¹³ až na začátku prosince 1967. Členové Ústředního výboru KSČ, kteří nebyli s aktuálním stavem politických věcí spokojeni, mezitím měli volnější pole působnosti pro zformování jistého plánu postupu. Když se prezident Novotný vrátil zpět, chtěl Dubčka exemplárně potrestat, ale ten se mu postavil na odpor. „Členové vedení KSČ se totiž vyslovili pro diskuzi o plnění, resp. neplnění generální linie XIII. sjezdu a někteří se netajili tím, kdo je viníkem a žádali, aby tento problém byl projednán na zasedání ÚV KSČ v prosinci, a to včetně rozdělení dvou nejvyšších funkcí.“¹⁴

Prosinec 1967 byl ve stranickém dění ve znamení boje Antonína Novotného a jeho přívrženců o udržení se ve funkci. První tajemník si dokonce na pomoc přivolal Leonida Brežněva, který se oficiálně vyslovil, že se v této chvíli nehodlá vměšovat do československých záležitostí.¹⁵ Vleklá jednání nakonec skončila Novotného odstoupením z funkce prvního tajemníka Ústředního výboru KSČ večer 20. prosince 1967.

Stranické spory končící odchodem Antonína Novotného, který byl prvním mužem strany téměř patnáct let, z funkce, českoslovenští občané v podstatě nezaznamenali. „Celé střetnutí uvnitř vedení KSČ veřejnost vcelku nevzrušovalo. Byla totiž (...) takřka neinformovaná. Navíc ji spory mezi těmi nahoře ani příliš nezajímaly – odpolitizování společnosti po léta od politiky

¹³ Antonín Novotný se zúčastnil oslav Velké říjnové socialistické revoluce v Moskvě, cestou zpět při poruše lokomotivy prochládl a po návratu do Prahy byl nucen ulehnout na lůžko.

¹⁴ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 23.

¹⁵ Srovnej: Svědectví, č. 34 – 35 – 36, 1969; s. 150. „Odmítl sice účastnit se zasedání předsednictva, ale mluvil jednotlivě s jeho členy a důrazně je přemlouval, aby soudruh Novotný zůstal v obou funkcích.“ dále: KOŘÍNEK, Otakar: *Pozývací list 1968*. Bratislava 2006. s. 11. „Ani L. Brežnev neodcházel z Prahy v listopadu 1967 nejako zvlášť znepokojený (čo mu najmä maršali neskôr vyčítali) (...).“

odstrkované, bylo velké.“¹⁶ To se ovšem v následujících měsících velmi rychle změnilo.

2. 1. 2 Lednové politické tání (leden – březen 1968)

Z prosincové krize vzešla volba Alexandra Dubčeka novým prvním tajemníkem Ústředního výboru KSČ, která proběhla 5. ledna 1968.¹⁷ „Každého, kdo 6. ledna 1968 vzal do rukou noviny, upoutal nejprve portrét nového muže. (...) Pro občana v Čechách byl jedním z členů předsednictva ústředního výboru KSČ, které vedle Novotného ovšem mnoho neznamenal. Na Slovensku byl sice národním představitelem strany, ale i tam bylo třeba dbát, aby příliš nezastínil prvního z prvních.“¹⁸ Kromě změny v nejvyšší stranické funkci došlo také k doplnění předsednictva Ústředního výboru KSČ o čtyři nové členy.¹⁹ Předsednictvo při této příležitosti také uložilo Ústřednímu výboru dva úkoly: co nejdříve připravit hodnocení dosavadní činnosti vedoucích stranických orgánů a vypracovat návrh Akčního programu.²⁰

Široká veřejnost přistupovala ke změnám ve vedení KSČ velmi opatrně, ale postupně se začala rodit opatrná naděje a rostlo očekávání. Vedení KSČ se snažilo československé společnosti ostrost výše popsaného konfliktu utajit, spoléhali na její obvyklou pasivitu, to ovšem způsobilo pravý opak. „Snaha o ututlání rozporů naopak popohnala vývoj a dodala nazrálým společenským problémům patřičnou akceleraci i razanci.“²¹

¹⁶ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 25.

¹⁷ Podrobně o průběhu jednání o příštím prvním tajemníkovi viz Svědectví, č. 34 – 35 – 36, 1969; s. 169-172.

¹⁸ VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990; s. 21.

¹⁹ Novými členy předsednictva byli Josef Borůvka, Jan Piller, Emil Rigo a Josef Špaček.

²⁰ 24. ledna 1968 byla ustavena Komise, složená z pracovníků politického vedení a aparátu, ale i z řad vědců a umělců, pro vypracování návrhu Akčního programu v čele s Drahomírem Kolderem. Tato komise se měla zabývat převážně společenským politickým systémem a ekonomickou reformou.

²¹ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan – a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 31.

Kromě slov z četných proslovů Alexandra Dubčeka přišly na řadu i jeho první činy. Koncem ledna 1968 byly obnoveny Literární listy, týdeník Svazu československých spisovatelů. Došlo také k zastavení připravovaných trestních řízení proti účastníkům strahovské demonstrace. Alexandr Dubček si „svým přívětivým, neoficiálním chováním rychle získal značnou popularitu.“²² Jinak probíhaly první týdny po lednové výměně prvních mužů strany způsobem, který o nějakém zásadním zvratu příliš nesvědčil. Změnu v nejvyšší stranické funkci přivítaly krajské, okresní i místní aktivity KSČ jako obvykle souhlasně, postupně však i v nižších stranických organizacích začalo docházet k jistým pohybům.

Lednové události nesklidily příliš velký ohlas ani v zahraničí. Světový tisk na Východě i na Západě o výměně prvního tajemníka sice informoval, ale podrobněji nevěnoval lednovým událostem žádnou mimořádnou pozornost. Nemalou pozornost věnovali ovšem dění v Československu představitelé Německé demokratické republiky a Polské lidové republiky, Walter Ulbricht a Władysław Gomułka. Znepokojeni byli hlavně volbou Alexandra Dubčeka a názory Oty Šika. Své další výhrady a znepokojení Varšava a Berlín a tentokrát se k nim již připojila i Moskva, vyjádřily při oslavách dvacátého výročí února 1948. Vedení KSČ prozatím jejich výhrady přehlíželo a ani politologové v této době neupozorňovali na to, že by se od států Varšavské smlouvy dalo očekávat nějaké nebezpečí.

Novou vlnou, která rozčeřila politickou hladinu v Československu, se stala emigrace generála Jana Šejny, který v noci z 25. na 26. února 1968 se svým synem a přítelkyní utekl do zahraničí.²³ Touto událostí, později nazvanou Šejnova aféra, dostala konzervativní složka vedení KSČ poslední zásah. Jan Šejna byl vedoucím tajemníkem výboru KSČ na Ministerstvu obrany, ale také

²² KOLEKTIV AUTORŮ: *Dějiny zemí Koruny české II*. Praha 1995; s. 283.

²³ Informace o jeho emigraci byla zveřejněna až 27. února 1968 v rozhlasu. Přesněji Šejna utekl pře Maďarsko a Jugoslávii do Itálie, kde byl za pomoci CIA přepraven do Spojených států amerických. Podrobněji o Janu Šejnovi BENČÍK, Antonín: *V chapadlech kremelské chobotnice*. Praha 2007; s. 33-78. Také: BENČÍK, Antonín – NAVRÁTIL, Jaromír – PAULÍK, Jan: *Vojenské otázky československé reformy*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967-1970, 6. díl, 1. svazek: *Vojenská varianta řešení čs. krize (1967-1968)*. Praha-Brno, 1996; s. 144-162.

poslancem Národního shromáždění a členem jeho předsednictva. Československo opustil proto, že jeho machinace s prodejem jetelových semen, při kterých zpronevěřil až 300 tisíc korun, se měly každým dnem dostat na veřejnost, a to by pro něj znamenalo přinejmenším ztrátu funkcí. Generál Šejna byl přítelem syna Antonína Novotného a vědělo se o něm, že udělal velmi rychlou kariéru v armádě bez potřebného vzdělání či praxe.²⁴ Šejna se rázem v očích veřejnosti stal „v tom nejvlastnějším smyslu slova mužem Novotného, produktem jeho éry. Za rozmarnou hříčku osudu můžeme pak považovat skutečnost, že právě velký stoupenec padesátých let a ctitel svého vrchního velitele položil účinnou minu pod budovu dogmatické a byrokratické vlády.“²⁵

Výše zmíněné informace stačily, aby se z Šejnovy aféry stala aféra Novotného. Hned počátkem března²⁶ byla zahájena kampaň za jeho odstoupení i z funkce prezidenta. Ústřednímu výboru bylo zasláno mnoho rezolucí, v nichž to občané požadovali. Předsednictvo Ústředního výboru KSČ, podpořeno těmito rezolucemi, nakonec rozhodlo, že vzhledem ke zdravotnímu stavu by soudruhu Novotnému doporučovalo odejít na odpočinek. A tak 22. března 1968 prezident Antonín Novotný, po jedenácti letech v prezidentské funkci, pod tlakem širokého hnutí, abdikoval. Tento krok vyvolal personální změny na všech stranických úrovních, mnoho z dlouholetých vedoucích funkcionářů oblastních sfér nebylo znovu zvoleno do svých funkcí. Naopak byli povoláváni lidé, kteří byli režimem dříve odsunuti do pozadí. Nezvyklé výměny ve funkcích vedly i ke zvýšení zájmu širokých vrstev obyvatelstva o veřejné dění.

V zápětí ovšem vyvstala otázka, kdo bude Novotného nástupcem, kdo se stane příštím prezidentem Československa. Byla zvažována řada návrhů.²⁷ Nakonec byl 30. března 1968 zvolen penzionovaný armádní generál Ludvík

²⁴ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 43.

²⁵ VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990; s. 27.

²⁶ 2. března 1968 Československý rozhlas poprvé adresně kritizoval Antonína Novotného a žádal jeho rezignaci na prezidentskou funkci.

²⁷ Například Josef Smrkovský, Ludvík Svoboda, Čestmír Císař atd.

Svoboda. „*O jeho volbu se zasloužilo patrně několik okolností: šlo o postavu všeobecně známou, spojenou s národně-osvobozeneckým bojem a do jisté míry protikladnou padesátým letům.*“²⁸ Nově zvolený prezident bezprostředně po svém uvedení do úřadu jmenoval novou vládu v čele s Oldřichem Černíkem.²⁹ Jedním z hlavních úkolů nové vlády bylo vyřešení pošramocených vztahů mezi Čechy a Slováky a následné provedení federalizace republiky.

2. 1. 3 Probuzení společnosti a akcelerace reformního hnutí

(březen - květen 1968)

Pádem Antonína Novotného a reorganizací Ústředního výboru KSČ i nižších stranických orgánů jakoby došlo k posunu k další etapě československého obrodného procesu. Její charakteristika by se dala shrnout do dvou zásadních procesů: prvním byla neutuchající veřejná debata o hloubce a obsahu demokratizace v Československu; druhým byl proti tomu směřující neúnavný a stupňující se tlak Kremlu na československé vedení.

Měsíc březen roku 1968 byl mimo jiné také důležitým mezníkem pro sdělovací prostředky; 4. března byl schválen návrh na zrušení předběžné cenzury a zavedení cenzury následné. „*Padla cenzura, tato tisíciramenná chobotnice, jež po dvě desetiletí rdousila veřejné mínění a každý pokus o jeho vyjádření.*“³⁰ Média se bezprostředně zhostila šance na svobodný projev a začala se zabývat dosud veřejně neprobíranými tématy, například výše zmíněnou Šejnovou aférou, obrazem T. G. Masaryka³¹ či nevyjasněným úmrtím jeho syna Jana. Hlavním tématem se však staly politické procesy padesátých let. Začaly se objevovat i požadavky kádrových změn v nejvyšších orgánech stranických i státních. Tím se nechaly inspirovat i

²⁸ VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990; s. 29.

²⁹ KOLEKTIV AUTORŮ: *Dějiny země Koruny české II*. Praha 1995; s. 283.

³⁰ Svědectví, č. 34 – 35 – 36, 1969; s. 147.

³¹ Poprvé od padesátých let mohly být zveřejněny články, které se pravdivě snažily popsat život a dílo T. G. Masaryka.

krajské a okresní sdělovací prostředky a žádaly odstoupení mnoha místních funkcionářů. „*Jako cibulka, plátek po plátku se všechna ta minulá hrůza postupně odhalovala. Lidé jako fascinováni koukali na obrazovku, poslouchali rádio, rvali se o noviny.*“³²

Informace však veřejnost nezískávala pouze prostřednictvím médií. Dalším fenoménem, který naplno propuknul v březnu 1968, se staly různé mítinky a shromáždění, kde se diskutovalo o aktuální situaci. „*Exploze informací a nejrozmanitějších názorů i příklady svobody shromažďování dokazovaly, jak rychle – díky předchozí přípravě a krizovým tlakům – byla nastartována přeměna společnosti dosavadní (...) ve společnost občanskou, usilující o vlastní správu a o prosazení lidských práv. (...) Celé skupiny obyvatelstva a organizace se probouzely z všeobecné letargie a pasivity.*“³³

Na přelomu března a dubna 1968³⁴ zasedal Ústřední výbor KSČ. Toto zasedání bylo důležité především změnami na vedoucích místech. Do jeho předsednictva byly zvoleny nové tváře: František Kriegel, Josef Smrkovský a Josef Špaček. Tajemníky Ústředního výboru se nově stali Čestmír Císař, Alois Indra, Drahomír Kolder, Zdeněk Mlynář, Jozef Lenárt a Štefan Sádovský. Posléze byl Josef Smrkovský zvolen předsedou Národního shromáždění a František Kriegel předsedou Národní fronty. Zasedání se dále usneslo na odložení plánovaných květnových voleb do Národního shromáždění z důvodu nespokojenosti občanů s dříve vybranými kandidáty a nevyhovujícími volebními zákony. „*Volby byly odloženy na podzim a do té doby se měl vypracovat nový volební řád (...)*“³⁵, ale fakticky bylo jejich vypsání závislé na provedení připravované federalizace státu. Poslední den jednání byl jednomyslně přijat tzv. *Akční program Komunistické strany Československa*. „*Tento program KSČ lze hodnotit jako vůbec první pokus o komplexní projekt*

³² Svědectví, č. 34 – 35 – 36, 1969; s. 148.

³³ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 46.

³⁴ Přesněji 28. března–5. dubna 1968.

³⁵ VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990; s. 50.

reformy socialismu sovětského typu, celého tehdejšího politického, ekonomického i kulturního systému.“³⁶

Samotné dokončování Akčního programu a další aktivity Pražského jara 1968 – hlavně situace, kdy do hry koncem března čím dál více začala vstupovat různá občanská hnutí a jejich představitelé – to vše značně znepokojeně vnímaly představitelé států Varšavské smlouvy i samotné komunistické vedení v Moskvě. Proto byla na 23. března 1968 svolaná porada zástupců spřátelených zemí do Drážďan. Jednalo se o první koordinovanou akci proti aktuálnímu československému dění. Československá delegace byla již na začátku jednání velmi zaskočena, protože „*jediným bodem programu se totiž stalo vměšování do záležitostí Československa a KSČ – s evidentním cílem: zastavit obrodný, reformní proces (...)*“³⁷ Představitelé spřátelených socialistických států však v této době zaujíмали spíše opatrný, byť nesouhlasný postoj ke změnám v ČSSR.

Jednání v Drážďanech proběhlo dříve, než došlo k vyhlášení Akčního programu, a na něm si pak již můžeme povšimnout jistého zaleknutí se před varováním z Drážďan. Přesto ale Akční program, vycházející z důkladné analýzy minulého období, uváděl mnoho reformních tezí: KSČ se bude do jisté míry dělit o moc s dalšími partnery, ale zachová si vedoucí úlohu. „*Prioritním a hlavním cílem se měla stát přeměna totalitního politického systému v demokratický*“³⁸ Velký důraz byl kladen na občanské svobody a lidská práva. Akční program se zabýval i federativním uspořádáním státu a rehabilitacemi odsouzených v politických procesech. Dále právně ustanovoval svobodu pobytu a pohybu československých občanů, tedy hlavně možnost jejich výjezdu do zahraničí. Později byla většina bodů Akčního programu rozpracována do jednotlivých zákonů. „*Přijetí akčního programu (...)*

³⁶ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 67. Akční program byl vytyčen jako program politické strany, ne státu, proto se napříště KSČ již neměla zabývat zasahováním do národního hospodářství, rozvojem průmyslové výroby či kulturou apod.

³⁷ Tamtéž; s. 64.

³⁸ Tamtéž; s. 67.

znamenalozavření celé první etapy sporů o smysl ledna 1968. Reformátoři také získali převahu ve vedení KSČ a ve vládě a zaujali i jiné významné pozice v soustavě státní moci.“³⁹

Vedoucí představitelé strany se však po zkušenostech z drážďanského jednání snažili zbrzdit rychle se rozjíždějící vlak reformního hnutí, ale veřejnost se v dubnu 1968 již zbrzdit nedala. „*Jestliže si však uvědomíme, jak velký, nahromaděný přetlak se na jaře 1968 uvolnil, že poprvé mohly svobodně mluvit milióny lidí, které dřívější režim odsuzoval k mlčení, případně k pokryteckému souhlasu, musíme uznat, že tento lid ve své době obstál.*“⁴⁰

Společnost zmíněný přetlak vložila do obnovování a zakládání zájmových organizací, které byly českému člověku vlastní již od dob národního obrození, a které byly po roce 1948 násilně umlčeny. Z výčtu mnoha skupin vznikajících během dubna 1968 vyčnívají dvě organizace, jejichž jména se stala známá nejen v Československu, ale i v zahraničí. První z nich byl Klub angažovaných nestraníků (KAN), založený 5. dubna na základě možnosti jisté politické plurality zachycené v Akčním programu. „*Ve společnosti totiž vyžrála dosti početná vrstva lidí, kteří měli o veřejné záležitosti zájem, ale zároveň ho nechtěli uplatňovat v organizačním svazku s komunisty.*“⁴¹ Druhou neméně důležitou formující se organizací byl Klub 231 (K 231), jehož programem bylo prosazení důsledné rehabilitace všech osob vězněných z politických důvodů nebo osob postižených zákonem č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky. Tento od února 1948 doposud nevídaný ruch v rámci probouzející se československé společnosti a neopomenutelná role sdělovacích prostředků posouvaly celý reformní proces směrem, o němž straničtí vůdcové ani neuvažovali.

Během dubna se vedení KSČ snažilo spíše o konsolidaci reformy. Sice se jeho úsilí o odstavení zbylých konzervativců sympatizujících s Antonínem

³⁹ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodny proces*. Praha 1993; s. 69.

⁴⁰ VANČURA, Jiří.: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990; s. 43.

⁴¹ Tamtéž; s. 41.

Novotným nezmenšilo, ale také se vedoucí představitelé KSČ začali obávat přílišného radikalismu. Kritika od socialistických zemí však sílila. V důsledku toho se přibližně v polovině dubna 1968 začal blok lednových reformistů tříštit. Brežněv na toto tříštění reaguje dopisem, který v polovině dubna zaslal Dubčekovi. Téměř otcovsky v něm vyzývá KSČ, aby zachovala jednotu v boji s revizionistickými a protisocialistickými živly.⁴²

Do tohoto ovzduší vstupují tradiční oslavy prvního máje, které v roce 1968 měly zcela nový charakter. Hesla nebyla předem určena, ale účastníci si je spontánně vymýšleli sami a jejich tematika již nebyla zaměřená pouze na KSČ. Při májových manifestacích se poprvé projevila jednotnota národa a strany. Ale československý národ jako celek fakticky jednotný nebyl. Od samého počátku totiž docházelo ke štěpení na čtyři velké nestejnoměrné skupiny: na ty, kteří věřili v reformovatelnost socialismu a jeho zlidštění; na ty, kteří doufali, že sociálně-ekonomická reforma nezadržitelně vyústí v demokratickou společnost; na ty, kteří hráli na obě strany a čekali, jak to všechno dopadne, a konečně na ty, kteří se báli zveřejnění toho, co se dělo po únoru 1948, a na svou obranu pozvali sovětské tanky.

Na přelomu dubna a května 1968 se vztah KSSS k pražskému jaru diametrálně změnil. „Brežněv (...) odložil svůj otcovský tón a přešel k ostrému nátlaku – už s náznaky i reálnými gesty vojenské hrozby.“⁴³ Důrazná kritika z Kremlu si bezprostředně vyžádala další setkání, ke kterému došlo na počátku května 1968. Československá delegace ve složení Dubček, Smrkovský, Černík a Biřák jednali v Moskvě s představiteli Sovětského svazu. Na tomto jednání mělo sovětské vedení vyjádřit obavy, aby demokratizační proces nebyl zneužit k odstranění socialismu. Za kontrarevoluční živly v ČSSR byly označeny právě vznikající KAN, K231 a mnohé studentské organizace a za vyvrcholení kontrarevolučních příprav Kreml považoval oslavy prvního máje. „Podstata

⁴² BENČÍK, Antonín: *V chapadlech kremelské chobotnice*. Praha 2007; s. 86. Alexandr Dubček je dále vyzván k zavedení pořádku ve sdělovacích prostředcích a upevnění spojení ve Varšavském paktu.

⁴³ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 83.

*kritiky vyplývala totiž z toho, že kremelští páni nepokrytě hájili svůj, sovětský model socialismu, a svou poválečnou politiku, včetně imperiálních zájmů SSSR.*⁴⁴

V zápětí, 8. května, byla svolána tajná porada varšavské pětky⁴⁵ do Moskvy, kde bylo již jasně probíráno vojenské řešení situace a také byla zvolena taktika vytvoření jakéhosi trojského koně uvnitř KSČ.⁴⁶ Ze všeho výše zmíněného plyne, že „(...) na počátku května se podstatně zhoršily vnější podmínky pro pokračování v československé reformě a došlo k zúžení manévrovacího prostoru při realizaci samostatné politiky KSČ uvnitř Varšavské smlouvy (...).“⁴⁷

Moskevské jednání zůstalo veřejnosti utajeno. „Ještě na jaře osmašedesátého roku se československé vedení stále snažilo, a úspěšně snažilo, utajovat mezinárodní komplikace před širší veřejností.“⁴⁸ Ovšem na počátku května otiskl francouzský deník Le Monde a následně po něm československé noviny, informaci, že nejvyšší politický náčelník sovětské armády generál Jepišev pronesl na zasedání Ústředního výboru KSSS, že je možné, že se „(...) skupina věrných československých komunistů obrátí na Sovětský svaz a ostatní socialistické země se žádostí o pomoc při záchraně socialismu v Československu. V takovém případě je Sovětská armáda připravena splnit svou internacionální povinnost.“⁴⁹ V době, kdy všichni doufali v lepší zítřky, však takto prozíravá zpráva zapadla bez většího povšimnutí.⁵⁰ A navíc sám Jepišev při návštěvě Československa označil svůj výrok za smyšlený.

⁴⁴ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodny proces*. Praha 1993; s. 83.

⁴⁵ Varšavská pětka – název pro čelní představitele pěti států Varšavské smlouvy: Leonid Brežněv (SSSR), Władisław Gomułka (PLR), János Kádár (MLR), Walter Ulbricht (NDR), Todor Živkov (BLR).

⁴⁶ Tehdy si Kreml za „spolupracovníky“ z řad KSČ zvolil Koldera, Biřáka, Indru, Voleníka, ale překvapivě i Smrkovského a Černíka.

⁴⁷ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodny proces*. Praha 1993; s. 85.

⁴⁸ VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990; s. 54.

⁴⁹ BENČÍK, Antonín: *V chapadlech kremelské chobotnice*. Praha 2007; s. 87.

⁵⁰ I když některé zdroje říkají, že tato událost by mohla být označena za první příležitost, kdy do povědomí veřejnosti začala pronikat jistá obava z možné vojenské intervence, která byla ještě podpořena pohyby sovětských jednotek v jižním Polsku.

Do tohoto ovzduší přišlo koncem května oznámení, že na červen je naplánováno a schváleno na území Československa a Polska společné vojenské cvičení ozbrojených sil Varšavské smlouvy. Armádní cvičení bylo provázeno obavami, že by shromážděné vojsko mohlo být využito k zásahu do domácího politického dění. Politická reprezentace uvažovala o odmítnutí návrhu na vojenské cvičení na československém území, „*Dubčekovo vedení však nemělo dostatek odvahy a nechtělo silnějšího spojence popuzovat.*“⁵¹ A tak se cvičení konalo, oficiálně v poslední dekádě měsíce června, avšak poslední sovětské jednotky opustily území ČSSR až počátkem srpna. Důvod, proč se zahraniční jednotky zdržovaly na našem území tak dlouhou dobu po ukončení cvičení, je nasnadě: vojska Varšavské smlouvy mohla důkladně poznat československé území, což se při budoucí invazi jistě hodilo. Brežněv však cvičení vytyčil i další úkol, mělo být „*(...) formou nátlaku na reformní vedení a současně jako formu pomoci k aktivizaci 'zdravého jádra' ve vedení KSČ, tj. Kolderovi, Indrovi, Bil'akovi a dalším.*“⁵²

Mezitím celé Československo i státy varšavské pětky s napětím čekaly na průběh dalšího plenárního zasedání Ústředního výboru KSČ. To se uskutečnilo na přelomu května a června 1968 a dalo by se považovat za příslib budoucího rozuzlení konfliktu mezi reformisty a antireformisty uvnitř strany. Moskva si přála zpomalení reformem⁵³, ale občanské hnutí mělo přání naprosto opačné. Výsledek byl nakonec kompromisem: „*V přijaté rezoluci se tvrdilo, že nastala nová etapa konsolidace (...)*“⁵⁴, protože s vývojem od dubnového pléna není vedení KSČ spokojeno. Na vině byly, podle stranických špiček, především pravicové antikomunistické síly; za jejich základnu byl označen KAN a K231. Ostrá kritika se snesla také na sdělovací prostředky. Nečekaným vyvrcholením plenárního zasedání však bylo rozhodnutí uspořádat XIV. sjezdu KSČ již

⁵¹ VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990; s. 56.

⁵² BENČÍK, Antonín: *V chapadlech kremelské chobotnice*. Praha 2007; s. 81.

⁵³ Obavy Kremlu se průběhem květnového pléna Ústředního výboru KSČ podařilo na dva týdny rozptýlit.

⁵⁴ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 97.

9. září 1968; jeho dřívější svolání bylo až doposud odmítáno všemi frakcemi KSČ.⁵⁵

Květen 1968 byl svým vývojem pravděpodobně nejproblematictějším měsícem pražského jara a je považován za jakousi křižovatku, na níž započaly problémy směřující k 21. srpnu. Pravděpodobně nikdo tehdy nevěděl, jak vážně uvažovala varšavská pětka už 8. května na tajném jednání o vojenském tažení proti obrodnému procesu. První intervenční plán byl totiž spojen již se zmíněným vojenským cvičením Šumava. „*Na přelomu května a června 1968 jedna etapa fakticky končila a blížily se soutěsky dramatického, tragického československého léta.*“⁵⁶

2. 1. 4 Vyvrcholení krize (červen – srpen 1968)

V nastalé atmosféře si českoslovenští občané začali uvědomovat zpomalování tempa reform. Z tohoto poznatku vyšel 27. června 1968 ve čtyřech československých listech manifest *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem*, jehož autorem byl spisovatel Ludvík Vaculík. Manifest hodnotil dosavadní politickou situaci, obracel se na československou veřejnost a mobilizoval k novému vzednutí její občanské aktivity a podporu reformního úsilí.⁵⁷ Mezi veřejností se Dva tisíce slov staly velmi populární, protože vyjadřovaly, co si většina občanů skutečně myslela. Ovšem Vaculíkův manifest vyvolal ostrou vlnu kritiky jak od vedení KSČ, tak od představitelů států Varšavské smlouvy, kteří tvrdili, že Československu hrozí reálná likvidace socialistického zřízení. Reakce Moskvy na sebe nenechala dlouho čekat, přišla již v noci v den zveřejnění manifestu ve

⁵⁵ Motivem konzervativců byla domněnka, že mají aktuálně šanci ovládnout krajské a okresní konference a ovlivnit tak výběr delegátů sjezdu ve svůj prospěch. Naopak Dubček a jeho okruh si od svolání sjezdu slibovali potvrzení dosavadního postupu strany.

⁵⁶ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 102.

⁵⁷ Manifest Dva tisíce slov je spolu s Akčním programem KSČ považován za nejvýraznější dokument Pražského jara.

formě telefonického rozhovoru mezi Brežněvem a Dubčekem. Manifest Dva tisíce slov do budoucna posloužil varšavské pětce jako odrazový můstek jejího boje proti kontrarevoluci v Československu.

V červenci 1968 vedoucí síly států Varšavské smlouvy neustále stupňovaly svůj nátlak. V prvním týdnu letních prázdnin obdržel Ústřední výbor KSČ pozvání ke společnému jednání šesti socialistických zemí do Varšavy. Československá politická reprezentace však pozvání nepřijala, s odůvodněním, že odmítá zahraniční zásahy do svých vnitřních záležitostí. Špičky komunistických stran pěti států Varšavské smlouvy se však sešly a jednaly o Československu bez Československa. Jako výsledek setkání zaslaly Ústřednímu výboru KSČ tzv. varšavský dopis. „*Požadavky společného dopisu neznamenal nic menšího, než otočit kormidlo o 180 stupňů, rezignovat na polednovou politiku a Akční program a obnovit mocenský monopol komunistické strany a jejich aparátů se všemi důsledky z toho vyplývajícími.*“⁵⁸ Dále dopis vyjadřuje myšlenku, že vývoj Československa není pouze věcí Čechoslováku, protože vojska Rudé armády nedošla za druhé světové války až na Šumavu jen proto, aby bylo teď toto území znovu ztraceno. Dopis přináší také důrazné varování „*Podle našeho přesvědčení vznikla situace, v níž hrozba základům socialismu v Československu ohrožuje i společné životní zájmy ostatních socialistických zemí. Národy našich zemí by nám nikdy neprominuly lhostejnost a lehkomyšlnost tváří v tvář takovému nebezpečí.*“⁵⁹

Ultimátum pro KSČ bylo jasně stanoveno v několika bodech: postup proti pravicovým silám, zastavení činnosti všech protisocialistických organizací, ovládnutí sdělovacích prostředků a neochvějně dodržování zásad marxismu-leninismu a demokratického centralismu. Vedení KSČ jen chabě odpovědělo slabou reakcí na jednotlivé výtky a snahou se obhajovat. Celá podrobná odpověď vyzněla mírně, stranické vedení rozhodně nechtělo své

⁵⁸ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodny proces*. Praha 1993; s. 130.

⁵⁹ *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. Praha 1969; s. 239. Celé znění tzv. varšavského dopisu tamtéž; s. 236-241.

kritiky popuzovat.⁶⁰ Reakce však byla „(...) stanoviskem vysloveným s napřímenou páteří i s vědomím určitých limitů.“⁶¹

Předsednictvo Ústředního výboru KSČ i představitelé partnerských států nechtěli vzájemné vztahy nechat ustrnout na bodu, k němuž dospěli vzájemnou výměnou dopisů po varšavském jednání. Vojska Varšavské smlouvy se během druhé půle července připravovala na pozice vhodné k zahájení intervence, ale Brežněv si stále nechával určitý prostor pro politické řešení. Stále si uvědomoval, že i přes pasivitu NATO k československé situaci by intervence pro Sovětský svaz znamenala riziko a ztrátu politického, hospodářského a zejména morálního rázu. Proto chtěl s československými zástupci ještě jednat. Navrhl schůzku v Moskvě, ta však byla odmítnuta, protože vedení KSČ nechtělo vycestovat ze země. Sověti nakonec přistoupili na tuto podmínku a domluvili se na československo-sovětském jednání na přelomu července a srpna 1968 v pohraniční obci Čierna nad Tisou.

Na toto jednání, kterého se zúčastnilo celé předsednictvo Ústředního výboru KSČ, odjížděla československá delegace podpořena slovy Pavla Kohouta, která vyjadřovala ojedinělou podporu občanů státní reprezentaci: „*Myslíme na vás. Myslete na nás! Píšete za nás osudovou stránku dějin Československa. Napište ji s rozvahou, ale především s odvahou. Ztratit tuto jedinečnou šanci by bylo naše neštěstí a vaše hanba. Věříme vám!*“⁶²

Pro sovětskou delegaci schůzka představovala poslední pokus přimět československé představitele k tomu, aby se ještě sami pokusili obnovit otřesený mocenský monopol KSČ. Československá delegace pod tlakem nakonec přislíbila některé ústupky, hlavně usměrnění tisku a zastavení činnosti K 231 a KAN. Pro splnění těchto úkolů však nebyl domluven žádný konkrétní termín. Dubček spojoval jejich splnění se XIV. sjezdem KSČ naplánovaným na

⁶⁰ Celé znění stanoviska Ústředního výboru KSČ na tzv. varšavský dopis: VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír a kol.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967-1970, 4. díl, 1. svazek: Prosinec 1967-červenec 1968. Praha-Brno 1995; s. 310-316.

⁶¹ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 130.

⁶² Literární listy, 26. 7. 1968, zvláštní vydání; s. 1.

září, Moskva si představovala zákrok okamžitý.⁶³ Již z tohoto setkání si sovětská delegace odváží první tzv. zvací dopis.⁶⁵

Československým občanům byly ovšem konkrétní výsledky jednání zamlčeny. Dostalo se jim jen pár mlhavých a nepodložených ujištění, že rozhovory zažehnaly krizi v československo-sovětských vztazích. „*Skutečným výsledkem jednání však byla jen dohoda o uspořádání mnohostranného setkání 3. srpna v Bratislavě.*“⁶⁴ Bratislavské jednání bylo již jednáním celé varšavské pětky a Československa. Jediným programem bylo projednání komuniké, které později Kreml využíval jako legitimizaci intervence. Zmíněné prohlášení mělo dva hlavní body: první říkal, že je internacionální povinností všech socialistických zemí bránit navzájem vymoženosti socialismu, druhý vyjadřoval souhlas se zachováním územní suverenity a nedotknutelnosti jednotlivých států Varšavské smlouvy. Závěry schůzky bylo možné interpretovat dvojím způsobem, obě strany tudíž odcházely z jednání spokojeny. V Bratislavě došlo i k předání druhého tzv. zvacího dopisu. „*(...) k jeho odovzdaniu sovietskemu vedeniu došlo v Bratislave na verejnom WC.*“⁶⁵ Tato pozvánka posloužila Brežněvovi jako vizitka semknutosti socialistických stran.⁶⁶

Českoslovenští politici byli přesvědčeni, nebo se alespoň tak tvářili, že státu žádné vnější nebezpečí nehrozí, Moskva však byla již rozhodnuta. Situace v Československu se po bratislavském jednání vrátila do normálních kolejí, lidé pociťovali vlnu úlevy a nebáli se rozjet se na dovolené. I situace reformního bloku uvnitř KSČ byla klidná, reformisté konečně měli čas začít se připravovat na XIV. sjezd. Dubčekův optimismus zkalilo až oznámení Moskvy ze 17. srpna, které upozorňuje na stále neuspokojivé poměry v Československu a poukazuje na možné vážné důsledky z toho plynoucí, čili možnou vojenskou

⁶³ JANÁČEK, František – MICHÁLKOVÁ, Marie: *Příběh zvacího dopisu*. In: Soudobé dějiny, roč. I, č. 1 (1994); s. 95-96.

⁶⁴ VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990; s. 56.

⁶⁵ KORÍNEK, Otakar: *Pozvánací list 1968*. Bratislava 2006; s. 25.

⁶⁶ Samotná intervence by proběhla i bez tzv. zvacího dopisu, ovšem s ním bylo lehčí vojenský zásah zdůvodnit.

intervenci. V podstatě teprve tehdy se veřejnost dozvěděla o možném nebezpečí, bylo však už pozdě mobilizovat společnost k obraně. Vojska Varšavské smlouvy již stála na hranicích a v noci z 20. na 21. srpna přepadla Československo.

2. 2 Odezvy obrodného procesu v Jihlavě (první polovina roku 1968)

Problémy, které Jihlavu charakterizovaly po celá šedesátá léta, většinou přetrvaly až do roku 1968. V porovnání s podobnými okresními městy však nebyly nikterak ojedinělé. Jihlava se neustále potýkala s nedostatkem bytů, havarijním stavem okresní nemocnice a rozpadajícím se historickým centrem. Atmosféra druhé poloviny šedesátých let se projevila i v tomto koutě Československa,⁶⁷ avšak všechny tyto iniciativy se naplno prosadily až po událostech ledna 1968. „*Situace se v krajích, okresech a ve městech, na závodech a vesnicích vyvíjela v porovnání s Prahou, která stála v čele reformního procesu, opožděně.*“⁶⁸ Na Jihlavsku se veřejnost teprve od poloviny března postupně seznamuje s nově nastoleným procesem.

Nový směr vývoje měli představitelé KSČ v Jihlavě možnost oficiálně reflektovat na okresní konferenci, která proběhla ve dnech 16.–17. března.⁶⁹ Jako hosté z vyšších stranických organizací se jednání zúčastnili dva zástupci Krajského výboru strany v Brně – Rudolf Kratoch a František Filipenský a jako zástupce Ústředního výboru KSČ člen jeho předsednictva Jiří Hendrych, který měl za úkol v tuto chvíli již otevřeněji informovat členstvo o aktuální situaci v centru. Diskuze byla otevřenější, více delegátů se vyslovovalo pro vypracování nové politiky. „*Většina delegátů – stejně jako řadových členů KSČ – byla otřesena vším, co se dovídali o represáliích, o mučení při vyšetřování a o nespravedlivých rozsudcích v politických procesech po únoru 1948, o hrůzách věznic, a prožívala morální krizi.*“⁷⁰ Konference měla

⁶⁷ JELÍNEK, Jiří: *Jihlava socialistická /1945–1989/*. In: KOLEKTIV AUTORŮ: *Jihlava*. Praha 2009; s. 650.

⁶⁸ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 49.

⁶⁹ V Československu byly naplánovány březnové okresní konference ve dvou termínech. V prvním kole (9.–10. března 1968) byly konference připraveny většinou tradičním způsobem, tzn. připravené a předem schválené projevy i diskusní příspěvky apod. Během týdne však došlo k proměně a druhé kolo okresních konferencí (15.–17. března 1968) obsahovalo již prvky obrodného procesu, např. spontánní diskuze.

⁷⁰ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 52.

původně jednat v sekcích podle oborů působnosti, ovšem již v začátku se proti tomuto dřívějšímu rozhodnutí zvedla vlna nevole a delegáti si odhlasovali, že chtějí jednat společně v plénu.

Úvodní referát přednesl Jiří Hendrych, který hovořil o dříve tabuizovaných tématech, jako byla například rehabilitace nespravedlivě odsouzených. Dále přítomné seznámil se situací kolem IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů a se strahovskými událostmi, kde přiznal chybu Ústředního výboru v řešení této situace. „*Nemůžeme řešit různé konflikty násilně. Tyto konflikty je nutno řešit demokratickými cestami.*“⁷¹ V neposlední řadě vzpomněl aktuální problematiku kolem emigrace Jana Šejny. Také vyslovil obavy, že podle jeho názoru se v rámci KSČ začínají projevovat dva protichůdné trendy: „*(...) za první obava, aby proces nezašel příliš daleko (...), za druhé zase obava, aby se proces nezastavil (...)*“⁷²

Celkově ve dvou dnech konání konference vystoupilo přes čtyřicet diskutujících. Diskusní příspěvky se pohybovaly v rozsáhlém názorovém spektru od přísně konzervativních až po plně kompatibilní s nastoleným obrodným procesem, které rozhodně převažovaly. „*Kritičnost diskusních vystoupení nabývala postupně na intenzitě a konkrétnosti, zejména ve vztahu k současné politické situaci vyvolané lednovým plénem ÚV KSČ. (...) a vycházela ze stupně informovanosti přítomných delegátů.*“⁷³ Velmi pozitivně byla například hodnocena aktuální atmosféra mezi obyvatelstvem Jihlavy. „*Noviny jsou čteny, tak jak jsou tištěny, tj. od úvodníku přes vnitrostranické a vnitrostátní záležitosti, dále již zahraniční zprávy a sport a černá kronika až naposled. Dříve tomu bylo právě naopak (začínalo se u sportu).*“⁷⁴ Mnoho diskutujících si povšimlo, že aktivita veřejnosti se rychle zvyšuje; nebývale se rozšiřuje hlavně zájem o veřejné dění. Šéfredaktor regionálních

⁷¹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Okresní konference 1966 – 1968, karton č. 4. Protokol z okresní konference 16.–17. března 1968, inv. č. 16. Diskusní příspěvek – Jiří Hendrych; s. 6.

⁷² Tamtéž; s. 2.

⁷³ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Okresní konference 1966 – 1968, karton č. 4. Protokol z okresní konference 16.–17. března 1968, inv. č. 16. Zhodnocení průběhu okresní konference; s. 2.

⁷⁴ Tamtéž. Diskusní příspěvek – Jan Petr; s. 2.

novin Jiskra František Simonides tento postřeh potvrdil důkazem, že noviny jsou nyní pokaždé hned vyprodány. Jihlavané se již také nebojí vyjadřovat se veřejně. „*V těchto dnech dostává naše redakce snad denně několik dopisů, které upozorňují na četné nešvary v našem životě. Je tu jasně cítit, že stavidla, která zabraňovala vyjadřovat vlastní názor, se otevřela a lidé to vystihli.*“⁷⁵ Také ředitel jihlavského Horáckého divadla Ladislav Panovec pronesl k tématu velmi emotivní postřeh: „*Především bych se chtěl podělit o pocit z té vlny aktivity všech našich lidí, komunistů, studentů, dělníků a inteligence. Pomalu jsem přestával věřit, že tu atmosféru ještě někdy poznám. (...) Doslova cítím, jak mizí ona vědomě vykonstruovaná propast mezi dělníky a inteligencí.*“⁷⁶

Otevřeně byla na konferenci probírána problematika stále neutěšeného stavu jihlavské nemocnice.⁷⁷ Rozebírala se také aktuální situace v jihlavské posádce Československé lidové armády, kde se vyskytlo pár případů, kdy si Jihlavané utahovali z příslušníků dotazy, zda nemají na prodej seménko, čímž naráželi na výše zmíněnou tzv. Šejnovu aféru. Příslušníci však kvůli špatné informovanosti o případu neznali podrobnosti, a tak nevěděli, jak se v podobných situacích zachovat.

Mezi zásadní body diskuse patřilo dokončení demokratizace ve všech oblastech⁷⁸, dokončení rehabilitací, zvýšení informovanosti členstva KSČ i veřejnosti a odložení voleb, dokud nedojde ke zkvalitnění volebního systému. „*V zájmu objektivního pohledu je potřeba podotknout, že nastala taková situace, která potvrdila, že na ni nejsme zvyklí a že z podobného ovzduší, ve kterém konference probíhala, nebyly žádné praktické zkušenosti.*“⁷⁹ V polední přestávce prvního dne jednání byl účastníkům promítnut film o strahovských událostech.

⁷⁵ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Okresní konference 1966 – 1968, karton č. 4. Protokol z okresní konference 16.–17. března 1968, inv. č. 16. Diskusní příspěvek – František Simonides; s. 5.

⁷⁶ Tamtéž, Diskusní příspěvek – Ladislav Panovec; s. 2.

⁷⁷ Tamtéž, Diskusní příspěvky - MUDr. Dvorník, JUDr. Sedlář.

⁷⁸ V působnosti Okresního výboru KSČ bylo hlavně požadováno zvýšit pravomoci pléna.

⁷⁹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Okresní konference 1966 – 1968, karton č. 4. Protokol z okresní konference 16.–17. března 1968, inv. č. 16. Zhodnocení průběhu okresní konference; s. 4.

Druhého dne konference bylo tajnou volbou zvoleno nové členstvo Okresního výboru KSČ, které ještě téhož dne v 16:30 uspořádalo ustavující schůzi pléna, kde byl zvolen na pozici vedoucího tajemníka Josef Kožich⁸⁰ a předsednictvo složené z 11 členů. Závěrečné slovo pronesl nově zvolený vedoucí tajemník: „*Průběh konference, ač se zdá příliš vzrušený, je významným přínosem pro demokratizaci celé strany, je známkou velké snahy delegátů v současných podmínkách vykonat co nejvíce.*“⁸¹

Okresní konference KSČ byla natolik prodchnutá polednovým nadšením, že ovlivnila i širokou jihlavskou veřejnost. Její bojový duch se přenesl i do základních stranických organizací, kde v následujících dnech proběhla řada mimořádných schůzí.⁸² Již příští týden, ve středu 20. března 1968, se v divadelním sále Domu kultury v Jihlavě sešli vysokoškolští studenti a na své shromáždění pozvali i představitele okresu. Pod palbou otázek všeho druhu se ocitl nový vedoucí tajemník Okresního výboru KSČ Josef Kožich, tajemník Okresního národního výboru Miroslav Marek, děkan jihlavského oddělení Vysoké školy zemědělské v Brně Josef Hromádka, ředitel Horáckého divadla Ladislav Panovec a další. Studenty zajímaly hlavně polednové změny v rámci strany a také nynější stav a budoucnost jejich vysoké školy. Na závěr tohoto shromáždění vydali studenti rezoluci, kde vyjádřili podporu pokrokovému směru. K vedení strany měli i jisté požadavky, žádali odstoupení nevěrohodných funkcionářů a také prezidenta Novotného. „*Požadujeme pravou demokratizaci, nejen ohnivá slova.*“⁸³

Nové a otevřenější poměry dovolily nejen studentům veřejně mluvit o tématech doposud odsouvaných. Nejdiskutovanějším byl již výše zmíněný havarijní stav jihlavské nemocnice. Navíc v roce 1968 došlo na osm měsíců k uzavření chirurgického pavilonu a provoz oddělení probíhal v náhradních

⁸⁰ Josef Kožich (ročník 1926) Původním povoláním obchodní příručí. Od roku 1952 pracuje v aparátu KSČ. Funkci vedoucího tajemníka Okresního výboru KSČ Jihlava zastával od roku 1966.

⁸¹ Jiskra, 19. 3. 1968; s. 5.

⁸² SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 71, Zápis ze schůze předsednictva 16. dubna 1968, Inv. č. 81. Situace v okrese po okresní konferenci; s. 1.

⁸³ Jiskra, 22. 3. 1968; s. 1.

nevyhovujících podmínkách. V nové atmosféře vyšlo najevo, že již v letech 1958–1959 byl vypracován projekt na stavbu nového nemocničního objektu, který nebyl realizován. V rozhovoru pro jihlavskou Jiskru, který vyšel v březnu 1968, přiznává ředitel okresní nemocnice MUDr. František Bradáček, že v roce 1968 měla být nová nemocnice již v plném provozu. Zásadní problém vidí v provedení správní reformy v roce 1960. Hlavní město kraje Brno většinu prostředků investuje na výstavbu své fakultní nemocnice a na ostatní zařízení nezbyvají finance.⁸⁴ „V dubnu 1968 se tedy orgány města obrátily dopisem na předsedu vlády, ÚV KSČ, ministerstvo zdravotnictví a další a upozorňovaly na těžkou a neudržitelnou situaci jihlavské nemocnice, přičemž byl nepřímě z této situace obviněn Jihomoravský kraj.“⁸⁵

Dalším frekventovaným tématem diskuzí v Jihlavě na jaře 1968 byla otázka možnosti nového územního uspořádání republiky. V celostátním tisku se začaly objevovat návrhy na obnovení zemského zřízení, což by pro Jihlavu znamenalo ještě větší závislost na moravské metropoli na úkor posílení vlastního regionu. V pátečním vydání Jiskry z 19. dubna vyjadřují své negativní názory k tomuto tématu jihlavští zdravotníci a kulturní pracovníci. Jejich odůvodnění spočívá na faktu, že problematika Jihlavska je diametrálně odlišná od problematiky například Zlínska či Znojemska a Jihomoravský kraj tudíž není kompetentní k vydávání rozhodnutí týkajících se jihlavského okresu, který je svým umístěním v srdci Vysočiny specifický. „Obnovení zemského zřízení není ničím jiným, než dávno minulou historií, kdy město Brno inklinovalo více k Vídni než k Praze. Budoucí administrativní rozdělení by mělo vycházet ze současné situace, nikoli z tradice c. k. monarchie.“⁸⁶ Proti řešení stávající situace znovuvytvořením zemského zřízení veřejně vystoupil i historik a ředitel jihlavského okresního archivu PhDr. František Hoffmann, který

⁸⁴ Jiskra, 26. 3. 1968; s. 2.

⁸⁵ JELÍNEK, Jiří: *Jihlava socialistická /1945–1989/*. In: KOLEKTIV AUTORŮ: *Jihlava*. Praha 2009; s. 650.

⁸⁶ Jiskra, 19. 4. 1968; s. 1 a 3.

situaci Jihlavska od počátku šedesátých let vystihl tvrzením, že se jedná o „hrob zaostávajících měst a městeček, jež v podstatě nikoho nezajímají.“⁸⁷

Oslavy prvního máje roku 1968 probíhaly i v Jihlavě jinak, než tomu bylo v letech předcházejících. Už „celá příprava byla poznamenána probíhajícím demokratizačním procesem, (...) zejména zdůrazňováním naprosté dobrovolnosti v účasti na manifestacích, různými názory na konání průvodů apod.“⁸⁸ Při organizování oslav v Jihlavě upuštěno od tradičních průvodů, některé závody sice uspořádaly hromadné nástupy svých zaměstnanců k manifestaci, ale většina obyvatel se shromažďovala individuálně přímo na náměstí Míru.⁸⁹ Atmosféra byla o poznání radostnější než na oslavách v letech předešlých. S účastí to již bylo horší, podle odhadů se shromáždění na náměstí Míru v Jihlavě zúčastnilo patnáct tisíc lidí; pro porovnání v roce 1967 to bylo přibližně dvacet devět tisíc občanů.⁹⁰ Také transparentů bylo tohoto roku poskrovnu, objevilo se jich jen pár, například studenti Vysoké školy zemědělské nesli nad hlavami heslo „Chceme jen to – co nám patří!“ a po boku tohoto hesla se objevily dva portréty T. G. Masaryka.⁹¹

„Kladem manifestací bylo, že tentokrát naprostá většina přítomných se zájmem sledovala projevy, které byly všude hodnoceny kladně (...) S výjimkou Jihlavy, kde studující Vysoké školy zemědělské při hlasování o rezoluci projevili částečný nesouhlas.“⁹² Jeden s proslovů na manifestaci přednesl bývalý obyvatel Jihlavy Václav Slavík, zástupce Ústředního výboru KSČ. Na závěr shromáždění byla přijata rezoluce, která mimo jiné vyjadřovala

⁸⁷ Jiskra, 7. 6. 1968; s. 1 a 3.

⁸⁸ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 71, Zápis ze schůze předsednictva 27. května 1968, Inv. č. 81. Hodnocení oslav 1. máje a 23. výročí osvobození ČSSR Sovětskou armádou; s. 1.

⁸⁹ Jiskra, 3. 5. 1968; s. 1.

Například zaměstnanci n.p. Motorpal měli sraz v 8:50 u dolní kašny na náměstí Míru. Viz *Ve středu všichni na náměstí míru*. In: Tryska, 29. 4. 1968; s. 1.

⁹⁰ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 71, Zápis ze schůze předsednictva 27. května 1968, Inv. č. 81. Hodnocení oslav 1. máje a 23. výročí osvobození ČSSR Sovětskou armádou; s. 2.

⁹¹ Jiskra, 3. 5. 1968; s. 1.

⁹² SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 71, Zápis ze schůze předsednictva 27. května 1968, Inv. č. 81. Hodnocení oslav 1. máje a 23. výročí osvobození ČSSR Sovětskou armádou; s. 2.

nesouhlas s agresí USA ve Vietnamu a hlásila se k současnému demokratizačnímu procesu. Občané jejím prostřednictvím dále vyjadřovali souhlas s připravovaným federativním uspořádáním republiky, ale razantně odmítli snahy o vytvoření zemského zřízení. Jihlavské májové oslavy roku 1968 byly dobově zhodnoceny takto: *„Vnitropolitické události kladně ovlivnily účast na manifestacích, ale již méně se projevíly názory a stanoviska pracujících, které mohly být vyjádřeny na transparentech a v heslech. (...) Nekonání průvodu se stalo rovněž předmětem kritiky (...). Tento stav můžeme dokumentovat na neúčasti sportovců, kteří šli vždy ve sportovních dresech, pionýrů, příslušníků ČSM apod.“*⁹³

Na přelomu dubna a května 1968 se široká jihlavská veřejnost začala plně aktivizovat, za hlavní projevy překonání minulé ustrnulosti lze považovat aktivitu vloženou do zakládání nejrůznějších zájmových organizací. První vlašťovkou tohoto procesu byla ustavující schůze Klubu 231, která proběhla 5. května v hotelu Beseda.⁹⁴ Zanedlouho následovalo i založení jihlavské sekce Klubu angažovaných nestraníků (KAN), Koordinačního výboru tvůrčích svazů, Junáka, Orla, organizace českých lékařů, organizace T. G. Masaryka apod. Zajímavostí je, že v Jihlavě nebyl vyvinut zájem o obnovení činnosti Sociální demokracie.⁹⁵

V květnu 1968 se v Jihlavě projevíly také snahy o obnovení místní organizace Sokola, tuto iniciativu vyvíjely hlavně místní ženy, které jej chtěly ustavit při sportovním klubu Dynamo Jihlava.⁹⁶ Tyto snahy však byly s velkou razancí potlačeny. *„Dne 12. května se na Horáckém zimním stadionu sešel přípravný výbor Sokola, aby jednal o obnově organizace, tak jak se o tom uvažovalo i na celostátní úrovni. Tyto snahy byly odmítnuty Okresním výborem*

⁹³ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 71, Zápis ze schůze předsednictva 27. května 1968, Inv. č. 81. Hodnocení oslav 1. máje a 23. výročí osvobození ČSSR Sovětskou armádou; s. 3.

⁹⁴ Jiskra, 7. 5. 1968; s. 3.

⁹⁵ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 16. září 1968, Zpráva o aktuální politické situaci na okrese Jihlava; s. 8.

⁹⁶ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 71, Zápis ze schůze předsednictva 27. května 1968, Inv. č. 81. Zpráva o současné situaci na okrese Jihlava.

Československého svazu tělovýchovy, při čemž se mu podařilo jejich [přípravného výboru Sokola – pozn. autora] činnost až do srpna eliminovat. V následném období pak již tyto snahy byly nemyslitelné.“⁹⁷

Další akcí, která se plně nesla v nové uvolněné atmosféře, byl jihlavský studentský Majáles, pořádaný o víkendu 18. a 19. května 1968. „*Vtipně i méně vtipně, vesele i jakoby vážně, ale v každém případě po svém vyjadřovali jihlavští studenti své názory, tužby a přání. Byla to přání obecnější, než by zainteresovaný občan města mohl předpokládat.*“⁹⁸ Hesla se vyjadřovala hlavně k aktuální politické problematice, například: „Dej bůh, aby nám to demokratičtění do rukou přešlo!“ nebo „Ať žije kdo chce!“ Transparent, který sklídl největší ohlas, byl překvapivě ten nejmenší. Bylo na něm napsáno „Honím Šejnu!“ a nesl ho malý pes.⁹⁹

Za účelem sjednocení politického postupu v okrese v rámci nového akčního programu proběhl v jihlavském Dělnickém domě 25. května 1968 sraz delegátů okresní konference KSČ. Došlo zde také ke zhodnocení aktuální situace: „*Současná politická situace v okrese je charakterizovaná tím, že trvá značné politické napětí a do probíhajícího procesu vstupují další vrstvy a skupiny obyvatelstva. (...) Zvyšují se požadavky na provedení nových voleb. (...) Nejkonsolidovanější se zdá být situace mezi inteligencí*“¹⁰⁰

V jarních měsících v Jihlavě došlo také ke značné aktivizaci Československé strany lidové a Československé strany socialistické. Obě strany začaly pořádat besedy s občany a veřejné schůze a hlavně do Československé strany lidové se hlásilo mnoho mladých lidí. Všeobecného obrodného procesu využily i jednotlivé církve. „*V posledních týdnech se značně aktivizují církevní organizace. Jak duchovní, i věřící vyvíjejí daleko větší iniciativu v působení na občany ve svém okolí a k dalšímu upevnění vlivu*

⁹⁷ JELÍNEK, Jiří: *Jihlava socialistická /1945–1989/*. In: KOLEKTIV AUTORŮ: *Jihlava*. Praha 2009; s. 652.

⁹⁸ Jiskra, 21. 5. 1968; s. 1.

⁹⁹ Jiskra, 24. 5. 1968; s. 1.

¹⁰⁰ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Okresní konference 1966 – 1968, karton č. 4. Sraz delegátů okresní konference dne 25. května 1968 v Dělnickém domě Jihlava; s. 6.

církve.“¹⁰¹ Nejvíce činná byla v Jihlavě církev římskokatolická, která například mezi svými věřícími zorganizovala podpisovou akci k podpoře Alexandra Dubčeka a obrodného procesu¹⁰² a také se intenzivně věnovala mládeži, pro kterou byly každý týden pořádány diskusní večery.¹⁰³ Vnější projev aktivizace duchovního života spočíval v rámci Jihlavy především ve zvýšené účasti věřících na bohoslužbách. Velmi vysoká účast věřících se projevila při slavnostech Božího těla 16. června 1968, kterých se po dvaceti letech zúčastnilo „ (...) v Jihlavě v obou kostelích celkem asi 2.500 lidí, z toho třetina dětí. (...) U věřících byla možnost organizování Božího těla kladně přijata. Přes značnou účast na průvodech byla očekávána účast ještě masovější. U dospívající mládeže se objevovaly hlasy zklamání, neboť měla jiné představy.“¹⁰⁴

Měsíc červen probíhal ve znamení předsjezdových členských schůzí základních organizací KSČ. Do 23. června měli být zvoleni delegáti na mimořádnou okresní konferenci. „Zvláštností červnových schůzí základních organizací strany je způsob provedení voleb. Ústřední výbor KSČ totiž rozhodl, aby delegáti na okresní konference byli voleni tajným hlasováním.“¹⁰⁵ Celkově bylo na mimořádnou okresní konferenci KSČ zvoleno 328 delegátů, zarážející však byla velmi nízká účast členů základních organizací na volebních schůzích – pouze 42,8%.¹⁰⁶

Program mimořádné okresní konference, která se konala 29. června 1968 v prostorách Dělnického domu, byl jasně stanovený Ústředním výborem KSČ.

¹⁰¹ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Okresní konference 1966 – 1968, karton č. 4. Sraz delegátů okresní konference dne 25. května 1968 v Dělnickém domě Jihlava; s. 6.

¹⁰² SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 71, Zápis ze schůze předsednictva 29. dubna 1968, Inv. č. 81. Informace o celkové politické situaci na okrese Jihlava; s. 5.

¹⁰³ SOkA Jihlava, fond Městský národní výbor Jihlava, Rukopis kroniky města 1968, inv. č. 3914. Farnost u sv. Jakuba.

¹⁰⁴ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 71, Zápis ze schůze předsednictva 24. června 1968, Inv. č. 81. Souhrnná zpráva o vývoji situace v okrese Jihlava za květen 1968.

¹⁰⁵ Jiskra, 11. 6. 1968; s. 1.

¹⁰⁶ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 71, Zápis ze schůze předsednictva 8. července 1968, Inv. č. 81. Zhodnocení mimořádné okresní konference KSČ; s. 4. V jihlavském okrese byla účast podprůměrná, celostátní průměr byl 52%. Viz KURAL, Václav; MORAVEC, Jan; a kol.: Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces. Praha 1993; s. 103.

Měla být projednána rezoluce a závěry květnového pléna, se kterým bylo členstvo strany vcelku obšírně seznámeno na předcházejících schůzích. Druhý a neméně důležitý úkol konference spočíval ve zvolení delegátů na mimořádnou krajskou konferenci v Brně a na XIV. sjezd strany plánovaný na září. *„Cílem jednání této dnešní okresní konference (...) by mělo být sjednocení se v názorech postupu strany ve smyslu akční jednoty a nástup k aktivní politice strany.“*¹⁰⁷

Mimo stanoveného tématu výsledků květnového pléna se diskuze stočila i k aktuální problematice manifestu Dva tisíce slov. Po vzoru Ústředního výboru KSČ se i delegáti okresní konference vyslovili ke článku negativně: *„Máme za to, že i naše okresní konference a stranické organizace by měly k tomuto článku zaujmout odmítavé stanovisko. Předcházejme tomu, aby se k této výzvě připojovaly další orgány a organizace, případně vlivné osoby, nebo jiné významné osobnosti.“*¹⁰⁸ Mezi jednotlivými členy Okresního výboru KSČ se objevovaly i názory vcelku pozitivní: *„Při vší problematičnosti článku 2.000 slov považuji za velký klad, že vyprovokoval státní a stranické orgány k hlubší práci na veřejném mínění.“*¹⁰⁹

Na krajskou konferenci v Brně naplánovanou na 6.–7. července bylo zvoleno celkem 38 delegátů. Účastníci konference dále doporučili krajské konferenci v Brně delegáty na XIV. sjezd strany.¹¹⁰ *„Mimořádné konference KSČ na přelomu června a července 1968 budou mít v poúnorových dějinách této strany ojedinělé místo. Především tím, že posvátný princip demokratického centralismu a jeho odevždy dominující stránka, totiž závaznosti usnesení vyšších orgánů pro orgány a organizace nižší, se zachvěl ve svých základech. Delegáti konferencí zcela zpochybnili správnost a závaznost květnového pléna,*

¹⁰⁷ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Okresní konference 1966 – 1968, karton č. 4. Protokol z mimořádné konference 29. června 1968. Inv. č. 17, Zahájení konference; s. 2.

¹⁰⁸ Tamtéž, Úvodní referát – Josef Kožich; s. 24 – 25.

¹⁰⁹ Tamtéž, Diskusní příspěvek – Jar. Dvořák; s. 1.

¹¹⁰ Doporučení byli: Josef Kožich, František Křesťan, Vladimír Kubica, Josef Ondráček, Jaroslava Orličková, Jan Petr, Evžen Plocek, Karel Plšek, Václav Rychnovský, Jaroslav Šebesta, Josef Šutera, Alois Tomandl, Josef Voda, Josef Zuda a Antonín Němec jako náhradník. Viz SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Okresní konference 1966 – 1968, karton č. 4. Mimořádná okresní konference ze dne 29. června 1968. Protokol o volbě delegátů na krajskou konferenci v Brně; s. 2.

*vzepřeli se tak, vědomě či nevědomě, tlaku Kremlu na československou reformu i jistému ústupu vedení KSČ před ním. Postavili se proti politice tzv. konsolidace a naopak proklamovali nezbytnost urychlení tempa reformních změn.*¹¹¹

Další vlnu aktivizace jihlavských občanů způsobil tzv. varšavský dopis, který dorazil 15. července 1968 do rukou předsednictva Ústředního výboru KSČ. Hned 17. července se z toho důvodu v Jihlavě mimořádně sešlo předsednictvo Okresního výboru KSČ, aby vydalo k problematice vlastní stanovisko, které se ve většině bodů shodovalo s rezolucí Ústředního výboru KSČ. Reakce okresního výboru hovořila o neférovosti jednání tzv. o nás bez nás a vyjadřovala podivení nad nepřesnými informacemi bratrských komunistických stran. Přesto je z prohlášení patrné stále trvající přátelství k Sovětskému svazu a ostatním státům Varšavské smlouvy.¹¹²

Přestože většina jihlavských závodů měla zrovna dovolenou a mnoho lidí odjelo z města, zveřejnění dopisu vysoce povzbudilo zájem veřejnosti o politickou situaci. Stanovisko pěti států Varšavské smlouvy bylo veřejně kritizováno, a zvyšovalo tak již delší dobu se projevující protisovětské nálady. Jako první se iniciativně k protestu připojili členové jihlavského přípravného výboru KAN a vytvořili rezoluci na podporu Ústředního výboru KSČ, pod kterou nasbírali během jednoho dne 540 podpisů. *„Je možno konstatovat, že podpora je spontánní. Další závěr je ten, že po zveřejnění dopisu a stanoviska vzrostl zájem o tisk a zvláště o rozhlas a televizi. (...) Sobota, neděle i další dny byly ve znamení podpisové kampaně, která živelně vznikla a lidé automaticky, bez organizování, podepisovali ve středisku v Muzeu i DK ROH [Dům kultury ROH - pozn. autora].*¹¹³

¹¹¹ KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodný proces*. Praha 1993; s. 124-125.

¹¹² Celé znění Stanoviska předsednictva Okresního výboru KSČ Jihlava k tzv. Varšavskému dopisu viz příloha č. 2.

¹¹³ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 71, Zápis z mimořádné schůze předsednictva OV KSČ v Jihlavě ze dne 17. července 1968, Inv. č. 81. Souhrnná zpráva o vývoji politické situace v okrese Jihlava za měsíc červenec 1968; s. 14.

Po této události zavládla v celém Československu zvláštní atmosféra. Občané nechápali pohnutky, které vedly spřátelené státy k obavám o osud socialismu v Československu. Drtivá většina obyvatel zaujala stanovisko, že má-li kdokoli jednat o nás, musí jednat s námi a na našem území. „*Mnoho a mnoho let nebyla v naší zemi taková jednota lidu, strana neměla takovou důvěru jako nyní (...)*“¹¹⁴ Do této nálady se 26. července ve zvláštním vydání Literárních listů objevila čtyři slova, která měla podporovat delegaci KSČ na jednání s představiteli KSSS v Čierné nad Tisou. Ta čtyři slova zněla: socialismus, spojenectví, suverenita, svoboda. „*Občané Jihlavska už v pátek [26. července 1968 – pozn. autora] a následující dny projeví nebývalou iniciativu při podpisu prohlášení na podporu naší strany. (...) Sami z vlastní vůle se stovky a tisíce lidí přihlašovaly k politice naší strany, k zásadám shrnutých do čtyř slov: socialismus, spojenectví, suverenita, svoboda (...)* Desítky podpisových archů podepsalo do pondělního poledne 5500 občanů Jihlavy, stovky dalších byly odeslány ze závodů a řady institucí (...)“¹¹⁵

Ve dnech 29.–31. července v Čierné nad Tisou a následně 3. srpna v Bratislavě proběhly rozhovory probírající aktuální situaci v Československu. Jihlavská Jiskra hodnotila výsledky jednání velmi pozitivně: „*Jednání v Čierné se neslo nejen duchem otevřenosti, rozvahy, ale i duchem dobré vůle. (...) Bouřka (v podobě dopisu signatářů pěti zemí) a přehánky (v podobě kampaně proti nám) se přehnaly a atmosféra je nyní čistší. V komuniké z bratislavského jednání lze vyčíst, že bylo respektováno naše lednem započaté dílo (...)* A to je nesporné vítězství Dubčkovy politiky.“¹¹⁶

Podle názorů obyvatel Jihlavy zachycených v tisku se situace po zmíněných jednáních uklidnila. Dotázaní vyjadřovali převážně pocit štěstí a radosti, také si však stěžovali na nízký stupeň informovanosti o průběhu rozhovorů. Vesměs však padaly názory, že vše dobře dopadlo a že je krizová

¹¹⁴ Jiskra, 23. 7. 1968; s. 1.

¹¹⁵ Jiskra, 30. 7. 1968; s. 1-2.

¹¹⁶ Jiskra, 6. 8. 1968; s. 1.

situace vyřešena.¹¹⁷ „Všechna tato jednání byla přijímána se spontánním zájmem a byla středem úvah a diskuzí, (...) je znovu intenzivně vyžadována větší informovanost.“¹¹⁸

Na počátku srpna 1968 se začaly objevovat znepokojivé informace od jihlavských obyvatel vracejících se z dovolených v zahraničí. Například lidé vracející se z prázdninového pobytu v NDR hovořili o tom, že byli jako Češi označováni za revizionisty, v ubytovacích zařízeních jim byly účtovány vyšší sazby než ostatním a dokonce je v restauracích odmítli obsloužit. K podobné diskriminaci došlo i v Bulharsku, kde byli čeští občané obviňováni, že si žijí jako kapitalisté.¹¹⁹

Dalším projevem občanské iniciativy a snahy pomoci národnímu hospodářství bylo v Jihlavě, stejně jako v jiných československých městech, čilé přispívání na Fond republiky. Nemalými částkami přispěla většina podniků působících ve městě a přispívali i jednotlivci, buď odvedením určitého procenta ze své měsíční mzdy na účet sbírky, nebo příslibem odvedení práce zdarma.¹²⁰

Po těchto hektických dnech nastalo krátké období jistého uklidnění, které členstvo KSČ i široká veřejnost věnovaly přípravě na XIV. sjezd strany a které vydrželo až do příjezdu intervenčních vojsk v noci z 20. na 21. srpna 1968. Tento relativní klid byl narušen jen jednou významnější událostí, a to v pondělí 19. srpna 1968 večerní schůzí pléna jihlavského Městského národního výboru, které se opět vrátilo k problematice jednání v Čierné nad Tisou a v Bratislavě. Účastníci

¹¹⁷ Jiskra, 6. 8. 1968; s. 1.

¹¹⁸ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 71, Zápis ze schůze předsednictva OV KSČ v Jihlavě ze dne 19. srpna 1968, Inv. č. 81. Informace o současné situaci na okrese Jihlava; s. 1-2.

¹¹⁹ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 71, Zápis ze schůze předsednictva OV KSČ v Jihlavě ze dne 19. srpna 1968, Inv. č. 81. Informace o současné situaci na okrese Jihlava; s. 2.

¹²⁰ Jiskra, 9. 8. 1968; s. 1.

shromáždění byli ještě jednou seznámeni s jejich průběhem a výsledky od
přímého účastníka Josefa Špačka, člena předsednictva ÚV KSČ.¹²¹

¹²¹ Jiskra, 13. 8. 1968; s. 1.

3. VPÁD VOJSK PĚTI ZEMÍ VARŠAVSKÉ SMLOUVY DO REALITY OKRESNÍHO MĚSTA

„Stačí jeden krok kupředu, aby ten, kdo nám stál po boku, nám stál v zádech.“¹

3.1 První den okupace – středa 21. srpna 1968

Při pohledu do pravidelného vydání regionálního listu Jiskra ze dne předcházejícího vpádu vojsk Varšavské smlouvy, čili z úterý 20. srpna 1968, můžeme usoudit, že veřejnost o připravované akci neměla tušení. Tisk probíral pouze problémy každodenního života v okrese.² Dalo by se říci, že probíhalo normální léto, jako každé jiné.

Ovšem již krátce před druhou hodinou ranní ve středu 21. srpna 1968 si většina jihlavských občanů mohla vyslechnout v rozhlase provolání předsednictva Ústředního výboru KSČ: *„Všemu lidu Československé socialistické republiky: Včera dne 20. srpna 1968 kolem 23. hodiny překročila vojska Sovětského svazu, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice Československé socialistické republiky. Stalo se tak bez vědomí presidenta republiky, předsedy Národního shromáždění, předsedy vlády i prvního tajemníka Ústředního výboru KSČ a těchto orgánů. V těchto hodinách zasedalo předsednictvo Ústředního výboru KSČ a zabývalo se přípravou XIV. sjezdu strany. Předsednictvo Ústředního výboru KSČ vyzývá všechny občany naší republiky, aby zachovali klid a nekladli postupujícím vojskům odpor. Proto ani naše armáda, Bezpečnost a Lidové milice nedostaly rozkaz k obraně země. Předsednictvo Ústředního výboru KSČ považuje tento akt za odporující nejenom všem zásadám vztahu mezi socialistickými státy, ale za popření základních norem mezinárodního práva. Všichni vedoucí funkcionáři státu, KSČ i Národní fronty zůstávají ve svých funkcích, do nichž byli jako*

¹ Jiskra, 26. 8. 1968; s. 1.

² Jiskra, 20. 8. 1968; s. 1.

představitelé lidu a členů svých orgánů zvoleni podle zákonů a jiných norem, platných v Československé socialistické republice. Ústavními činiteli je okamžitě svoláváno zasedání Národního shromáždění a vlády republiky a předsednictvo Ústředního výboru KSČ svolává plénum Ústředního výboru KSČ k projednání vzniklé situace.“³

Toho dne poprvé v historii regionálních novin Jiskra vydali redaktoři Zvláštní vydání, které svépomocí rozšiřovali mezi jihlavskou veřejnost již kolem druhé hodiny odpoledne.⁴ Objemem bylo velmi skromné, jednalo se pouze o jeden oboustranně potištěný list, který však obsahoval velmi důležité informace. Redaktoři v něm mimo jiné popisují okolnosti jeho vzniku. Zmiňují, že se sešli krátce po půlnoci z 20. srpna 1968, bezprostředně poté, co se dozvěděli o obsazování naší země vojsky Varšavské smlouvy, a že „(...) spěchali na svá pracoviště, aby zajistili veřejnosti přísun nejnovějších informací.“⁵

Na titulní straně dominuje textová forma Prohlášení předsednictva Ústředního výboru KSČ, které většina občanů vyslechla již v rozhlase. Dále je celá první strana zaplněná prohlášeními a stanovisky různých jihlavských orgánů – rady Městského národního výboru, Okresního výboru Svazu českosovětského přátelství, Okresního výboru Národní fronty a v neposlední řadě Okresního výboru KSČ. Všechna prohlášení jednotně vyjadřují souhlas s polednovou politikou a prohlášením vydaným Ústředním výborem KSČ a důrazně vyzývají občany k zachování naprostého klidu bez násilných akcí.

Kolem šesté hodiny ranní proběhlo mimořádné zasedání předsednictva Okresního výboru KSČ Jihlava. Členové předsednictva se shodli na přijetí organizačních opatření, která by v případě potřeby zajistila ilegální činnosti Okresního výboru, tzn. rozdělení předsednictva i aparátu do jednotlivých

³ Provolání předsednictva ÚV KSČ, 21. 8. 1968 v 1:55. Zvukový záznam. <http://www.ustrcr.cz/cs/audio-1968> (26. 11. 2011)

⁴ SOkA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, první Zvláštní vydání, 21. 8. 1968; s. 1.

⁵ Tamtéž; s. 1.

menších skupin.⁶ Předsednictvo také vydalo rezoluci ke vzniklé situaci, ze které vyplývá, že předsednictvo zasedá nepřetržitě již od nočních hodin a plně stojí za legálním Ústředním výborem KSČ, vládou, parlamentem a prezidentem. *„Jsme odhodláni zabezpečit vše, co vzejde z jednání a závěrů těchto legálních orgánů. Naprosto nepochopíme skutečnost, že by u nás – v jihlavském okrese – naši občané nestačili zvládnout stávající problémy svého života vlastními silami (...).“*⁷

V ranních hodinách proběhlo i mimořádné zasedání rady Městského národního výboru, kterého se zúčastnilo deset zástupců. Projednávala se zde aktuální situace a hlavně forma následně vydaného prohlášení, které se v podstatě shodovalo s výše zmíněným stanoviskem Okresního výboru KSČ, ale přinášelo i výzvu ohledně zásobování občanů. Dalším aktuálním problémem, který doprovázel zprávy o invazi vojsk Varšavské smlouvy na území československého státu, byl totiž problém předzásobování se a tím pádem nedostatku některých základních potravin. *„V jihlavských potravinářských prodejnách byl naprostý nedostatek chleba. Ředitel závodu Jihomoravských pekáren v Jihlavě Alois Andryšek zdůvodnil tento neuspokojivý stav tím, že si občané kupovali chléb v nadměrném množství, tedy do zásoby.“*⁸ Představitelé města se snažili situaci řešit výzvou k obyvatelstvu, apelovali nejen na zachování klidu, ale také na zamezení předzásobování: *„Vážení občané! Vyžíváme Vás, abyste v této mimořádné době zachovali klid, vyvarovali se všech nepředložených akcí, bojovali proti provokacím a panice. Žádáme Vás, abyste setrvali na svých pracovištích a plnili své pracovní úkoly. Rada MěstNV učiní všechna potřebná opatření k zabezpečení plynulého zásobování všech obyvatel. K tomu potřebujeme však Vaši pomoc. Buďte rozumní. Předzásobování Vašich domácností a tvoření front u obchodů je*

⁶ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápis schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 21. srpna 1968; s. 1.

⁷ SOkA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, první Zvláštní vydání, 21. 8. 1968; s. 1.

⁸ SOkA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, druhé Zvláštní vydání, 22. 8. 1968; s. 1.

*zbytečné. Jedině tím usnadníte řešení již tak velmi obtížné situace (...)*⁹ Tento slib byl dále odvyhlán Městským rozhlasem těsně před devátou hodinou ráno v následujícím znění. „*Vážení přátelé! V těchto chvílích dochází v našem městě k ukvapeným nákupům hlavně potravin. Jsme zmocněni prohlásit, že zboží je dostatek a zásobování bude běžné i v následujících dnech. Zprávy z obchodů svědčí o tom, že lidé chtějí kupovat velké množství jednotlivých druhů potravin, což je zbytečné, protože potravin je dostatek. Zachovejte proto klid a kázeň a neprovádějte nadměrné nákupy.*“¹⁰

Svůj názor na okupaci veřejně vyjadřovalo mnoho jihlavských obyvatel tím, že do redakce Jiskry přinášely nespočet rezolucí. Většina těchto prohlášení je otištěna na druhé straně prvního Zvláštního vydání. Můžeme se zde seznámit například s názory zaměstnanců Jihlavských dřevařských závodů, pobočky Státní spořitelny, tiskárny Grafia či jihlavských požárníků. Všechna tato prohlášení nesou stejné atributy: vyjadřují podporu Ústřednímu výboru KSČ, Alexandru Dubčekovi a prezidentu Ludvíku Svobodovi. Zaměstnanci v nich uzavírají závazky, že budou nadále pracovat, aby udrželi ekonomiku státu v chodu. Objevuje se již také požadavek na mimořádné dřívější svolání XIV. sjezdu KSČ.¹¹

V pravé poledne sirény ohlásily dvouminutovou stávku pracujících města. Díky prvnímu Zvláštnímu vydání Jiskry máme zachycenou i momentální situaci v jihlavských ulicích. „*Jihlavské náměstí Míru je plné lidí, kteří mezi sebou vášnivě diskutují. Ve městě je však klid, občané pokojně očekávají příjezd spojeneckých armád. Tranzistory a amplióny jsou ve stavu obležení, před obchody vidíme dlouhé fronty. Lidé jsou tak trochu zaskočení, smutní... Jsou šokováni, překvapeni, nechápou, jak se to jen mohlo stát.*“¹² Jsou zde dokonce zaznamenány krátké rozhovory s občany, kteří se shodují

⁹ SOKA Jihlava, fond Městský národní výbor Jihlava, Zápisy ze schůzí rady MěNV, Zápis z mimořádné schůze rady, 21. 8. 1968.

¹⁰ SOKA Jihlava, Přepis hlášení Městského rozhlasu 21. 8. 1968, v 8:58 hodin.

¹¹ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, první Zvláštní vydání, 21. 8. 1968; s. 2.

¹² Tamtéž; s. 2.

v tom, že se snad musí jednat o tragické nedorozumění. Je tu zachycen názor vojáka základní služby – příslušníka Vojenského útvaru č. 3276 – ve kterém říká, že když v kasárnách uslyšeli v rozhlase o obsazování, zostřili stráž a čekali na rozkazy. Přišel však pouze jediný, že mají zůstat v klidu. Voják se smutně svěřil, že na něj lidé pokřikují, proč svoji zemi nebrání. Ujišťuje také redaktora, že celý útvar je rozhodnut poslouchat pouze rozkazy prezidenta Ludvíka Svobody a Alexandra Dubčeka.¹³ Mezi těmito názory můžeme najít i krátký rozhovor s turistkou z NDR. Žena říká, že v Československu pobývá již dva týdny a nepřijde jí, že by se tu chystala kontrarevoluce. „*Trochu se stydím a především se také divím tomu, že mezi okupanty jsou i vojska mé rodné země. Vždyť proboha, my, prostí lidé, si nepřejeme nic jiného, než žít klidně a v přátelství i s ostatními zeměmi.*“¹⁴ Mezi texty na rubové straně prvního Zvláštního vydání se ještě nachází důrazná výzva Okresního výboru KSČ všem pracujícím, zvláště v obchodním a potravinářském sektoru, která je prosí o zabezpečení zásobování celého města, hlavně nemocnic, jeslí, mateřských škol a závodních jídelen.¹⁵

Dalším informačním zdrojem pro obyvatele Jihlavy byl poslech Československého rozhlasu, především vysílání jihlavské redakce. Toto studio sídlilo v Domě kultury a vzdělání a již od ranních hodin vysílalo výzvu o pomoc s přípravou vysílání. Tuto výzvu vyslyšeli i František Hoffmann, tehdejší ředitel Okresního archivu v Jihlavě, a jeho manželka Jaroslava Hoffmannová. „*V přípravě vysílání jsme pomáhali, jak jsme uměli (...). Podstatné bylo, že jsme koncipovali výzvu k přicházejícím vojákům a pomáhali ji přeložit do němčiny a ruštiny. A protože nebyl nikdo jiný, kdo by ji v ruském znění do éterů přečetl, stalo se, že to, co jsem přeložila, jsem také sama do vysílání přečetla.*“¹⁶

¹³ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, první Zvláštní vydání, 21. 8. 1968; s. 1.

¹⁴ Tamtéž; s. 2.

¹⁵ Tamtéž; s. 2.

¹⁶ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava: *Srpen 1968 v Jihlavě*. In: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddělení věd společenských, svazek XVI. Jihlava 2008; s. 121.

Různé letáky s nejaktuálnějšími informacemi a fotografiemi vydávala a distribuovala i jiná formální i neformální uskupení. Po Jihlavě se objevovaly nejrůznější plakáty a plakátky, české i ruské nápisy se začaly objevovat na výlohách obchodů, na zdech domů, plotech a dokonce i na trolejbusech.¹⁷

Kolem čtvrté hodiny odpoledne se po Jihlavě rozšířila zpráva, že okupační vojska již stojí na Kolíblu¹⁸, což je nevysoký vleklý kopec nedaleko města směrem na Znojmo. „*Hranice jihlavského okresu překročily konvoje okupantů 21. srpna 1968 kolem poledne. Od Brna na Jihlavu mířili Rusové, od Znojma Maďaři, od severu Poláci.*“¹⁹ V podvečerních hodinách se na náměstí Míru v Jihlavě „*objevilo průzkumné obrněné vozidlo, z něho vyskákali vojáci, kteří se kryli za kašnou, a když nepřišel žádný odpor, tak zřejmě vysílačkou informovali další ozbrojené síly.*“²⁰

Kolem desáté hodiny večerní došlo ke zranění občana Jihlavy, které způsobila okupační vojenská technika. „*Při najíždění tanků jeden z nich bokem shodil muže, který byl zjevně opilý a po náměstí Míru se pohyboval již delší dobu.*“²¹ Chtěl dokonce stavět nesmyslně barikádu na silnici na náměstí, kde to lze samozřejmě snadno objet.²² Na náměstí Míru před budovou pošty stálo tehdy oplocené stanoviště pracovníků geologického průzkumu, zmíněný muž zde sebral krumpáč a snažil se vykopávat dlažební kostky. Také vytrhl poklop z kanalizace, který chtěl použít na stavbu barikády.²³ Zraněný občan byl hospitalizován v jihlavské nemocnici. Během noci z 21. na 22. srpna pak na centrální jihlavské náměstí dorazil kompletní první konvoj okupačních tanků.

¹⁷ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava: *Srpen 1968 v Jihlavě*. In: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddělení věd společenských, svazek XVI. Jihlava 2008; s. 121.

¹⁸ Jihlavské listy, 19. 8. 2008; s. 13.

¹⁹ MF Dnes, 22. 8. 2008; s. B1.

²⁰ Jihlavské listy, 19. 8. 2008; s. 13.

²¹ Srovnej: KOLEKTIV AUTORŮ: *Oběti okupace, Československo 21. 8. – 31. 8. 1968*. Praha 2008; s. 147 „Dne 21. srpna se na okraji Jihlavy pokusil vlastním tělem zastavit maďarská vojenská vozidla.“

²² Jihlavské listy, 19. 8. 2008; s. 13.

²³ Tamtéž; s. 13.

3. 2 Čtvrtek 22. srpna 1968

Do druhého dne okupace vojsky Varšavské smlouvy se Jihlava probouzela již jako obsazené město. První okupační jednotky dorazily do města po půlnoci ve čtvrtek 22. srpna. Nejednalo se ovšem o vojáky Sovětského svazu, ale o jednotku maďarskou.²⁴ Do centra města vjela kolona přibližně patnácti maďarských tanků a po nedlouhé zastávce pokračovala dál na sever do vnitrozemí.²⁵

V brzkých ranních hodinách proběhlo jednání se zástupci maďarských jednotek na jedné straně, a s reprezentanty Okresního výboru a Městského výboru KSČ na straně druhé. Zástupci města razantně požadovali okamžité odstranění vojenské techniky z centra, což důstojníci okupačních jednotek označili za nemožné. *„Jednoznačné stanovisko příslušníků okupačních vojsk dokazuje, že z jejich strany došlo k mylným informacím, které o Československu získali a jakákoli dohoda o odchodu sovětských vojsk z města je v současné době neuskutečnitelná.“*²⁶

V dopoledních hodinách došlo k dalšímu jednání s okupanty, tentokrát již se zástupci sovětských jednotek, které dorazily do Jihlavy nedlouho po maďarských. *„V ranních hodinách začaly totiž do Jihlavy od Brna přijíždět další tanky a transportéry, tentokrát to byli již Rusové. Ti obsadili město a nahradili tak pokračující maďarské jednotky.“*²⁷ Početně se jednalo o slabší jednotku, stanoviště na jihlavském náměstí Míru zaujalo asi sedm tanků a čtyři obrněné transportéry.²⁸ *„(...) Před budovou Okresního výboru strany, pošty a*

²⁴ Příjezd okupačních jednotek na jihlavské náměstí Míru 22. srpna 1968. Viz příloha č. 4.

²⁵ MF Dnes, 22. 8. 2008; s. B1.

²⁶ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, druhé Zvláštní vydání, 22. 8. 1968; s. 1.

²⁷ MF Dnes, 22. 8. 2008; s. B1.

²⁸ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava: *Srpen 1968 v Jihlavě*. In: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddělení věd společenských, svazek XVI. Jihlava 2008; s. 121.

na náměstí hlídkovali se samopaly sovětští vojáci, tanky a jiné zbraně byly rozmístěny i v okrajových částech města.“²⁹

Hlavním bodem druhého jednání bylo vyřešení otázky obsazení telekomunikačních prostředků města. V Jihlavě totiž došlo k přerušení veškerého spojení s okolním světem. Vystupování sovětských zástupců bylo velmi arogantní a ultimativní.³⁰ „*Velitel sovětských vojsk vyslovil požadavek, aby byl v našem městě zachován naprostý klid, a současně oznámil, které důležité státní objekty budou obsazeny. V případě nedodržení klidu použije všech prostředků k jeho zachování.*“³¹ Následně došlo k obsazení pošty, jihlavského vysílače Československého rozhlasu a domu č. p. 45 v Palackého ulici, kde si zástupci okupačních vojsk zřídili místní velitelství. Obsazena byla také oficiální redakce Československého rozhlasu. Její redaktoři však bezprostředně vytvořili provizorní studio v Muzeu Vysočiny na náměstí Míru a už krátce po obsazení svých oficiálních prostor okupanty se posluchačům ozvali jako Svobodný vysílač Jihlava.³² „*Vysílač v mnoha jazycích pustil do éteru také výzvu k aktivní solidaritě, sepsanou tehdejším ředitelem jihlavského archivu PhDr. Františkem Hoffmanem a adresovanou všem evropským národům.*“³³

K poledni druhého okupačního dne vyšlo druhé Zvláštní vydání Jiskry. Na jeho titulní straně dominuje prohlášení prezidenta Ludvíka Svobody, které je otištěno i v ruském jazyce; k němu byla připojena prezidentova fotografie v generálské uniformě. Ve svém prohlášení vyzývá všechny občany republiky k pokračování započatého Akčního programu. „*Neupadněme do malověrnosti,*

²⁹ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, čtvrté Zvláštní vydání, 23. 8. 1968; s. 2.

³⁰ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 16. září 1968, Zpráva o aktuální politické situaci na okrese Jihlava; s. 14.

³¹ Jiskra, druhé Zvláštní vydání, 22. 8. 1968; s. 2.

³² MF Dnes, 22. 8. 2008; s. B2.

³³ Tamtéž; s. B2. Srovnej: podle výše citovaného textu Jaroslavy Hoffmannové došlo k prvnímu vysílání této výzvy již o den dříve. Viz HOFFMANNOVÁ, Jaroslava: *Srpen 1968 v Jihlavě*. In: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddělení věd společenských, svazek XVI. Jihlava 2008; s. 121.

semkněme se všichni a spolu s KSČ a s celou Národní frontou setrvejme jednotně v úsilí o lepší život našich národů.“³⁴

Podle redaktorů již od rána do redakce Jiskry opět přicházely další a další rezoluce z jihlavských podniků, například z n. p. Motorpal, Technometra a Tesla. Všechny jednoznačně podporovaly současné představitele státu. Jeden z článků druhého Zvláštního vydání Jiskry nás opět seznamuje s aktuální situací v centru města. Zcela spontánně ráno vznikla akce, která nemá svým výsledkem obdoby. Na četných místech Jihlavy, ale i v mnoha závodech a institucích se objevily stolky s texty, které vyjadřují podporu prezidentu Ludvíku Svobodovi, Ústřednímu výboru strany a vládě. Tato prohlášení požadují propuštění internovaných soudruhů a okamžitý odchod okupačních vojsk. *„Nezrad'te věc demokracie a socialismu! Tuto příležitost máme jen jednou v životě a soudit nás budou naši potomci“*³⁵, stálo v úvodu stohu podpisových archů, které se sbíraly před Státní spořitelnou v Jihlavě. Do večerních hodin bylo na tomto stanovišti napočítáno 14 217 podpisů jihlavských občanů. K akci se připojilo přes 1900 podpisů z n. p. Motorpal, ze Zbrojovky, Grandhotelu, okresní správy silnic, podniku Zelenina, Početnické služby, železniční stanice ČSD v Jihlavě atd.³⁶ Podpisová akce se těšila podpoře Městského výboru KSČ: *„Plně se stavíme za podpisovou akci, která probíhá v našem městě na podporu představitelů strany a vlády a kterou již podepsalo tisíce občanů. Věříme, že nebude ani jednoho poctivého občana, který by se pod tuto výzvu nepodepsal.*“³⁷

Noviny také informují, že na jihlavských domech se objevily další dva nápisy: *„Ať žije Dubček.*“ a *„Fuj okupaci. Socialismus pro sebe si vybudujeme sami.*“³⁸ Titulní strana druhého Zvláštního vydání Jiskry jako první také uveřejňuje informaci o jediné jihlavské oběti okupačních jednotek. Byl jí již

³⁴ Jiskra, druhé Zvláštní vydání, 22. 8. 1968; s. 1.

³⁵ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, čtvrté Zvláštní vydání, 23. 8. 1968; s. 1.

³⁶ Tamtéž; s. 1.

³⁷ Jiskra, druhé Zvláštní vydání, 22. 8. 1968; s. 2.

³⁸ Tamtéž; s. 1.

výše zmiňovaný muž, který se na jihlavském centrálním náměstí připlétl pod kola projíždějící maďarské jednotce a byl vážně zraněn, Václav Frydrychovský³⁹. S vážným zraněním dolních končetin a krvácením do mozku byl převezen do jihlavské nemocnice⁴⁰, kde následujícího dne, 23. srpna 1968, svým zraněním podlehl.

Ve čtyři hodiny odpoledne bylo v budově Okresního výboru KSČ v Jihlavě zahájeno společné zasedání zástupců Okresního výboru KSČ a Okresní kontrolní a revizní komise. Hlavní referát zde vedl tajemník Okresního výboru KSČ Kočenda, který „*podal plénu zprávu o současné situaci v okrese a informoval o krocích, které v posledních dnech podniklo předsednictvo OV strany.*“⁴¹ Rezoluce vydaná tímto zasedáním se nesla v radikálním duchu: „*Prohlašujeme jménem 15 tisíc komunistů jihlavského okresu, (...) že nikdy nedopustíme, aby se vrátila doba mocenského pojetí politiky strany. Jsme přesvědčeni, že vytvoření podmínek pro důslednou realizaci zásad lednového pléna, nemůže spočívat na bodácích a tancích cizích vojsk (...).*“⁴²

Dále shromáždění vydalo organizační směrnice pro zlepšení informovanosti občanů. Ve větších městech okresu měla být vytvořena speciální informační střediska, která budou pověřena vysvětlováním současné politické situace veřejnosti. Zřízení podobných středisek bylo doporučeno i ve

³⁹ Jiskra, druhé Zvláštní vydání, 22. 8. 1968; s. 1.

Literatura a prameny se v informacích o tomto muži velmi liší a to i v základních údajích, jako je jeho jméno. V druhém Zvláštním vydání Jiskry je zmiňován jako „občan Fridrichovský“. V knize KOLEKTIV AUTORŮ: *Jihlava*. Praha 2009; s. 652. je navíc uvedeno křestní jméno „Václav Fridrichovský“, avšak v knize KOLEKTIV AUTORŮ: *Oběti okupace, Československo 21. 8.–31. 8. 1968*. Praha 2008; s. 147 je uveden jako „Václav Frydrychovský“. Ve svém textu užívám verze převzaté KOLEKTIV AUTORŮ: *Oběti okupace, Československo 21. 8.–31. 8. 1968*. Praha 2008, protože čerpá z informací podaných sestrou oběti, tudíž jsou podle mého názoru nejvěrohodnější. **Václav Frydrychovský** (11. září 1926, Častonín–3. srpna 1968, Jihlava). Vyučil se bednářským mistrem, ale odešel pracovat do pelhřimovského pivovaru. Po skončení druhé světové války se s rodinou přestěhovali do Popic u Jihlavy. O jeho činnosti až do roku 1968 nemáme informace. V roce 1968 pracoval jako dělník u jihlavské správy silnic. Frydrychovský se stal jedinou obětí invaze vojsk Varšavské smlouvy na území Jihlavy, byl pohřben 27. srpna 1968 na jihlavském Ústředním hřbitově.

⁴⁰ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápis schůze předsednictva, karta č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 16. září 1968, Zpráva o aktuální politické situaci na okrese Jihlava; s. 14.

⁴¹ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, čtvrté Zvláštní vydání, 23. 8. 1968; s. 1.

⁴² Tamtéž; s. 1-2.

větších podnicích. Bylo také vyhlášeno svolání aktivů základních organizací strany na devátou hodinu ranní následujícího dne, čili 23. srpna 1968.

Ještě tentýž den v podvečer bylo vydáno třetí Zvláštní vydání Jiskry, jehož prostřednictvím byla zveřejněna dvě prohlášení vydaná mimořádným XIV. sjezdem KSČ nazvaná Všem občanům! a druhé Všem komunistickým a dělnickým stranám celého světa!⁴³ Ve čtvrtek 22. srpna 1968 vedli několikahodinové jednání s reprezentanty okupačních jednotek také zástupci vojenské posádky Československé armády v Jihlavě. Sovětští velitelé požadovali vydání zbraní, což bylo rozhodně odmítnuto. „*Velitel posádky prohlásil, že se řídí pouze rozkazem vrchního velitele armády ČSSR prezidenta republiky soudruha Svobody.*“⁴⁴

V noci z 22. na 23. srpna proběhlo další jednání zástupců Okresního výboru KSČ s představiteli okupačních jednotek. Hlavním bodem diskuze byl požadavek jihlavských zástupců, aby vojenské jednotky co nejdříve opustily centrum města. Po dlouhém a vyčerpávajícím jednání bylo dosaženo příslibu, že těžká vojenská technika opustí centrum pod podmínkou naprostého klidu ve městě. Tento slib byl dodržen a v dopoledních hodinách druhého dne, 23. srpna 1968, došlo ke stažení okupačních jednotek.⁴⁵ Těžké stroje však zanechaly v jihlavských ulicích rozsáhlé materiální škody. Pásy transportérů zničily většinu komunikací v centru města. Vojenská technika byla posléze rozmístěna na okrajích města, kde podle pamětníků stály tanky s hlavními výhružně naměřenými na město ještě po několik následujících dní.

⁴³ Jiskra, třetí Zvláštní vydání, 22. 8. 1968; s. 1. Plné znění svolání Všem občanům! a Všem komunistickým a dělnickým stranám celého světa! uvedeno v příloze č. 5. a 6.

⁴⁴ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, čtvrté Zvláštní vydání, 23. 8. 1968; s. 2.

⁴⁵ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, čtvrté Zvláštní vydání, 23. 8. 1968; s. 2.

3.3 Pátek 23. srpna 1968

V pořadí třetí den po vstupu vojsk pěti států Varšavské smlouvy na území Československa a druhý den pobytu vojenských jednotek na území města Jihlavy začal dalším vyjednáváním se zástupci okupantů. O tuto možnost si na sekretariátu Okresního výboru KSČ zažádali sami sovětské velitelé. Schůzky se za Jihlavu zúčastnilo předsednictvo Okresního výboru KSČ, velitel jihlavské posádky podplukovník František Mikan a jeho zástupce pro věci politické podplukovník Stanislav Juřica. „*Za okupační armádu se zúčastnil velitel tankového pluku dislokovaného nedaleko Jihlavy, dále generál, velící součástí okupační armády, dislokováným na okrese Jihlava, a vedoucí delegace, generál – velící vyššímu svazku.*“⁴⁶ Zástupci okupačních jednotek vznesli několik požadavků, aby byla oboustranně přijata opatření k zabezpečení normálního chodu života ve městě. Představitelé města od nich dostali ujištění, že oni, jako velitelé okupačních armád, nebudou klást na místní představitele žádné požadavky materiálního charakteru. Dále ubezpečili jihlavské zástupce, že nebudou mocenskými prostředky zasahovat do vnitřního života města, za podmínky, že na ně nebude nevhodnými prostředky, hlavně ze strany veřejnosti, činěn nátlak. Zástupci okupantů také důrazně doporučili, aby nebyla organizována žádná velká veřejná shromáždění, jež by mohla vést k provokacím, které by pak musely být uklidněny vojenským zásahem. „*Vedoucí delegace okupačních vojsk ubezpečil, že okupační vojska nepoužijí nikdy své zbraně jako první, a že jich bude použito jenom v tom případě, bude-li na vojska vyvíjeno násilí z naší strany.*“⁴⁷ Zástupci města mimo jiné vznesli požadavek na odstranění a finanční náhradu škod způsobených průjezdem jednotek městem, který byl veliteli sovětských jednotek přijat.

Po celou dobu jednání se sovětská delegace vymezovala vůči řešení jakýchkoli politických otázek. Rozkaz jim prý povoluje pouze řešení otázek

⁴⁶ SOkA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, páte Zvláštní vydání, 24. 8. 1968; s. 2.

⁴⁷ Tamtéž; s. 1.

praktického rázu. Podle svých rozkazů mají vyčkat na vyřešení těchto záležitostí při návštěvě prezidenta republiky v Moskvě. Na jakýkoli problém týkající se politického aspektu okupace bylo tedy jihlavským zástupcům striktně argumentováno slovy, že je jedná pouze o plnění rozkazu. *„Předsednictvo v průběhu celého jednání důsledně zdůrazňovalo, že zásadní příčiny tohoto stavu, i následky, které přivodil, nejsou v nás, v našich lidech, ale v naprosto nezákonném, hrubém pošlapání základních zásad mezinárodního práva, suverenity naší země a svazků, které se v uplynulých letech mezi socialistickými zeměmi vytvořily.“*⁴⁸ Jihlavští zástupci také odmítli jakoukoli spolupráci s okupačními jednotkami, proto byl také striktně zavržen požadavek okupantů o navázání přímého linkového spojení mezi nimi a Okresním výborem KSČ, za účelem zrychlení komunikace.

V poledne 23. srpna proběhla v Jihlavě hodinová stávka na požadavek mimořádného vysočanského sjezdu. Zavřeny byly všechny továrny, podniky i obchody, lid tak vyjadřoval svůj nesouhlas s násilnou okupací naší vlasti, ale také podporu legálním státním představitelům. V rámci stávky byly na mnohých pracovištích uzavírány různé závazky, například *„zaměstnanci Jihlavských dřevařských závodů si v době stávky slíbili, že po odchodu okupačních vojsk a po vítězství našeho lidu budou pracovat ve volných sobotách tak dlouho, aby vyrovnali ztráty z prvního dne okupace naší země.“*⁴⁹

Kolem poledne také vyšlo další, již čtvrté Zvláštní vydání Jiskry, které na titulní straně zveřejňuje projev prezidenta Svobody před jeho odletem na jednání do Moskvy. Dále list informuje o situaci ve městě, především tedy o jednáních se zástupci okupantů, která proběhla předešlého dne. Nové informace o situaci přináší otištěný rozhovor s delegátem mimořádného XIV. sjezdu Vladimírem Kubicou, který se 23. srpna kolem jedné hodiny ranní vrátil z Prahy. Delegát informuje, že sjezd, ačkoli byl v ilegalitě, splnil své poslání. V první řadě zrušil mandát starého Ústředního výboru KSČ a zvolil

⁴⁸ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, páté Zvláštní vydání, 24. 8. 1968; s. 1.

⁴⁹ Tamtéž; s. 1.

nový. Posléze také přijal výše citované prohlášení Komunistickým a dělnickým stranám celého světa! a Všem občanům! Vladimír Kubica dále novinám sdělil, že kvůli ztíženým organizačním podmínkám bylo nutno upustit od tajné volby, hlasovalo se přímo. Z jihlavského okresu byl do Ústředního výboru strany zvolen Josef Zuda. Na otázku, jak probíhala cesta na sjezd, tázaný odpověděl: „*Do Prahy i zpět jsme se dostali velmi dobře našimi vozy. Při cestě do Prahy jsme potkávali cestou mnoho vojenské techniky zemí Varšavské smlouvy. Zastavení a konfrontování jsme nebyli, nikdo nám nečinil žádné překážky, nikdo se nás neptal, jaký je účel naší cesty.*“⁵⁰

Z třetího dne okupace se nám také dochoval záznam vysílání Svobodného vysílače Jihlava.⁵¹ Záznam rozhlasového vstupu trvá pouze dvě a půl minuty. Hovořící redaktor⁵² říká, že výborně slyší své kolegy v Českých Budějovicích i v Praze, a uvádí posluchače do aktuální situace v Jihlavě: „*(...) v závodech i na všech ostatních pracovištích se ukázněně a odpovědně pracuje. Všude se však poslouchají rozhlasové přijímače. Ve městě i v celém okolí je klid. Sovětská vojska, která nás okupují, se včera večer stáhla do okolí města. Meziměstská ústředna začala už normálně pracovat. Nemáme však zatím žádné spojení s Brnem. Vysílač Jihlava je v této chvíli kolem dokola obklíčen sovětskými vojsky. Na území vysílače ani do jeho budovy se však sovětská vojska zatím nepokoušela dostat. Rozhlas po drátě funguje na Jihlavsku dobře. Spojáři s námi výborně spolupracují. V Jihlavě vychází denně mimořádné vysílání okresních novin Jiskra. Nepřetržitě zasedá předsednictvo městského i okresního výboru Komunistické strany Československa. Na mnoha místech Jihlavy probíhají podpisové akce rezoluce o prohlášení k neutralitě naší republiky a v Jihlavě se už podepsalo desetitisíce občanů. Radostná*

⁵⁰ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, čtvrté Zvláštní vydání, 23. 8. 1968; s. 1. Delegáti mimořádného XIV. sjezdu byli jihlavským obyvatelstvem nadšeně podporováni. Viz: „*Na zprávu, že odjíždí delegace na mimořádní XIV. sjezd, reagovali občané a zvláště mládež tak, že během 15 minut se před OV KSČ shromáždilo několik set občanů a delegaci uspořádali nadšeně ovace.*“ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápis schůzi předsednictva, karton č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 16. září 1968, Zpráva o aktuální politické situaci na okrese Jihlava; s. 13.

⁵¹ Archiv Českého rozhlasu (AČRo) v Praze, fond Zvukové záznamy, sign. AFO6822/2 (z 23. 8. 1968)

⁵² Pravděpodobně hovořil Lubomír Daněk

zpráva pro Pražany: Pražané, poslouchajte nás! Zelenina Jihlava vám právě posílá pět vagonů brambor. Pro vaše zásobování a na vaši výzvu vám automobilovými kolonami posílá z oblasti Vysočiny pět vagonů brambor.⁵³ A ještě jeden z mnoha telegramů: Dnes ráno odeslal závodní výbor KSČ a závodní výbor ROH a vedení závodu Motorpal v Jihlavě telegram prezidentovi Ludvíku Svobodovy, aby po dohodě s parlamentem uvážil možnost vyhlášení naší republiky neutrálním státem. Pracovníci tohoto největšího závodu na Jihlavsku tyto myšlenky plně podporují. Přátelé, děkujeme vám, že jste nám odevzdali slovo, hlásí se vám Svobodný vysílač Jihlava. Budeme rádi vstupovat do vaší štafety.⁵⁴

⁵³ Zmíněných pět vagónů brambor na pomoc Praze bylo skutečně 23. srpna 1968 odesláno, dále do Prahy také putovalo deset vagónů základních druhů zeleniny. Kolona nákladních aut vezoucí tento náklad se zpět do Jihlavy vrátila až 26. srpna 1968. SOKA Jihlava, fond Okresní národní výbor, Korespondence předsedy ONV 1968, inv. č. 959. Zásobovací situace v okrese ke dni 26. srpna 1968.

⁵⁴ Archiv Českého rozhlasu (AČRo) v Praze, fond Zvukové záznamy, sign. AFO6822/2 (z 23. 8. 1968). Doslovný přepis, stopáž záznamu 14:35 – 17:03.

3. 4 Sobota 24. srpna 1968

Během pár dnů přítomnosti vojenských jednotek pěti států Varšavské smlouvy se na domech v jihlavských ulicích objevilo nespočet nápisů. Mezi nejoriginálnější patřily nápisy na výlohách jihlavských obchodů. Na knihkupectví Sovětská kniha v ulici 9. května se objevil nápis „*Vyprodáno! Uzavřeno pro ztrátu důvěry!*“⁵⁵ Na náměstí Míru na prodejně dětských oděvů byl nápis provedený bílou barvou oznamující „*Rubášky nejsou!*“⁵⁶ a hned na vedlejší výloze prodejny hraček se skvěla slova „*Tanky na skladě!*“⁵⁷ Za poslední z této pomyslné série můžeme považovat nápis na výloze mléčného bufetu: „*Ruská vejce nejsou – a nebudou!*“⁵⁸

Tyto nápisy vyjadřovaly lidovou tvořivost a snahu bojovat proti okupantům alespoň vtipem, ale již v sobotu 24. srpna v 11:15 se dostavilo do budovy okresního sekretariátu KSČ na náměstí Míru pět vyšších sovětských důstojníků, kteří přerušili jednání předsednictva Okresního výboru KSČ a předložili důrazný protest proti výše zmíněným a dalším heslům a nápisům na jihlavských domech.⁵⁹ Všechna tato činnost byla označena za nepřátelskou. Dále byl také vznesen důrazný protest proti dosavadnímu působení jihlavských novin Jiskra a vysílání jihlavské redakce Československého rozhlasu. Tyto komunikační prostředky podle okupantů záměrně vytvářejí antisovětskou náladu, a proto žádají jejich okamžité usměrnění. „*Dále upozornili na to, že prostřednictvím jejich technických prostředků byla zaměřena v Jihlavě*

⁵⁵ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, páté Zvláštní vydání, 24. 8. 1968; s. 1.

⁵⁶ Tamtéž; s. 1. Také PECKA, Jindřich: Spontánní projevy Pražského jara 1968–1969. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. Díl 1. Brno 1993; s. 94.

⁵⁷ Tamtéž; s. 1. Viz fotografie příloha č. 7. Domy na náměstí Míru v Jihlavě s protisovětskými nápisy. Také PECKA, Jindřich: Spontánní projevy Pražského jara 1968–1969. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. Díl 1. Brno 1993; s. 99.

⁵⁸ Tamtéž; s. 1.

⁵⁹ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, sedmé Zvláštní vydání, 25. 8. 1968; s. 2.

pohyblivá radiostanice, která vysílá antisovětské pomluvy.“⁶⁰ Žádali zástupce města o pomoc při likvidaci této stanice.

Odpověď Okresního výboru KSČ se držela linie dané usnesením mimořádného XIV. sjezdu KSČ: „(...) *trváme kategoricky na požadavku okamžitého odchodu okupačních vojsk a teprve poté budeme ochotni řešit všechny ostatní otázky týkající se protisovětské propagandy.*“⁶¹ Zástupci okupantů byli upozorněni, že noviny Jiskra i jihlavský vysílač Československého rozhlasu jsou plně pod vedením okresního výboru KSČ a že na jejich činnosti místní orgány neshledávají žádných závad. Také byl kategoricky odmítnut jakýkoli zásah do činnosti obou sdělovacích prostředků.

V sobotu 24. srpna 1968 navštívil Jihlavu jeden z členů předsednictva nově zvoleného Ústředního výboru KSČ a vystoupil před permanentně zasedajícím Okresním výborem strany. Jeho proslov přinášel hlavně informace o činnosti a aktuálních krocích centra. „*Uvedl, že novému ÚV se podařilo navázat styky se všemi krajskými výbory strany, ÚV Komunistické strany Slovenska, s armádou a bezpečností.*“⁶²

Toho dne vyšla v Jihlavě dvě další Zvláštní vydání Jiskry. V pořadí páté Zvláštní vydání vyšlo v dopoledních hodinách a občany informovalo především o situaci z předešlého dne, z 23. srpna 1968. Byla zde uveřejněna další výzva jihlavským obyvatelům: „*Žádáme všechny občany našeho okresu, aby vyvěsili státní vlajky na počest zvolení nového ústředního výboru Komunistické strany Československa v čele s Alexandrem Dubčekem. Necht' není dnes jednoho domu a jediného okna v okrese Jihlava, kde by na počest této historicky významné události nevlála naše československá státní vlajka.*“⁶³

Šesté Zvláštní vydání vyšlo odpoledne a nese podtitul „*Poslední zprávy došlé v sobotu 24. srpna 1968 v poledne*“. Tento, pouze z jedné strany potištěný list,

⁶⁰ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, sedmé Zvláštní vydání, 25. 8. 1968; s. 2.

⁶¹ Tamtéž; s. 2.

⁶² Tamtéž; s. 2.

⁶³ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, páté Zvláštní vydání, 24. 8. 1968; s. 2.

přináší aktuální sdělení Ústředního výboru KSČ, ale také informuje o stavu zásobování ve městě. List přináší aktuální zprávy o stavu a činnosti Svobodného vysílače Jihlava. Kolem poledne 24. srpna byly z bezpečnostních důvodů vybudovány další dvě rozhlasové redakce – jedna v Muzeu Vysočiny na náměstí Míru a druhá v Domě kultury ROH a redaktoři zde drželi nepřetržité služby.⁶⁴

V sobotu 24. srpna 1968 ve večerních hodinách opět jednalo předsednictvo Okresního výboru KSČ o aktuální situaci v okrese. Hlavním bodem zasedání bylo vyslovení uznání za pohotovou a obětavou práci zaměstnancům místních sdělovacích prostředků, hlavně redaktorům Jiskry, Československého rozhlasu a zaměstnancům jihlavské tiskárny Grafia. *„Byl vysloven dík těm občanům, kteří iniciativně se ujali akcí na podporu Dubčekova vedení strany, všem pracovníkům stranického aparátu a státních orgánů, kteří v těchto dnech obětavě pracují na místech, kam byli určeni, bez ohledu na čas a únavu.“*⁶⁵ Na schůzce bylo konstatováno, že občané Jihlavy se v drtivé většině chovají ukázněně a respektují pokyny městských orgánů. Na konci schůzky přednesl člen nově zvoleného Ústředního výboru KSČ za jihlavský okres Josef Zuda informace z jeho prvního zasedání.

Ještě téhož dne se okupačním jednotkám opravdu povedlo přerušit jihlavské vysílání Československého rozhlasu. Kolem deváté hodiny večer se Svobodný vysílač Jihlava odmlčel, neboť vysílačka byla obsazena vojáky okupačních jednotek, které na místo zavedli dva prosovětsky orientovaní jihlavští novináři.⁶⁶ Ještě než došlo k přerušení vysílání, stačil rozhlasový redaktor informaci o této hrozbě odvysílat. Poté *„pracovníci rozhlasového studia sami přerušili všechna spojení a zařízení, aby vysílačka nemohla být dána bez jejich vědomí do provozu.“*⁶⁷

⁶⁴ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, šesté Zvláštní vydání, 24. 8. 1968.

⁶⁵ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, sedmé Zvláštní vydání, 25. 8. 1968; s. 2.

⁶⁶ MF Dnes, 22. 8. 2008; s. B2.

⁶⁷ Tamtéž; s. B2.

3. 5 Neděle 25. srpna 1968

V neděli 25. srpna 1968 se opět konala mimořádná schůze rady Městského národního výboru v Jihlavě. Na pořadu jednání bylo několik důležitých bodů: problém vynechávání městských orgánů z jednání s okupačními jednotkami, vyčíslení škod na městských komunikacích způsobených těžkou vojenskou technikou, zmapování situace zásobování obyvatelstva, problém s tlakem veřejnosti na přejmenování některých ulic ve městě a v neposlední řadě otázka zrušení družby s východoněmeckým městem Forst. Názory městských zastupitelů se vcelku shodovaly, některé byly sice radikálnější, ale vesměs jednotné. Členové rady vyjadřovali nechuť k tomu, že v jiných městech se jednání s okupanty zúčastňují i zástupci Městských národních výboru. Toto však v Jihlavě nefungovalo, i když to bylo zástupci Okresního výboru KSČ Městskému národnímu výboru slíbeno. Vedoucí představitelé cizích jednotek si totiž sami vynucovali jednání pouze s místními představiteli strany. V tomto bodě jednání dospěli radní k následujícímu názoru: „*Rada MěstNV trvá na tom, aby při všech jednáních dotýkajících se města a jejich občanů (se zástupci cizích armád) byli přítomni odpovědní zástupci MěstNV, kteří jediní reprezentují občany tohoto města.*“⁶⁸

Otázka zachování družebního vztahu s městem Forst byla na zasedání nejvíce diskutovaným tématem. Umírněnější zastávali názor přátelství prozatím zachovat a vyřešit otázku až v klidnějším období, avšak podle závěrečného usnesení zvítězil názor těch radních, kteří si přáli okamžité zrušení všech přátelských kontaktů. Občanům Forstu bylo výsledné stanovisko sděleno ve formě dopisu a bylo také odvysíláno prostřednictvím Svobodného vysílače v Ústí nad Labem v německém jazyce. České znění tohoto prohlášení znělo následovně: „*Občané města Forstu, družební město Jihlava Vás volá. Mezi okupační armádou, která přepadla naši republiku, jsou i synové Vašeho*

⁶⁸ SOkA Jihlava, fond Městský národní výbor Jihlava, Zápis ze schůzí rady, Zápis mimořádného zasedání, 25. 8. 1968

města. (...) Škody způsobené našemu historickému a krásnému městu jdou do milionů korun. Máme i oběti na životech. Souhlasíte s opatřením vašich státních činitelů? My ne. My si přátelství mezi národy představujeme bez tanků, děl a samopalů – bez mrtvých a raněných. Vojáci páchají bezpráví na našich občanech⁶⁹(...) Nevěřte informacím Vašeho rozhlasu a televize. Nevěřte svým novinám. Klamou Vás. Věřte nám! Chcete zůstat dále i našimi přáteli? Jestli ano, bojujte s námi, žádejte odvolání Vašich vojsk. Manifestujte za naše přátelství! Jinak musíme pokládat naši družbu z Vaší strany za zrušenou.(...)“⁷⁰

Zajímavá byla také diskuze vedená ohledně živelného přejmenovávání jihlavských ulic a náměstí. Radní se však shodli na názoru, že jihlavský lid je snad natolik uvědomělý, aby jména jako Gorkij, Majakovskij a další podobná jména spjatá s ruským prostředím v názvech ponechal, avšak názvy jako náměstí Československo-sovětské družby by se rozhodně změnit měla, protože tato družba byla jednoznačně porušena.⁷¹ Názorný příklad tohoto živelného přejmenovávání místních názvů můžeme ilustrovat změnou názvu jihlavského náměstí Rudé armády na náměstí generála Ludvíka Svobody.⁷²

Předešlého večera, jak je výše popsáno, bylo přerušeno vysílání Svobodného vysílače Jihlava. Již druhého dne se s redaktory spojili „*čeští vojáci z náměstského letiště a nabídli rozhlasu svůj vlastní mobilní vysílač. Vysílač se pak ozval jako Svobodné Horácko.*“⁷³ Přesněji se tento vysílač hlásil pod názvem Svobodný vysílač Horácko a ozval se již v poledne 25. srpna 1968.

Během celého nedělního dne se přes město přesouvala velká kolona sovětských aut a tanků. Po tuto dobu se Jihlava na protest stala doslova mrtvým

⁶⁹ Archiv Českého rozhlasu (AČRo) v Praze, fond Zvukové záznamy, sign. AFO6839/1 (z 26. 8. 1968), také SOkA Jihlava, fond Městský národní výbor Jihlava, Zápisy ze schůzí rady, Zápis mimořádného zasedání, 25. 8. 1968. Potud se odvysílaný záznam shoduje s písemnými prameny, dále bylo ovšem vysílání Svobodného vysílače Horácko přerušeno jiným vysíláním.

⁷⁰ SOkA Jihlava, fond Městský národní výbor Jihlava, Zápisy ze schůzí rady, Zápis mimořádného zasedání, 25. 8. 1968.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Jiskra, 26. 8. 1968; s. 2.

⁷³ MF Dnes, 22. 8. 2008; s. B2.

městem. Ulice byly vyklizené. Lidé, kteří se náhodou vyskytli v ulicích, se ke koloně vůbec nepřibližovali, okupačních jednotek se protestně stranili.⁷⁴

Tohoto dne vyšlo sedmé Zvláštní vydání Jiskry, jehož první strana nese poselství prezidenta Ludvíka Svobody z Moskvy, v němž informuje o průběhu jednání. Rubová strana naopak přináší první předběžné odhady o výši škod způsobených vojenskou technikou. „*Způsobené škody na jihlavských ulicích se odhadují na více než milión korun. Nyní se zjišťují škody, které byly přesunem vojsk okupantů způsobeny na zemědělských kulturách (...) a v lesích.*“⁷⁵ Za pět dní okupace v Jihlavě vyšlo celkem sedm Zvláštních vydání Jiskry. Jednotlivá čísla byla tištěna v různém nákladu, průměrně mezi sedmi a deseti tisíci výtisků, které byly distribuovány převážně vlastními silami redaktorů a dobrovolníků. Tato vydání byla také vesměs zdarma.⁷⁶

Pod rouškou nedělní noci z 25. na 26. srpna 1968 došlo na území města k dalším pohybům vojenských jednotek. Jednalo se o přesun sovětských týlových jednotek, které na Jihlavu mířily směrem od Brtnice a pokračovaly dál na město Humpolec.⁷⁷

3. 6 Pondělí 26. srpna 1968

Do nového týdne se Jihlava probouzela za protestního zvuku všech kostelních zvonů a městských sirén, které zněly nepřetržitě patnáct minut od deváté hodiny.⁷⁸ Již v ranních hodinách proběhlo také plenární shromáždění Městského výboru KSČ, aby projednalo současnou situaci.⁷⁹

⁷⁴ Jiskra, 26. 8. 1968; s. 1.

⁷⁵ SOkA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, sedmé Zvláštní vydání, 25. 8. 1968; s. 2.

⁷⁶ Jiskra, 26. 8. 1968; s. 1.

⁷⁷ Tamtéž; s. 1.

⁷⁸ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava: *Srpen 1968 v Jihlavě*. In: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddělení věd společenských, svazek XVI. Jihlava 2008; s. 124.

⁷⁹ Jiskra, 27. 8. 1968; s. 1.

Dopoledne se do budovy Okresního výboru KSČ na náměstí Míru dostavili dva důstojníci sovětských jednotek, kteří opět vyjádřili svůj nesouhlas s výskytem protisovětských hesel na fasádách domů. Dále měli námitky proti vyvěšení smutečních vlajek na veřejných budovách a žádali jejich okamžité odstranění. Důstojníci, také vyslovili nesouhlas s obsahem novin Jiskra. Členové Okresního výboru KSČ se naopak důrazně ohradili proti obsazení jihlavského rozhlasového vysílače a jeho vyřazení z provozu.⁸⁰ Během pondělního dne uskutečnila většina základních stranických organizací na podnět Městského výboru KSČ členskou schůzi, a to mnohdy i ve značně stísněných podmínkách. Jednomyslně byly přijaty rezoluce stavící se za závěry mimořádného XIV. sjezdu strany.⁸¹

Ve večerních hodinách proběhlo zasedání předsednictva Okresního výboru KSČ v Jihlavě. Zabývalo se hlavně hodnocením politické situace v okrese šestý den okupace. „*V okrese nedošlo k mimořádným událostem, které by dávaly příčinu k ostřejším opatřením a zásahům okupačních jednotek. V pondělí byl zaznamenán větší pohyb jednotek na území okresu, (...) Občané nenavazovali s okupanty žádný kontakt až na výjimku mladých chlapců v Jihlavě, kteří se s okupanty fotografovali.*“⁸² Dále předsednictvo prodiskutovalo aktuální situaci v zásobování obyvatel potravinami, která byla uznána za uspokojivou vzhledem k současné situaci. Zúčastnění zdůraznili další aspekt škod způsobených sovětskými jednotkami, a to škody na majetku Československého mysliveckého svazu. V posledních dnech totiž došlo v lesích kolem Jihlavy k nekontrolovatelnému odstřelu lovné zvěře.

Během celého pondělního dne helikoptéry okupačních armád rozhazovaly nad územím města letáky s obsahem usilujícím o narušení jednoty obyvatelstva.⁸³ Z šestého dne okupace se nám opět dochoval záznam vysílání Svobodného vysílače Horácko z Jihlavy. Do rozhlasové štafety toho dne

⁸⁰ Jiskra, 27. 8. 1968; s. 1.

⁸¹ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jihlavský zpravodaj MěV KSČ, 27. 8. 1968, č. 1; s. 2.

⁸² Tamtéž; s. 1-2.

⁸³ Jiskra, 27. 8. 1968; s. 2.

vstoupil redaktor Lubomír Daněk celkem dvakrát. V prvním vstupu, který proběhl v odpoledních hodinách, bylo odvysíláno výše citované stanovisko obyvatelům družebního města Forst, tento vstup byl však po několika větách přerušen jiným vysíláním.⁸⁴

Kolem půl deváté večer se Svobodný vysílač Horácko ozval znovu a mužský i ženský hlas přednesl následující vstup: „*Bude v Jihlavě náměstí Československého rozhlasu? Pracovníci celnice Brno, odbočka Jihlava žádají, aby náměstí Rudé armády nebo náměstí Družby bylo přejmenováno na náměstí Československého rozhlasu. Piší: 'Domníváme se, že by to bylo jen velmi nepatrné uznání hrdinské práce pracovníkům rozhlasu, bez nichž bychom pravděpodobně byli ztraceni.'* Občané bydlící na bývalém náměstí Rudé armády si již sami své náměstí přejmenovali. Od včerejšího dne nese název náměstí generála Ludvíka Svobody. Dvě sdělení do Prahy: ředitelství podniku Zelenina v Jihlavě žádá odborové ředitelství Praha, aby sdělilo, které další druhy jsou potřeba. Jihlavští ochotně odešlou. Okresnímu výboru svazu mládeže v Jihlavě se přihlásili dobrovolníci z řad mládeže na sklizení chmele. Znovu žádáme chmelová střediska, aby oznámila do vysílání místo, kam se mají brigádníci z Jihlavy dostavit. Do Brna: brněňští krasobruslaři se vrátí z Jihlavy zítra dopoledne.“⁸⁵

⁸⁴ Archiv Českého rozhlasu (AČRo) v Praze, fond Zvukové záznamy, sign. AFO6839/1 (z 26. 8. 1968).

⁸⁵ Tamtéž; AFO6865/1 (z 26. 8. 1968).

3. 7 Úterý 27. srpna 1968

V úterý 27. srpna 1968 provedly sovětské jednotky další zásah proti jihlavským sdělovacím prostředkům. *“(…) po 6. hodině ranní došlo také na místní městský rozhlas. Příslušníci okupačních vojsk vtrhli do ústředny na MěNV – vybrali bloky a znemožnili další činnost ústředny.”*⁸⁶ Vojáci se do ústředny vrátili ještě jednou před polednem a odnesli zdejší radiopřijímač, následně ústřednu zapečetili. Pracovníkům Městského národního výboru se zanedlouho podařilo vysílání městského rozhlasu obnovit na náhradním pracovišti.

Následně došlo i na jihlavskou tiskárnu Grafia, která byla vojenským zásahem okupačních vojsk v ranních hodinách vyřazena z provozu. *„Po obsazení budovy okresního výboru strany donutili pod doprovodem několika samopalníků službu konajícího redaktora, aby je dovedl do tiskárny. Tam vykonali dílo zkázy. Elektrické příводы k některým tiskacím strojům jsou přestřihány, v některých strojích chybí různé součásti, nejvíc pozornosti věnovali okupanti ruční sazárně (...), odvezli z tiskárny ruskou ruční sazbu. Potvrdilo se, že největší strach mají okupanté právě z hesel a letáků psaných azbukou (...).”*⁸⁷ Zbylí dělníci byli za dozoru vojáků se samopaly z tiskárny vyhnáni a celá budova byla posléze zapečetěna.⁸⁸

Tato událost ovšem nezabránila redaktorům Jiskry, aby ještě týž den nevydali jednolist s názvem Bezejmenná, kde se snažili Jihlavanům poskytnout nejnovější informace daného dne. Toho dne vyšel také časopis Plamínek, který místo své přednáškové činnosti vydala Socialistická akademie Jihlava. Informoval občany mimo jiné o praktických věcech denní potřeby, například o

⁸⁶ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Plamínek, vydala Socialistická akademie Jihlava, 27. 8. 1968; s. 1.

⁸⁷ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny, Bezejmenná, 27. 8. 1968; s. 1.

⁸⁸ Zaměstnanci tiskárny byli dočasně přiděleni na pomoc při zemědělských pracích do JZD Velký Beranov. Viz SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 28. srpna 1968; s. 1.

tom, že dálková i příměstská autobusová doprava funguje již plně podle jízdního řádu, nebo že telefonické spojení s Brnem je stále omezeno a s Prahou dosud nefunkční.⁸⁹ Dalším zdrojem informací pro jihlavskou veřejnost byl leták s názvem Jihlavský zpravodaj vydaný Městským výborem KSČ, který také zveřejnil zprávu o obsazení městského rozhlasu a tiskárny Grafia. Leták v pěti bodech přináší i určitá pravidla chování k okupačním vojskům: „ (...) budeme dále bojovat osvědčenými prostředky, vhodnými hesly, ignorováním, (...) nebudeme poskytovat sovětským vojákům žádnou materiální pomoc (potravin, vodu apod.), nebudeme jim podávat žádné informace o našich funkcionářích, (...) nebudeme je vodit na místa, pokud se na nás obrátí, abychom jim ukázali, kde jsou určité úřady, (...) ponechte čs. státní vlajky staženy na půl žerdi, (...) budeme nabádat zejména mládež, aby nedávala žádné podněty ke srážkám s okupanty.“⁹⁰

Úterý 27. srpna bylo také dnem, kdy se konečně do republiky z Moskvy vrátili čelní českoslovenští představitelé. „Místo ulehčení dolehla na většinu lidí nová tíseň. Radost z faktu, že jsou živí a zdraví opět na půdě vlasti, provázela obava.“⁹¹ Postupně vysílané projevy předsedy Národního shromáždění Josefa Smrkovského, prezidenta republiky Ludvíka Svobody včetně komuniké z moskevských jednání a posléze slova prvního tajemníka Alexandra Dubčeka vyvolaly vlnu nesouhlasu a ponížení. Výše zmiňovaná historička a pracovnice Okresního archivu v Jihlavě Jaroslava Hoffmannová si do svého diáře po vyslechnutí projevů zapsala: „Chápu, ale nesouhlasím – jde jen o dočasný pobyt, prý přátelské vztahy k těm státům, upevnění Varšavské smlouvy, cenzura. Škody na národním charakteru nelze domyslet.“⁹²

K těmto projevům se samozřejmě ihned vyjadřovaly místní orgány: předsednictvo Okresního výboru KSČ, Okresní národní výbor a Městský

⁸⁹ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Plamínek, vydala Socialistická akademie Jihlava, 27. 8. 1968; s. 1.

⁹⁰ Tamtéž, Jihlavský zpravodaj MěV KSČ, 27. 8. 1968; s. 1.

⁹¹ Tamtéž, Bezejmenná, 27. srpna 1968; s. 1.

⁹² HOFFMANNOVÁ, Jaroslava: *Srpen 1968 v Jihlavě*. In: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddělení věd společenských, svazek XVI. Jihlava 2008; s. 124.

národní výbor. Moskevské komuniké bylo označeno za dokument vzniklý pod nátlakem. „Vzhledem k nové situaci, která vznikla zveřejněním komuniké, žádáme, aby bylo neprodleně svoláno pokračování XIV. sjezdu strany v normálních podmínkách a aby tento nejvyšší stranický orgán rozhodl o dalším postupu strany. (...) Uvědomujeme si i nadále možnost krveprolití a proto vyzýváme ke klidu a pořádku. To neznamena, že skloníme hlavu a smíříme se s tím, co nám, proti naší vůli, bylo vnuceno.“⁹³

Poněkud ostřeji se ke zveřejněným výsledkům jednání vyjádřili zástupci Městského výboru KSČ ve svém svolání z plenárního zasedání. „S pocitem velkého zklamání jsme vyslechli komuniké i oba projevy. Nemůžeme souhlasit s těmito ponižujícími závěry, které byly výsledkem velkého tlaku z pozice síly na naše představitele strany a vlády.“⁹⁴ Členové Městského výboru KSČ dále odmítli anulování výsledků mimořádného XIV. sjezdu KSČ a rozhodně vyjádřili nesouhlas se setrváváním těch, kteří zradili, ve funkcích. Rozhodně odsoudili další pobyt okupačních vojsk na československém území. „Vyzýváme všechny naše občany, aby svůj nesouhlas s uveřejněným komuniké z Moskvy projeví svým podpisem na podpisových arších ve střediscích.“⁹⁵

Z pramenů se nám dochovala atmosféra v největších jihlavských závodech po vyslechnutí výše zmíněných projevů. „V Motorpalu (...) se dostavila určitá rozpačitost, zklamání. Chtějí znát odpovědi na tyto otázky: 1) Jaké byly podmínky v Čierné, že je naše strana nesplnila. (...) 3) Kdo byl v kontrarevolučním centru, které bylo odhaleno podle vysílače Vltava. 4) Kdo jmenovitě požádal o vojenskou pomoc. (...) V Technometře je stísněná nálada, obavy z návratu do předlednového období a názory, že je po procesu demokratizace.“⁹⁶

⁹³ SOkA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Bezejmenná, 27. 8. 1968; s. 2.

⁹⁴ Tamtéž, Zpravodajství okresního výboru KSČ v Jihlavě, 28. 8. 1968, č. 2; s. 2.

⁹⁵ Tamtéž; s. 2.

⁹⁶ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápis schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 29. srpna 1968, Zpráva o politické situaci v okrese Jihlava; s. 1.

Ve večerních hodinách došlo před sekretariátem Okresního výboru KSČ ke spontánní manifestaci přibližně padesáti mladých lidí. Účastníci byli jednak pobouřeni obsazením tiskárny, ale hlavně vyjadřovali svůj nesouhlas s komuniké o československo-sovětských jednáních. *„Mladí lidé byli pozváni do velké zasedací síně OV KSČ, kde jim členové okresního výboru podrobněji vysvětlili Dubčekovo stanovisko. Po živé diskusi se mladí lidé s názory zástupců OV KSČ ztotožnili, lépe řečeno přijali je jako železnou nutnost a rozešli se.“*⁹⁷

O půl osmé večer se opět sešlo předsednictvo Okresního výboru KSČ. Úvodního slova se ujal vedoucí tajemník Josef Kožich; jeho projev byl v hlavních bodech totožný se slovy Alexandra Dubčeka. Na jedenadvacátou hodinu byly svolány aktivity závodních výboru KSČ v okrese Jihlava.⁹⁸ Na pokyn ústředních orgánů došlo po návratu našich představitelů z Moskvy k odstraňování hesel na fasádách domů a k sundání vyvěšených černých praporů.⁹⁹

V tento den se také po čtrnáctidenním soustředění po alpských zimních stadionech vrátili zpět do Jihlavy hokejisté Dukly Jihlava. *„O intervenci vojsk Varšavské smlouvy se Jihlavští dozvěděli ve středu 21. srpna o půl sedmé ráno z německého rozhlasu. (...) Ve výpravě zavládla stísněná nálada. (...) Výpravě bylo nabídnuto, že se může pozdržet, až se situace u nás vyjasní. (...) Vztah lidí k hokejistům byl velmi dobrý, nesetkali se se žádnými provokacemi. Přesto to však všechny táhlo domů, ke svým rodinám a milým.“*¹⁰⁰

⁹⁷ SOkA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Zpravodajství okresního výboru KSČ v Jihlavě, 28. 8. 1968, č. 1; s. 2.

⁹⁸ Tamtéž; s. 1.

⁹⁹ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápis schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 16. září 1968, Zpráva o aktuální politické situaci na okrese Jihlava; s. 14.

¹⁰⁰ SOkA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Zpravodajství okresního výboru KSČ v Jihlavě, 28. 8. 1968, č. 2; s. 2.

3. 8 Dny následující

Jak už bylo řečeno, „většina obyvatelstva Jihlavy zaujala již od prvních dnů okupace zcela negativní postoj, přičemž odpor se soustředil především na tištěné a mluvené slovo a také velice rozsáhlou lidovou tvořivost v ulicích města, kde se objevilo množství nápisů odsuzujících intervenci. Samotná okupace proběhla spíše ve znamení materiálních škod způsobených obrněnou technikou především na komunikacích.“¹⁰¹

Následující dny plynuly v Jihlavě v podobném duchu – zasílání rezolucí, jednání se zástupci okupačních vojsk, vybízení obyvatel ke klidu apod. Kromě tohoto každodenního koloběhu se začaly objevovat i problémy materiálního rázu. Již po týdnu okupace se projevil nedostatek pohonných hmot. Bylo tedy vyhlášeno, že budou nadále dostupné pouze vozidlům zajišťujícím zásobování, záchranné službě a Veřejné bezpečnosti. Benzín do osobních vozidel mohli volně získat pouze projíždějící cizinci. Soukromé osoby se mohly k benzínu dostat jedině se zvláštním povolením odboru dopravy Okresního národního výboru.¹⁰² Nedostatek benzínu však nebyl jediným důvodem k rozhořčení řidičů, „(...) neboť na silnicích od Jihlavy k Táboru, ke Znojmu a na Pístov jsou vozidla kontrolována cizími vojáky.“¹⁰³

Akutním problémem, který bylo nutné řešit, byla stále nesklizená úroda na polích. V předchozích letech ke konci srpna bylo průměrně sklizeno již 80% obilovin, v důsledku okupace však k 30. srpnu 1968 na polích stále stálo ještě přes 51, 5% obilí.¹⁰⁴ Hlavním činitelem opoždějící se sklizně byl již výše zmíněný nedostatek pohonných hmot, respektive nafty do zemědělských strojů, dále nepříznivé počasí a také celkový nedostatek pracovních sil, protože lidé se

¹⁰¹ KOLEKTIV AUTORŮ: *Jihlava*. Praha 2009; s. 652.

¹⁰² Jiskra, 27. 8. 1968; s. 2.

¹⁰³ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Zpravodajství okresního výboru KSČ v Jihlavě, 28. 8. 1968, č. 2; s. 1.

¹⁰⁴ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Záписы schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 2. září 1968, Zpráva o politické situaci na okrese Jihlava – 30. 9. 1968; s. 6.

nechtěli déle zdržovat na polích, měli strach z přítomnosti okupačních jednotek.¹⁰⁵ Další příčinou byl mimo jiné nedostatek kvalifikovaných řidičů zemědělských strojů pocházejících z jiných koutů republiky, kteří v důsledku nastalých okolností raději odjeli domů k rodinám. Okresní výbor KSČ se rozhodl situaci řešit vybídnutím mládeže k pomoci při polních pracích. „*Musíme sklídit co nejdříve letošní úrodu. Sklizeň obilí je vlivem současných událostí i deštivého počasí v našem okrese ohrožena. Vyzýváme vás všechny, chlapce a děvčata na vesnici, pomozte sklízet, abychom neměli hlad.*“¹⁰⁶

Ve středu 28. srpna 1968 v podvečerních hodinách proběhlo mimořádné zasedání Okresního národního výboru Jihlava. Poslanci se opět zabývali situací, která vznikla po obsazení Československé republiky cizími vojsky a znova byl vysloven rozhodný nesouhlas s tímto postupem. Členové konstatovali, že i za ztížených podmínek byl ve městě obnoven klid, plně funguje zásobování i chod veřejné správy. Přítomní se ve svém závěrečném svolání vyjádřili ke zveřejněnému komuniké z moskevského jednání: „*I když jsme zklamáni obsahem a formou československo-sovětských jednání, vedených od 23. do 27. srpna 1968 v Moskvě, uznáváme, že v dané situaci nebylo jiné řešení možné (...).*“

Během celého dne 28. srpna proběhlo také mnoho členských schůzí strany. Na mnohých z nich se znovu podepisovaly archy na podporu Dubčeka a Svobody. „*Projevem důvěry straně je skutečnost, že za její členy se hlásí noví a noví občané, důvěru ve stranu vyslovují všechny kategorie obyvatelstva.*“¹⁰⁷ V podvečerních hodinách se opět sešlo předsednictvo Okresního výboru strany. Jediným bodem jeho jednání byla zpráva o současné situaci v okrese. Bylo konstatováno, že po vyslechnutí projevů představitelů navrátilších se z Moskvy byla mezi jihlavskou veřejností pozorována určitá skleslost. „*Avšak*

¹⁰⁵ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 28. srpna 1968; s. 1.

¹⁰⁶ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Zpravodajství okresního výboru KSČ v Jihlavě, 28. 8. 1968; č. 1; s. 2.

¹⁰⁷ Tamtéž, Zpravodajství okresního výboru KSČ v Jihlavě, 29. 8. 1968, č. 2; s. 1.

ve stále větší míře se ozývají hlasy, že jediným východiskem ze současné situace je podpořit Dubčekovo vedení.“¹⁰⁸

V noci z 28. na 29. srpna došlo na území města k rozšiřování letáků na podporu okupační moci; jako autoři byli na letácích podepsáni jako staří komunisté. *„Cyklostylované letáky s množstvím hrubých češtinářských chyb a dogmatickým slohem mají v podstatě tento obsah: sovětská vojska podruhé přišla jako osvoboditelé dělnické třídy, aby zmařila připravovanou kontrarevoluci. Vybízí ke spolupráci s okupačními vojsky a vyhrožují, že ti co pracují proti okupaci ať nezapomenou, že jsou dobře zapsáni.*“¹⁰⁹

V centru Jihlavy také postupně ubývala původní hesla na výkladech, zdích i chodnících. Nahradila je však slova jiná, která reagovala na komuniké z jednání v Moskvě. Tato nová hesla byla již slušnějšího rázu. *„Mnohé klasické citáty vtipně vystihují současné postavení lidu ČSSR.*“¹¹⁰

V sobotu 31. srpna došlo k dalšímu ze série jednání s vedením okupačních jednotek dislokovaných na území Jihlavy, tentokrát jednání probíhala v prostoru štábu cizích vojsk. Kromě zástupců zástupců města a strany byl přítomen také náčelník jihlavské Veřejné bezpečnosti a StB a velitel jihlavské vojenské posádky se zástupcem pro věci politické. *„Jednání ze sovětské strany se zúčastnil generál s pol. zástupcem a několika důstojníky štábu. Bez oficialit, strohým, vojenským tónem s ultimativním charakterem se ujal slova generál.*“¹¹¹ Hlavním bodem jednání bylo zachování pořádku v okrese a vytváření podmínek pro postupný až konečný odchod cizích vojsk

¹⁰⁸ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny, Zpravodajství okresního výboru KSČ v Jihlavě, 29. 8. 1968, č. 2; s. 2.

¹⁰⁹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Záписы schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 29. srpna 1968, Zpráva o politické situaci v okrese Jihlava; s. 3-4.

¹¹⁰ SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Zpravodajství okresního výboru KSČ v Jihlavě, 28. 8. 1968, č. 2; s. 1.

¹¹¹ SOKA Jihlava, fond Okresní národní výbor, Korespondence předsedy ONV 1968, inv. č. 959. Zápis z jednání představitelů okresních a městských orgánů s velením cizích vojsk v sobotu 31. srpna 1968; s. 1.

z okresu a republiky.¹¹² Představitelé okupačních jednotek si stěžovali, že v Jihlavě přes četná upozornění stále pracuje cizí radiostanice a dvě nelegální tiskárny. Okupantům se také nelíbilo, že se stále nepřestala v ulicích objevovat protisovětská hesla a že i přes zákaz došlo k podpisové akci proti moskevskému protokolu.

V diskuzi byla dále zdůrazněna nevhodnost promítání speciálního žurnálu o dnech okupace v Praze, který byl od 29. srpna 1968 promítán v kině Vysočina.¹¹³ Při jednání přišly na řadu i výhrůžky ze strany vedení okupačních jednotek. „*Jsem zplnomocněn upozornit (vyrozumět), že neskončíte-li s kontrarevoluční propagandou, nebudete-li pokračovat v linii Varšavských pohovorů atd. – pak bude řeč o osobní odpovědnosti vedoucích soudruhů. Budete se odpovídat čs. lidu, kterému byla zatemňována hlava, budete se odpovídat před ÚV KSČ a před mezinárodním dělnickým hnutím. Vezměte to na vědomí!*“¹¹⁴ Poté se slova ujal politický zástupce sovětského generála, který měl připraveno několik otázek na zástupce města. Ptal se například, proč místní orgány nedodržují zásady moskevského komuniké a z jakých důvodů zabraňují pracujícím vstupovat v kontakt se sovětskými vojáky. Také se zajímal, z jakého důvodu oficiální orgány města neřeší situaci protisovětské propagandy v místních médiích.

K položeným otázkám se nejdříve vyjádřil vedoucí tajemník Okresního výboru KSČ Josef Kožich, který na obranu řekl, že místní orgány nemohou zařídit pořádek bez odebraných médií a žádal tedy o navrácení tiskárny a vysílače. K dotazu na téma moskevského komuniké bylo řečeno: „*Podřizujeme se komuniké, ale i vy ho musíte respektovat – nevměšovat se do našich*

¹¹² Jiskra, 3. 9. 1968; s. 1. Podle pramenů došlo k výměně velitele jednotek dislokovaných v okrese Jihlava. Nový velitel se již nechoval arogantně a povýšenecky jako jeho předchůdce. Více: SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 16. září 1968, Zpráva o aktuální politické situaci na okrese Jihlava; s. 14.

¹¹³ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava: *Srpen 1968 v Jihlavě*. In: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddělení věd společenských, svazek XVI. Jihlava 2008; s. 124.

¹¹⁴ SOkA Jihlava, fond Okresní národní výbor, Korespondence předsedy ONV 1968, inv. č. 959. Zápis z jednání představitelů okresních a městských orgánů s velením cizích vojsk v sobotu 31. srpna 1968; s. 1.

vnitřních záležitostí!“¹¹⁵ Nechuť veřejnosti k navazování kontaktů se sovětskými vojáky byla vysvětlena logicky: „*Lidé viděli samopalníky a tanky před okresním výborem KSČ, viděli jiné věci, stěží ve vás hledají přátele.*“¹¹⁶

Celé jednání bylo zakončeno následujícím shrnutím vyjádřeným v šesti bodech: „*a) vrátit do našich rukou vysílač, b) otevřít tiskárnu, c) uvést do provozu městský rozhlas, d) vrátit důvěru Jiskře, e) ukončit kontrolu na silnicích, f) nepodryvat autoritu okresních orgánů.*“¹¹⁷ Podle zápisů se celá diskuze jeví jako v celku vyostřená, ale pravděpodobně došlo k dohodě, protože hned druhého dne dopoledne, v neděli 1. září 1968, byla městu navracena tiskárna Grafia a městský rozhlas, v odpoledních hodinách potom i oficiální vysílač Československého rozhlasu.¹¹⁸

Po více než týdně okupace byly na konci srpna 1968 zjištěny škody ve výši téměř dva miliony korun,¹¹⁹ ovšem stále nemohli být vyčísleny škody v oblastech pobytu okupačních vojsk, neboť jednotky do těchto prostorů nikoho nechtěli vpustit. Největší část škod zaujímala poškození na místních komunikacích, byl narušen povrch hlavních tahů z Jihlavy na Brno, Pelhřimov a Třebíč. Ve vnitřním městě byly nejvíce poškozeny ulice Brněnská, Fibichova a náměstí Míru.¹²⁰ Jednalo se hlavně o „*(...) poškození živichých vozovek, demolice obrubníků, poražené sloupy veřejného osvětlení, zařízení a poškození*

¹¹⁵ SOkA Jihlava, fond Okresní národní výbor, Korespondence předsedy ONV 1968, inv. č. 959. Zápis z jednání představitelů okresních a městských orgánů s velením cizích vojsk v sobotu 31. srpna 1968; s. 2.

¹¹⁶ Tamtéž; s. 2.

¹¹⁷ Jiskra, 3. 9. 1968; s. 1. Stejně znění i SOkA Jihlava, fond Okresní národní výbor, Korespondence předsedy ONV 1968, inv. č. 959. Zápis z jednání představitelů okresních a městských orgánů s velením cizích vojsk v sobotu 31. srpna 1968; s. 3.

¹¹⁸ Zástupci sovětských jednotek přislíbili uvedení rozhlasového vysílače do původního stavu. Viz SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Záписы schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 29. srpna 1968; s. 1.

¹¹⁹ SOkA Jihlava, fond Okresní národní výbor, Korespondence předsedy ONV 1968, inv. č. 959. Majetkové škody v souvislosti s obsazením ČSSR – informační zpráva, 2. 9. 1968; s. 1. Přesné škody k tomuto dni byly vyčísleny na 1 839 000 Kč.

¹²⁰ SOkA Jihlava, fond Městský národní výbor Jihlava, Záписы ze schůzí rady, Zápis z 26. zasedání, 3. 9. 1968.

vydlážděných vozovek ...“¹²¹ Jenom škoda na městských komunikacích byla vyčíslena na 612 tisíc korun.¹²²

V oblasti zásobování byla situace v prvních dnech okupace následující: v důsledku předzásobování chyběly hlavně základní komodity jako mouka, sůl, krupice a olej. Vysoká poptávka byla hlavně po pečivu. Další omezení se projevilo v restauracích, kde se od 21. do 29. srpna 1968 nepodávaly lihoviny, omezen byl prodej vína i piva.¹²³ Do seznamu materiálních ztrát bylo zařazeno i zmaření filmových představení v jihlavských kinech ve výši 51 900 Kč, protože „ (...) v důsledku nejistých poměrů se nekonaly od středy do soboty v Jihlavě večerní představení v kinech Vysočina, Panorama, Dukla, Mír a letní kino neprovozovalo vůbec.“¹²⁴ Další položkou materiálních ztrát bylo omezení provozu většiny jihlavských podniků, které v prvních dnech okupace pracovaly průměrně jen na 80%.¹²⁵

¹²¹ SOkA Jihlava, fond Okresní národní výbor, Korespondence předsedy ONV 1968, inv. č. 959. Škody způsobené okupační armádou v okrese Jihlava na komunikacích.

¹²² SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápis schůzí předsednictva, karta č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 6. září 1968, Situační zpráva o společensko-ekonomické situaci v okrese Jihlava za srpen 1968; s. 3.

¹²³ Tamtéž. Zásobovací situace v okrese dne 22. a 23. srpna 1968; s. 1.

¹²⁴ Tamtéž. Majetkové škody v souvislosti s obsazením ČSSR – informační zpráva, 2. 9. 1968; s. 1-2.

¹²⁵ Jiskra, 3. 9. 1968; s. 1.

4. POČÁTKY NORMALIZACE V JIHLAVĚ

4. 1 Pojem normalizace a jeho teorie

Pojem normalizace byl poprvé použit v tzv. moskevském komuniké ve frázi „*bylo dosaženo dohody o opatřeních, jejichž cílem je co nejrychlejší normalizace situace v ČSSR.*“¹ Termín normalizace je sám o sobě velmi zavádějící a není schopen plně vystihnout obsah nastolené konsolidace a nového fungování režimu v tomto období.² Pojmu normalizace se v odborných textech používá ve dvou různých významech: pro léta 1968–1971, tedy pro období, kdy docházelo k obnovování plné kontroly KSČ nad československou společností; ale také pro celá dvě desetiletí od srpnové invaze do listopadu 1989, pro něž je pojmu užíváno kvůli absenci vhodnějšího označení.³

V jednotlivých textech se také značně liší určení začátku období normalizace. Nejčastěji uváděným datem, od kterého se hovoří o období normalizace, je 17. duben 1969, kdy došlo k odstoupení Alexandra Dubčeka z funkce prvního tajemníka Ústředního výboru KSČ a jeho nahrazení Gustávem Husákem. Druhým datem užívaným v tomto kontextu je 27. srpen 1968, sedmý den po vstupu vojsk pěti států Varšavské smlouvy na Československé území, kdy byl termín normalizace poprvé v tištěné formě použit jako podmínka odchodu vojsk Varšavské smlouvy z Československa.⁴

Normalizace nebyla nastolena najednou, jednalo se o pozvolný a

¹ http://www.totalita.cz/txt/txt_komunike_mosk_1968_08_27.php (stav ke 2. únoru 2012).

² Odstup od nepřesnosti pojmu normalizace bývá v odborné literatuře vyjadřován většinou uvozovkami. V tomto textu je od užívání uvozovek z důvodu přehlednosti textu upuštěno. Pojem normalizace je v práci používán z neexistence vhodnějšího termínu. Autorka pojem chápe pouze jako označení doby po 21. srpnu 1968, kdy došlo k nastolení poměrů charakteristických pro sovětský model socialismu.

³ MARUŠIAK, Juraj: *Slovenská spoločnosť a normalizácia*. In: Česká a slovenská společnost v období normalizace. Bratislava 2003; s. 109.

⁴ MĚCHÝŘ, Jan: *O lidech v čase normalizace. Poznámky na okraj let 1970–1989*. In: Česká a slovenská společnost v období normalizace. Bratislava 2003; s. 93. V předkládané práci je pojem normalizace chápán jako název pro období let 1968 – 1971 a jako jeho počátek byl zvolen 27. srpen 1968.

zdlouhavý proces. Násilný vstup cizích vojsk nemohl rázem odstranit dlouholeté hospodářské a sociální problémy, které reformu původně vyvolaly. Tytéž zájmy se dále reprodukovaly a rozvíjely a vývoj nastoupený po lednu 1968 ještě po určitý čas pokračoval. „*Okupace Československa tedy neukončila konflikt mezi reformním hnutím a silami neostalinismu. Otevřela jen nové kolo tohoto zápasu, novou etapu vývoje československého reformního hnutí.*“⁵

Již na konci srpna 1968 byly nastoleny nové mocenské poměry ve vedení ČSSR. Vliv vedení KSSS se stal nyní reálným a přímým činitelem ovlivňujícím československou politiku, neboť existencí moskevského protokolu a přítomností vojenských jednotek mělo prostředky k prosazování své vůle. „*Konsolidace totalitního režimu se měla opírat o dosavadní zkušenosti a mechanismy totalitního systému v Československu i v ostatních státech sovětského bloku*“⁶ Představitelé KSSS vnucovali svou vůli nejen vedení strany a státu, ale také celé československé společnosti prostřednictvím nelegálního časopisu Zprávy a vysílání rozhlasové stanice Vltava. Oba tyto prostředky sovětské propagandy odporovaly moskevskému komuniké, které deklarovalo nevměšování se vojsk do vnitřních záležitostí Československé socialistické republiky.

Podle sovětského plánu byl „návrat do normálu“ stanoven v několika bodech: odstranění politických svobod a demokratických principů; likvidace rodící se občanské společnosti; zpětná přeměna KSČ, státního aparátu a dalších společenských organizací v poslušné nástroje vedení strany; zlomení odporu obyvatel; masové čistky ve všech organizacích a institucích; vytváření nových mechanismů ovládnutí společnosti.⁷ K dosažení těchto cílů měla normalizace k dispozici vlastní metody. Počínaje existenčními postihy, přes zákaz všeho, co mohlo jen teoreticky představovat nějakou nekonformní aktivitu, až po sebenormalizaci samotné KSČ i celé společnosti.

⁵ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 5.

⁶ GÍMEŠ, Emil (ed.): *Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě*. Praha 1996; s. 5.

⁷ Tamtéž; s. 6.

Ideově se o procesu konsolidace mluvilo jako o zmobilizování zdravého jádra uvnitř strany a očistění se od tzv. pravicových oportunistů, prakticky tento proces znamenal čistky nejen ve straně, ale v celé československé společnosti. „*Normalizace nastolila vládu strachu – v obou smyslech toho slova: ve strachu žili poddaní, ale zároveň i vládci.*“⁸

Normalizovaná společnost se postupně začala dělit jiným způsobem než doposud.⁹ Objevila se v ní skupina normalizátorů – kariéristů, kteří se s normalizačním systémem ztotožnili. „*Jejich kvalifikací nebyly odborné znalosti či nadání, ale veřejně, manifestačně proklamovaná ochota sloužit režimu*“¹⁰ Jejich protipólem byli tzv. disidenti,¹¹ tedy ti, kteří se nesmířili s okupačním režimem a odmítli akceptovat vyžadovaný způsob chování i za cenu osobních postihů. Pomyslnou třetí skupinu československého normalizačního obyvatelstva tvořila tzv. šedá zóna; tento pojem označuje jedince neprojevující žádné sympatie s režimem, odmítající vstoupit do KSČ, ale zároveň nepřekračující hranici, za níž hrozila ztráta zaměstnání či dalších sociálních jistot. Tato skupina ale naopak příležitostně udržovala tajné kontakty s disentem a mnohdy se podílela na rozšiřování samizdatových textů.¹²

Početně největší kategorií, zahrnující všechny ostatní československé obyvatele, byla tzv. mlčící většina. Přeneseně by se dalo říci, že mezi nimi a vládnoucím režimem byla uzavřena pomyslná společenská smlouva, která ve stručnosti zajišťovala, že stát zajistí občanům slušnou životní úroveň za to, že se nebudou vměšovat do politiky. Svou politickou angažovanost občan směl, do značné míry spíše musel, projevit účastí na volbách či v prvomájovém průvodu.

⁸ MĚCHÝŘ, Jan: *O lidech v čase normalizace. Poznámky na okraj let 1970–1989*. In: Česká a slovenská společnost v období normalizace. Bratislava 2003; s. 98.

⁹ Viz tamtéž; s. 100.

¹⁰ Tamtéž s. 99.

¹¹ Pojem disident neboli odpadlík je obecně užíván pro označení jedince odchylovícího se od oficiálního proudu. V politickém smyslu slova se jedná o aktivního odpůrce existujícího režimu. Kolem roku 1970 se pojem ujal k označování opozičních umělců a intelektuálů, kteří vyjadřovali veřejně nesouhlas s existujícím společenským systémem.

¹² Více MĚCHÝŘ, Jan: *O lidech v čase normalizace. Poznámky na okraj let 1970–1989*. In: Česká a slovenská společnost v období normalizace. Bratislava 2003; s. 99-100.

4. 2 Počátky normalizace (září – prosinec 1968)

„Poslední srpnová dekáda výrazně změnila poměr sil mezi reformním hnutím a jeho odpůrci v Československu i mimo něj.“¹³ Již brzy po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy začal pozvolný proces postupné likvidace demokratických výdobytků zavedených v rámci polednového vývoje. V první fázi zasáhl proces normalizace nejvíce samotné struktury KSČ, a to na všech stupních. I když byla normalizace řízená z centra, probíhala v jednotlivých regionech s různou intenzitou, což bylo způsobeno několika faktory: rozložením tamních politických sil, samotným významem regionu z hlediska ekonomického a sociálního a v neposlední řadě celkovým směřováním místního vývoje od ledna 1968.

Poté, co se intervenujícím vojskům a jejich sympatizantům z řad Ústředního výboru KSČ nezdařilo ustavit revoluční dělnicko-rolnickou vládu, neboť celá československá společnost vystupovala svorně a jednoznačně proti vstupu cizích vojsk, muselo vedení KSSS stanovit nový plán – postupně donutit československé představitele k odklonu od jejich vlastní polednové politiky a k příklonu k politice totalitní. Již tzv. moskevské komuniké, zveřejněné 27. srpna 1968, znamenalo několik kroků vzad od nastoleného procesu demokratizace.¹⁴

Po návratu československé delegace do vlasti a po částečném zveřejnění výsledků moskevských rozhovorů, byla veřejnost velmi zklamaná. *„Podpis tajného dokumentu byl pro občany, kteří na svou bezpečnost mezi tanky a ozbrojenci nemysleli, šokem, zlomem. Naději při utajení Protokolu udržovalo ujišťování, že pobyt cizích vojsk na našem území je dočasný a zbývá prostor*

¹³ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 5.

¹⁴ Moskevský protokol mimo jiné požadoval okamžité upevnění všech článků stranického a státního zřízení; ovládnutí sdělovacích prostředků; zastavení činnosti antisocialistických organizací (myšleno KAN, K 231 apod.); kádrové změny; prohloubení tradičního historického přátelství československého a sovětského národa.

*pro pokračování v polednovém vývoji.*¹⁵ Hrozící nedůvěru obyvatelstva dokázal zažehnat až velmi emotivní projev Alexandra Dubčeka vysílaný v Československém rozhlase, pronesený jen pár hodin po jeho návratu z Moskvy.¹⁶ „*Zkouška, které byli vystaveni v Moskvě, zvýšila jejich politický kredit, který nikdy předtím ani potom nedosáhl tak vysoké úrovně.*“¹⁷

První hluboký zásah do polednového vývoje byl uskutečněn již 30. srpna 1968 v podobě vládou přijatého usnesení o mimořádných opatřeních ke kontrole prostředků hromadných informací. Činnost československých sdělovacích prostředků byla podle špiček KSSS největší hrozbou úspěchu konsolidace, a proto bylo potřeba ji usměrnit a postupně vrátit pevně do područí KSČ. „*Sovětské vedení už od jara šedesátého osmého roku pokládalo svobodu tištěného a mluveného slova v Československu za rozchod se zásadami socialismu a za výraz kontrarevoluce.*“¹⁸ Následujícího dne proběhlo zasedání Ústředního výboru KSČ, které zrušilo usnesení o svolání XIV., tzv. vysočanského, sjezdu strany. Své funkce se zde vzdal člen předsednictva Ústředního výboru KSČ a předseda Národní fronty František Kriegel. Další změny v rámci předsednictva Ústředního výboru byly provedeny odvoláním konzervativních členů¹⁹ a plénum bylo rozšířeno kooptováním delegátů zvolených vysočanským sjezdem. Na 13. září 1968 bylo na rychlo svoláno Národní shromáždění a v něm předloženy ke schválení tři zákony omezující výdobytky polednového vývoje – omezena byla svoboda shromažďování, opět došlo k zavedení kontroly tisku a k zákazu činnosti organizací stojících mimo Národní frontu.

¹⁵ http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_08.php (stav ke 2. únoru 2012).

¹⁶ Viz SLEJŠKA, Dragoslav – HERZMANN, Jan a kol: *Sondy do veřejného mínění: Jaro 1968, Podzim 1989*. Praha 1990; s. 22-27. Průzkumy uvádějí že u 87% dotázaných velmi stoupla důvěra v československé představitele po jejich návratu z Moskvy 27. srpna 1968. Rozhlasový projev Alexandra Dubčeka slyšelo celých 92% dotázaných a 95% z nich s ním víceméně souhlasilo. V Alexandra Dubčeka projevil důvěru celých 99%, v Oldřicha Černíka 90%, v Josefa Smrkovského 86%.

¹⁷ BARTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 7.

¹⁸ Tamtéž; s. 10.

¹⁹ Odvoláni byli Drahomír Kolder, Oldřich Švestka, Emil Rigo a Antonín Kapek.

Na regionální úrovni se v materiálech nižších stranických složek pojem normalizace objevuje poprvé na počátku září 1968. Nejdříve je zde chápán jako zajištění bezpodmínečného plnění moskevského komuniké, což nižší organizace chápaly hlavně jako uklidnění situace, konsolidaci společnosti a zajištění normálního chodu hospodářství. Ale mimo tyto změny se stále předpokládalo pokračování polednového vývoje v duchu Akčního programu.

Sovětské vojenské velení si postupně ve všech okresních městech zřídilo svá místní velitelství a získávalo informace o československém vnitropolitickém životě, hlavně pomocí svých výzvědných pracovníků a sítě spolupracovníků z řad odpůrců československé reformy. Na každém okrese také vznikly Komise pro vzájemný styk československých orgánů se zástupci sovětských vojsk neboli tzv. smíšené československo-sovětské skupiny, které měly oficiálně sloužit ke komunikaci se sovětskými vojsky, avšak v praxi si jejich prostřednictvím Sověti vynucovali pod hrozbou sankcí vnitrostátní informace a opatření. Činnost těchto komisí byla většinou značně formální, neboť sovětská vojska si rychle vytvořila zcela nezávislé vztahy s řadou lidí a institucí za zády těchto komisí.

V Jihlavě se po 27. srpnu 1968 vyskytla nespokojenost a určité rozčarování z vyznění moskevského komuniké. Také byly slyšet názory o zjevné unavenosti Alexandra Dubčeka. Přes tyto ojedinělé soudy však panovala mezi Jihlavany naprostá podpora československému vedení. Na počátku září dochází k postupnému uklidnění situace a k návratu se do běžných kolejí. Na všech jihlavských školách byl nový školní rok bez výjimky zahájen podle původního plánu 2. září. Svou činnost obnovila i městská kina a s počátkem měsíce zahájila pravidelné promítání filmů. „*Nepromítají se zatím filmy ze Varšavské smlouvy.*“²⁰ Horácké divadlo začalo novou sezónu podle plánu, ovšem ze svého repertoáru prozatím vypustilo veselohry a komedie,

²⁰ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 6. září 1968, Situační zpráva o společensko-ekonomické situaci v okrese Jihlava za srpen 1968; s. 3.

které byly nahrazeny představeními s vlasteneckými tématy.²¹ K postupnému plnému obnovení činnosti došlo i v redakci jihlavské Jiskry a tiskárny Grafia.²²

V pondělí 2. září proběhlo společné zasedání Městského a Okresního výboru KSČ Jihlava. Na něm vystoupil kooptovaný člen Ústředního výboru za jihlavský okres Josef Zuda a informoval o průběhu jeho jednání, které proběhlo 30. a 31. srpna 1968.²³ Na společném jihlavském zasedání bylo odsouhlaseno, že nedojde k ustoupení od plnění Akčního programu strany, a že se místní orgány budou i nadále držet cesty vytyčené polednovým vývojem. Na jednání bylo připraveno první opatření k urychlené konsolidaci poměrů v rámci jihlavského okresu. V jeho rámci byly vytyčeny čtyři hlavní úkoly pro následující dny: co nejdříve obnovit označení názvů ulic, náměstí a čísel domů; odstranit protisovětské nápisy z fasád domů; opravit vojenskou technikou poškozené vozovky, dopravní značky a ukazatele směrů; důsledně udržovat klid a pořádek.²⁴

Pro konsolidaci poměrů v zásobování byl dočasně omezen prodej vybraných druhů zboží a stanoveno tzv. úměrné množství pro jednoho spotřebitele. Také byl nadále zakázán prodej lihovin a omezen prodej piva a vína. Aby nedocházelo ke zbytečným výtržnostem, byl omezen i večerní provoz restaurací. Omezení nadále trvalo i při odběru pohonných hmot.²⁵ Všechna tato omezení byla zrušena záhy, 6. září 1968.²⁶

Ve čtvrtek 5. září proběhlo další setkání předsednictva Okresního výboru KSČ se zástupci okupantů. „*Na poradě bylo dohodnuto, že sovětská vojska, dislokovaná v okolí Jihlavy, budou přesunuta do prostorů (...) vojenského cvičiště jihlavské posádky. V každém případě dojde k odsunu vojenských*

²¹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Záписы schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 6. září 1968, Situační zpráva o společensko-ekonomické situaci v okrese Jihlava za srpen 1968; s. 3.

²² KRATOCHVÍL, Václav: *Život se normalizuje*. In: Jiskra, 6. 9. 1968; s. 1-2.

²³ *Komunisté Jihlavska: Stojíme na pozicích strany*. In: Jiskra, 6. 9. 1968; s. 1.

²⁴ *Prohlášení rady Okresního národního výboru v Jihlavě ze dne 4. září 1968 k situaci v okrese k nejbližším úkolům v současných podmínkách*. In: Jiskra, 6. 9. 1968; s. 1-2.

²⁵ *Opatření pro konsolidaci*. In: Jiskra, 3. 9. 1968; s. 1.

²⁶ *Mimořádná opatření zrušena*. In: Jiskra, 6. 9. 1968; s. 1.

součástí ze zemědělské půdy.“²⁷ Se zástupci sovětských jednotek bylo ovšem zapotřebí vyřešit i další témata, například respektování československých zákonů a zdejších dopravních předpisů. Oboje zástupci jednotek přislíbili.

Od počátku září začali důstojníci a děsloužící okupačních jednotek dostávat žold v československé měně. Bylo tedy potřeba ujasnit si, kde a jaké druhy zboží mohou nakupovat, aby nedošlo v obchodech nekontrolovatelnému vyprodávání zboží. „*Bylo doporučeno (...), zajistit projednání přes odbor obchodu a informování prodejen. Současně bylo (...) doporučeno vejít ve styk s představiteli divize (...) a projednat s nimi společně s náčelníkem VB, aby při nákupech v našich obchodech a restauracích neměli příslušníci cizích vojsk u sebe zbraně.*“²⁸ Řešit se také musela otázka odběru pitné vody z městského vodovodu, sovětská strana přislíbila její úhradu dle našich zvyklostí a zásad.²⁹

Sovětští vojáci se poté, co obdrželi československé peníze, začali více vyskytovat ve veřejných zařízeních a v centru města. Při těchto návštěvách měli snahu komunikovat s obyvateli a zdůvodňovat svoji přítomnost. Ve večerních hodinách dokonce vojáci uspořádali několik besed s Jihlavany na náměstí Míru. Mezi jihlavskou veřejností však zůstal názor na jejich přítomnost nezměněný a nadále byl požadován jejich okamžitý odchod. Poměry se však pomalu uklidňovaly a lidé si začínali na přítomnost cizích vojáků pomalu zvykat.³⁰

Předsednictvo Okresního výboru KSČ Jihlava se poprvé v září 1968 sešlo na svém jednání v pátek 6. září. Na svém zasedání doporučilo omezit používání výrazu okupant/okupanté, za vhodnější označilo užívání pojmu cizí vojska apod. Bylo také zkonstatováno, že „*aktivita funkcionářů je daleko větší než před 20. srpnem. Svědčí o tom účast na schůzích, aktivech, členských a*

²⁷ *Přesun vojsk do vyhrazených prostorů.* In: Jiskra, 6. 9. 1968; s. 1.

²⁸ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 6. září 1968; s. 1.

²⁹ ČÍŽEK, Josef: *S předsedou ONV o kontaktech v zájmu normalizace.* In: Jiskra, 17. 9. 1968; s. 1-2.

³⁰ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 6. září 1968, Zpráva o politické situaci na okrese Jihlava za údobí od 27. 8. 1968 do 6. 9. 1968; s. 5-6.

veřejných schůzích, ale i diskuse, zájem o zprávy, a jejich šíření apod.“³¹ Stranická veřejnost i bezpartijní se velmi zajímali o příčiny aktuálního stavu. Mezi nejčastější témata diskuzí patřila otázka, zda představitelé státu zveřejnili o průběhu jednání v Čierné nad Tisou a Bratislavě vše. Terčem značné kritiky byla neustále všeobecně malá informovanost. Veřejnost se také zajímala o to, kdo bude rozhodovat o míře konsolidace, a zda bude přátelství se Sovětským svazem podmínkou k odchodu cizích vojsk.³²

V neděli 15. září 1968 odpoledne proběhlo v Jihlavě několika hodinové jednání s představiteli Sovětského svazu, kteří se ve městě zastavili při cestě do Brna na mezinárodní veletrh. Projevili přání setkat se s místními představiteli Okresního výboru KSČ a Okresního národního výboru. Jednání se ze sovětské strany zúčastnil: představitel rady ministrů SSSR, člen Ústředního výboru KSSS V. V. Kuzněcov, sovětský velvyslanec v Praze S. V. Červoňenko a jejich doprovod. Za město byl přítomen vedoucí tajemník Okresního výboru KSČ Josef Kožich a členové jeho předsednictva Vladimír Filip a Vladimír Kočenda. Jednání mělo za úkol posoudit, jak jsou v rámci Jihlavy a okolí plněny závěry moskevského protokolu.

Podle slov sovětských představitelů je hlavní nebezpečí pro konsolidaci poměrů tzv. nebezpečí zprava. Proto *„(...) zdaleka normalizaci nemůže přivodit odstranění různých závadných hesel a výzev, ale vytvoření všestranných záruk.*“³³ Normalizaci v rámci celé republiky zatím vidí dosti pesimisticky, neboť *„(...) nelze ještě hovořit o normalizaci v podmínkách, kdy stále ještě sdělovací prostředky neustaly v protisovětském zaměření.*“ Josef Kožich seznámil sovětskou stranu s podmínkami na Jihlavsku: *„(...) mnohé problémy celostátního charakteru, týkající se polednového vývoje, nemají vždy obdobnou aktuálnost v našem okrese. To se týká především činnosti KAN,*

³¹ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 6. září 1968, Zpráva o politické situaci na okrese Jihlava za údobí od 27. 8. 1968 do 6. 9. 1968; s. 1.

³² Tamtéž; s. 2-3.

³³ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 12. září 1968, Zpráva o jednání s představiteli Sovětského svazu; s. 1.

*přípravného výboru sociální demokracie, ale též otevřené či skryté kontrarevoluční činnosti.*³⁴ V těchto parametrech bylo obyvateli Jihlavy obsazení cizími vojsky po právu považováno za neúměrné.

Ke konci září 1968 dochází k postupnému formování tzv. zdravého jádra v rámci jihlavského Okresního výboru KSČ. Toto uskupení bylo vytvořeno převážně z předválečných komunistů, příslušníků Státní a Veřejné bezpečnosti a zástupců stranických sekretariátů. Tyto skupiny se vytváří ve většině okresů v rozmezí září až listopadu 1968 a postupně navazují kontakt se sověetskými důstojníky. V Jihlavě k tomuto procesu došlo ve srovnání s jinými regiony poměrně brzy, navíc jako v jednom z prvních měst, dochází k veřejnému vystoupení těchto konzervativců již v září 1968 prostřednictvím regionálního listu Jiskra.³⁵ K předním kritikům polednových poměrů patřil Ludvík Čutka, bývalý předseda Městského národního výboru v Jihlavě v letech 1946–1948.³⁶

V září 1968 také dochází k důslednějšímu sledování těch složek společnosti, které by mohly způsobovat komplikace, např. KAN, K 231 apod. Iniciativa těchto nových obrozených organizací tudíž výrazně poklesla a o činnosti řady z nich nejsou od podzimu 1968 v pramenech žádné zmínky. Na počátku podzimu 1968 se situace mezi jihlavskou veřejností uklidňuje natolik, že to působí až dojmem smíření s aktuální situací a s přítomností cizích vojsk poblíž města. *„Zdá se, že délka jejich pobytu, skromné i přátelské chování, ale i další okolnosti vedou k tomu, že otupují ostří nenávisti k nim, že lidé začínají připouštět chyby vedení před 20. srpnem 1968, hledat v nich příčiny jejich příchodu a konečně, že lidé si na jejich přítomnost do určité míry zvykají.*“³⁷

Na počátku října 1968 odjela československá delegace ve složení Dubček, Černík a Husák do Moskvy jednat o podmínkách pobytu sovětských vojsk stále se zdržujících na území ČSSR. O několik dní později,

³⁴ Kuzněcov a Červoněnko v Jihlavě na jednání s představiteli okresu. In: Jiskra, 17. 9. 1968; s. 1-2.

³⁵ HYNA, Alfred: *Československá krize 1967–1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001; s. 115

³⁶ JELÍNEK, Jiří: *Jihlava socialistická /1945–1989/*. In: KOLEKTIV AUTORŮ: *Jihlava*. Praha 2009; s. 653.

³⁷ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 16. září 1968, Zpráva o aktuální politické situaci na okrese Jihlava; s. 14.

14. a 15. října 1968, jednání pokračovala. V zápětí, 16. října, do Prahy přibyla sovětská delegace a došlo k podepsání *Smlouvy mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republik o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky*. Pro ratifikování této smlouvy bylo nutné její schválení Národním shromážděním. To bylo narychlo svolané na 18. října 1968. Přítomno bylo 242 poslanců, z toho proti hlasovali pouze čtyři³⁸ a dalších deset se zdrželo hlasování. Pro československý lid tento dokument svým vstoupením v platnost jako by legalizoval srpnovou intervenci a popřel to, co společnost 21. srpna 1968 cítila.

V Jihlavě na počátku října stále ještě mezi obyvatelstvem panovala nervozita a nedůvěra v aktuální stav, doprovázená pokračujícím držením větších částek oběživa v domácnostech.³⁹ „*Současná situace je dále charakterizovaná zvýšeným zájmem o politické dění a snahou dopátrat se příčin daného stavu a jeho dalšího vývoje.*“⁴⁰ Ve městě se objevil zajímavý jev, že v názorech některých občanů byl najednou patrný vliv sovětské propagandy, vysílané na stanici Vltava a letáků, které v Jihlavě rozšiřovali vojáci z polských jednotek dislokovaných u Havlíčkova Brodu.⁴¹

Již na mimořádné schůzi předsednictva Okresního výboru KSČ Jihlava 7. října 1968 došlo k prvnímu pokusu o zhodnocení polednového vývoje na Jihlavsku. Zde se poprvé objevila myšlenka porušení stanov KSČ na březnové okresní konferenci, kde se, podle názoru pléna, objevily prvky živelnosti a hysterie polednového vývoje.⁴² Zazněly zde první pochybnosti rázu nakolik byl vůbec pochopen smysl prosincového a lednového pléna Ústředního výboru KSČ, že mohlo dojít k pochybení už zaváděním těchto zásad do praxe.

³⁸ Proti hlasovali Božena Fuková, František Kriegel, Gertruda Sekaninová a František Vodsloň.

³⁹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 30. září 1968, Zpráva o politické situaci na okrese Jihlava k 25. 9. 1968; s. 1.

⁴⁰ Tamtéž; s. 1.

⁴¹ Tamtéž; s. 2.

⁴² SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 7. října 1968; s. 2.

„Nemohu ani souhlasit s projevy velitelského sboru sovětské armády v našem okrese, které se zostřují. My se nemůžeme vžít do jejich situace a oni se nechtějí vžít do naší situace. Z Moskevských dohod vyplývá, že budeme muset být v kontaktu se SSSR na úseku ekonomiky, politiky, bezpečnosti. Z toho zákonitě vyplývá i nutnost určité spolupráce. (...) Pořád žijeme v domněnku, že věci můžeme říkat v užším kolektivu tak a na veřejnosti jinak. Ale dvojí politiku už nebude možno dělat. Tím bychom vytvářeli podmínky pro to, aby cizí vojska zůstala. (...) představitelé sovětské armády vidí normalizaci i v aktivitě stranických organizací.“⁴³

Názory jihlavské veřejnosti, stranické i bezpartijní, se na přelomu září a října 1968 pomalu začaly tříbit. Poprvé se také vyskytla ojedinělá stanoviska, že polednový vývoj byl neudržitelný. „*Ta politika, která se vedla nebyla dobrá a musela něco přivodit.*“⁴⁴ Čím dál větší vliv získávala i tzv. marxistická levice, složená z prosovětsky orientovaných kritiků polednového vývoje, hlavně ze starých předválečných členů KSČ, kteří přistoupili k aktivnímu prosazování svých názorů, ve kterých vyjadřovaly nesouhlas s předlednovou politikou a kritizovali vytvoření K 231 a KAN.

Říjen 1968 však nelze charakterizovat pouze třenicemi v rámci nižších složek strany, neboť v nejaktivnějších složkách společnosti se stále udržoval duch polednové demokracie a odporu proti okupačním vojskům. Většina obyvatel zatím plně vyjadřovala svou podporu polednové politice, ale čím dál více byly již v tomto období patrné nejisté otázky, zda bylo veřejnosti o jednání v Čierné a v Bratislavě řečeno všechno. Pro většinu Jihlavanů bylo zatím nejdůležitější zachování všeobecné svobody projevu a uskutečnění ekonomické reformy. K uklidnění situace mezi veřejností nepřispíval ani stav zásobování.

⁴³ SOKa Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápis schůzí předsednictva, karta č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 7. října 1968; s. 2.

⁴⁴ Tamtéž; s. 2.

V říjnu se projevil nedostatek vepřového masa a veřejnost si to hned vyložila tak, že je to z důvodu jeho dodávání cizím vojskům.⁴⁵

V prvním říjnovém týdnu proběhly ve většině základních organizací KSČ členské schůze. Z jejich výsledků byla patrná nejednotnost a chaos v myšlení členů, způsobený nejednotným působením sdělovacích prostředků. Někteří členové KSČ situaci řešili pasivní rezistencí, ale v některých případech se jednalo až o zájem o zrušení členství. V rámci okresní organizace bylo na počátku října evidováno na 150 takových žádostí.⁴⁶ Nejčastějším požadavkem, který na členských schůzích zazněl, byl postulát okamžitého odchodu sovětských vojsk a urychleného svolání sjezdu české komunistické organizace. Razantně byly také zamítnuty *„neustále oživované požadavky na vytvoření Moravsko-slezské země vyvolávající ve značné části obyvatelstva v našem okrese pocity znepokojení (...)“*.⁴⁷

Díky provedené anketě mezi jihlavskou mládeží, můžeme nyní rekonstruovat i názory mladých lidí.⁴⁸ Ti v drtivé většině souhlasí s polednovou politikou – a chtějí pokračovat v uskutečňování akčního programu – i když jsou si vědomi, že v aktuální situaci to půjde pomaleji. Všichni mají plnou důvěru v Dubčeka, Svobodu, Černíka a Smrkovského. Pod pojmem normalizace si představují odchod cizích vojsk a návrat k předsrpnovým poměrům. Pojem demokracie pro ně znamená svobodu slova a projevu a vládu všeho lidu. Mnoho z nich také projevilo zájem o vstup do KSČ.

⁴⁵ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápis schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 14. října 1968, Zpráva o politické situaci v okrese Jihlava za období od 25. 9. do 9. 10. 1968; s. 6.

⁴⁶ V rámci jihlavské okresní organizace KSČ bylo k datu 9. 10. 1968 evidováno na 150 žádostí o zrušení členství ve straně pro nesouhlas se vstupem cizích vojsk na československé území. Viz SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápis schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 14. října 1968, Zpráva o politické situaci v okrese Jihlava za období od 25. 9. do 9. 10. 1968; s. 4.

⁴⁷ Tamtéž, Zpráva o politické situaci v okrese Jihlava za období od 25. 9. do 9. 10. 1968; s. 4.

⁴⁸ Průzkum byl proveden na vzorku čtyř set středoškoláků a učňů z Jihlavy. Bližší výsledky viz SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápis schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 14. října 1968, Současná politická a organizační situace v mládežnických organizacích.

Reakce obyvatel Jihlavy na ratifikování *Smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk na československém území* byly rozporné, ale většina vyjadřovala, že něco podobného se dalo očekávat. Vzápětí se projevila jistá apatičnost a nedůvěra v možnost pokračování polednové politiky. V tomto období se aktivizovala také snaha zástupců sovětské armády o setkání s pracujícími v n. p. Motorpal. To bylo nejprve odmítnuto, nakonec však došlo k uskutečnění setkání se členy jedné ze závodních organizací KSČ n. p. Motorpal tzv. Tryskami, kterého se zúčastnilo se asi 250 lidí. Ve středu 23. října 1968 dorazili zástupci sovětské armády postupně na sekretariát Okresního výboru KSČ a Okresní národní výbor, kde se rozloučili, neboť byli převeleni na jiné místo. Tímto dnem sovětské jednotky opustily území jihlavského okresu.⁴⁹ „Zástupci sovětského velení oznámili svůj odchod z jihlavského okresu. Již v úterý zahájili přesun jednotek z prostoru okresu a nakládání materiálu a techniky na vagóny ČSD. Týž den skončil výkon své funkce také styčný důstojník Sovětské armády v Palackého ulici v Jihlavě.“⁵⁰

Říjen 1968 byl také ve znamení plánování významných výročí a oslav, vzhledem k srpnovým událostem však musely být již dříve naplánované akce přehodnoceny. „*Politické události tohoto roku a zejména situace vzniklá vstupem vojsk pěti států do ČSSR a přijetím Moskevských dohod v srpnu t. r. však podstatně změnily původní rámec ideového pojetí vzpomínek a oslav a vtiskly nadcházejícím výročím nový časový politický rámec. (...) Je třeba důsledně respektovat záměr, aby propaganda k nadcházejícím výročím (...) pomáhala normalizaci našeho politického a společenského života.*“⁵¹

Akce k 30. výročí podepsání Mnichovské dohody svůj původní plán v celku dodržely. Při této příležitosti byl v Jihlavě zrealizován Týden boje proti fašismu. Oslavy 50. výročí vzniku Československa byly původně plánované

⁴⁹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 11. listopadu 1968, Souhrnná zpráva o vývoji politické situace v okrese Jihlava za měsíc září 1968; s. 13.

⁵⁰ *Přesun sovětských vojsk*. In. Jiskra, 25. 10. 1968; s. 1.

⁵¹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 30. září 1968; s. 4-6.

jako masová akce, instrukce z Ústředního výboru KSČ však doporučovaly takovéto akce z preventivních důvodů nepořádat. Předsednictvo Okresního výboru KSČ Jihlava sice konstatovalo, že politická atmosféra ve městě je klidná, „*přesto lze vycházet z úvahy, že je lépe se vyhnout masovým shromážděním, ale současně dát většině občanů možnost aktivní účasti na těchto oslavách.*“⁵² Program byl tedy přepracován do komornější podoby, ale i tak oslavy v Jihlavě začaly již týden předem, 21. října, uvedením Smetanova souboru symfonických básní Má vlast v podání Státní filharmonie Brno. V pátek 25. října byly předávány pamětní plakety těm, kteří se nejvíce zasloužili o vznik a rozvoj naší republiky. V den 50. výročí vzniku ČSR probíhaly oslavy na jednotlivých pracovištích, ale pouze poslechem projevu ze zasedání Národního shromáždění a uspořádáním slavnostních schůzí. Témata těchto slavnostních schůzí se nezaměřovala pouze na činy prezidentů Masaryka a Beneše, ale také na aktuální situaci. Jihlavští představitelé památný den uctili položením tří věnců k památníku padlých z I. a II. světové války a k památníku II. odboje na jihlavském ústředním hřbitově. Oslavy vzniku Československa se ve větších městech staly příležitostí, aby hlavně mladí lidé vyjádřili nesouhlas s posrpnovým vývojem. V Jihlavě k podobně akci došlo v podobě stávky studentů na Vysoké škole zemědělské.⁵³

Také oslavy Velké říjnové socialistické revoluce (dále jen VŘSR) měly pevné instrukce od Ústředního výboru KSČ, které varovaly před podléhání subjektivním emocím. „*ÚV vyzýval komunistické orgány, aby v tomto směru usměrňovaly akce při oslavách a přispěly tak ke konsolidaci vztahů.*“⁵⁴ Dálnopis týkající se oslav VŘSR dorazil do Jihlavy 17. října 1968. Město původně neplánovalo konat program k této příležitosti, z vedení strany však bylo řečeno, že protisocialistické živly začaly využívat negativní vztah společnosti k Sovětskému svazu, hlavně u mládeže, a tudíž musí strana

⁵² SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 30. září 1968; s. 7.

⁵³ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ ze dne 25. září 1969. Úvodní referát; s. 4.

⁵⁴ HYNA, Alfred: *Československá krize 1967 – 1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001; s. 117.

zasáhnout. A právě oslavy 51. výročí VŘSR by mohly napomoci konsolidaci vztahů mezi ČSSR a SSSR.

Oslavy VŘSR v Jihlavě byly tedy na poslední chvíli naplánované na 5. listopadu 1968.⁵⁵ Na patnáctou hodinu odpoledne byli do sálu Domu kultury ROH pozváni zástupci místních orgánů. Měl být přednesen projev na téma VŘSR a poté promítnut film. Přípravou projevu a jeho přednesem byl pověřen vedoucí tajemník ideologického oddělení Okresního výboru KSČ Jaroslav Šebesta. Nebylo mu však umožněno referát dokončit, neboť hned v úvodu ho přerušil odchod několika zúčastněných a výkřiky posluchačů. „*Poté vystoupil soudruh Jan Dobrovolný [předválečný člen strany – pozn. autora], který vzpomenu obětí, které přinesl Sovětský svaz, zdůraznil, že to co se ve světě děje, je neonacismus, že u nás kontrarevoluce byla a že je správné, že spojenecká vojska k nám přišla.*“⁵⁶ Na toto vystoupení reagoval vedoucí tajemník Okresního výboru KSČ Josef Kožich, který zdůraznil, že je jasné, že jednotlivé generace přistupují k aktuálnímu dění různě, ale že nyní je hlavní úkol napravit chyby minulosti.

Referát Jaroslava Šebesty byl strhán vlnou kritiky konzervativních členů Okresního výboru KSČ. Podle nich „(...) Šebesta ve svém referátu nezapřel svůj odpor proti Sovětskému svazu.“⁵⁷ Referát však nebyl pouze názorem Šebesty jako jedince, byl názorem celého ideologického oddělení, proto bylo na mimořádném zasedání předsednictva Okresního výboru KSČ 8. listopadu 1968 konstatováno, že výstupy proti němu jsou chápány jako výstupy proti celému okresnímu výboru. Celé vystoupení proti referátu bylo označeno za připravenou frakční činnost, což bylo velmi závažné obvinění.

Konzervativní členové Okresního výboru KSČ naopak uvedli první zmínky o existenci pravicové skupiny v Jihlavě: „*Ale tady u nás je živena určitá skupina lidí pravicového zaměření. Rozebírám-li situaci, stávám se čím*

⁵⁵ Na termín 7. listopadu byl již sál Domu kultury ROH rezervovaný pro jinou akci.

⁵⁶ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápis schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 8. listopadu 1968; s. 2.

⁵⁷ Tamtéž; s. 4.

dál utvrzenější, že určitá skupina lidí pracovala proti Sovětskému svazu, proti jeho zřízení.⁵⁸ Jako sídlo této reakční činnosti byl označen n. p. Motorpal a jeho celozávodní výbor KSČ a jako vedoucí osobnost tohoto pravicového proudu Jaroslav Šebesta. Na jeho obranu se však na Okresní výbor KSČ Jihlava snesla vlna podpůrných rezolucí, které svorně kritizují rušení při Šebestově referátu a vyjadřují plný souhlas s textem referátu. „*Jsmě přesvědčeni, že se jedná o první organizované veřejné vystoupení protidubčkovské frakce v našem okrese a že je proto nutné bez podceňování této situace z toho vyvodit taktické i praktické závěry. Ukazuje se, že předešlé jednotlivé náznaky jsou v přímé souvislosti s tímto incidentem a že otálení se stanoviskem k tomu by mohlo mít pro stranu a její prestiž mezi bezpartijními nedozírné následky.*“⁵⁹

K nastalé situaci se oficiálně vyjádřilo předsednictvo Okresního výboru KSČ následovně: „*Předsednictvo s jistými obavami sleduje činnost určitých kruhů v KSČ, která se zvláště výrazně projevila na schůzi některých starých komunistů, předválečných členů strany. (...) Od ledna do srpna letošního roku bylo na politickém pozadí vývoje i mnoho nesprávného. V každém případě však podporujeme názor, že jsme byli politickými prostředky schopni vyřešit extrémní situace a vyvést zemi z hluboké krize, jejíž příčiny nespočívají ve vývoji polednovém, ale naopak jsou hluboce zakořeněny v oblasti vývoje předlednového (...).*“⁶⁰

Akce k oslavám VŘSR se, na rozdíl od oslav 28. října, neobešly bez nejružnějších incidentů, jejichž nejčastějším projevem bylo strhávání a pálení sovětských vlajek či rozbíjení oken, vyzdobených rudými vlajkami. „*(...) Přišlo asi 8 chuligánů, kterým vadilo, že na naší budově [sekretariátu*

⁵⁸ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 8. listopadu 1968; s. 5.

⁵⁹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 8. listopadu 1968, Rezoluce ZO KSČ kulturních zařízení v Jihlavě; s. 1. Také tamtéž, Rezoluce ZO KSČ Základní devítileté školy v Jihlavě, Dukelských hrdinů 3; s. 1.

⁶⁰ Tamtéž, Stanovisko předsednictva okresního výboru KSČ v Jihlavě k frakční činnosti ve straně; s. 1.

Okresního výboru KSČ na náměstí Míru – pozn. autora] *visí sovětský prapor. Kdyby měli žebřík, možná že by ho zlikvidovali.*“⁶¹

„Systematický sovětský tlak postupně dosáhl odezvy u části členstva KSČ. Do konce listopadu 1968 se zformovala probrežněvovská frakce i v ústředním komunistickém vedení a zahájila nástup k moci. Výrazně se prosadila na listopadovém plénu ÚV.“⁶² Plénum Ústředního výboru KSČ 14. listopadu 1968 schválilo rezoluci s názvem *Hlavní úkoly strany v nejbližším období*; jednalo se o první hrubou analýzu polednového vývoje společně se směrnicemi strany pro další postup. Nejvyšší komunistický orgán se v rezoluci sice slovně přihlásil k polednové politice, ale současně se distancoval od jejích údajných negativních prvků, například od tzv. pravicového oportunismu. Konzervativní síly uvnitř strany tímto značně posílily své pozice.

Když listopadová rezoluce procházela nižšími stranickými organizacemi, nastal zajímavý paradox – krajští a okresní funkcionáři stáli jednoznačně za rezolucí, zatímco základní organizace a celozávodní výbory měly řadu námitek.⁶³ Důvodem této diferenciaci názorů bylo, že okresní aktiv byl ještě převážně tvořen skupinou dlouholetých členů strany, kteří stáli velmi blízko vysokému stranickému aparátu. zatímco základní organizace strany stihly své funkcionáře do srpna 1968 obměnit. „Celkově listopadové plénum 1968 všude napomohlo další aktivizaci protireformních stoupenců.“⁶⁴

K prvnímu rozsáhlejšímu zhodnocení polednového vývoje na Jihlavsku na platformě listopadové rezoluce dochází na zasedání předsednictva Okresního výboru KSČ Jihlava 25. listopadu 1968. V hodnocení je řečeno, že leden 1968 a výsledky lednového pléna všichni přijali s jednoznačným souhlasem. Na jaře okresní funkcionáři prý rozpoznali, že „(...) k pozitivním jevům a činům na podporu demokratizačního procesu se propašovaly v tisku, rozhlase, televizi a v projevech některých jednotlivců tendence a projevy

⁶¹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 8. listopadu 1968; s. 9.

⁶² HYNA, Alfred: *Československá krize 1967–1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001; s. 115

⁶³ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 32.

⁶⁴ HYNA, Alfred: *Československá krize 1967–1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001; s. 120.

s reakčními protisocialistickými, protisovětskými a protistranickými názory a závěry.“⁶⁵ Po zveřejnění tzv. varšavského dopisu v regionu nastala spontánní jednota obyvatelstva, nová vlna podpory polednového kurzu a odpor proti vměšování jiných zemí do vnitřních záležitostí. Jednání v Čierné nad Tisou a v Bratislavě znamenala na Jihlavsku vesměs pocit úlevy. Vstup cizích vojsk naopak přinesl otřes a spontánní hnutí vlasteneckého odporu. Okresní výbor KSČ se postavil do čela tohoto lidového hnutí a byla mu vyslovována absolutní důvěra. V této době na Jihlavsku došlo k nevídanému zvýšení počtu přihlášek do strany a vzednutí stranické aktivity. Zveřejnění moskevského komuniké nesplnilo očekávání a bylo pokládáno za projev nátlaku a neúnosného kompromisu. V tento okamžik se v Jihlavě objevily první rozdílné názory na vstup cizích vojsk a polednovou politiku. V září nastalo určité uklidnění, avšak nedůvěra v situaci se neustále prohlubovala, což bylo patrné ze soustavného vytváření větších rezerv potravin v domácnostech. Smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk byla přijímána s různými pocity, většinou byla brána jako jediné možné řešení dané reality.

V rámci zhodnocení situace zazněla i kritika činnosti Okresního výboru a jeho činnosti v první polovině roku 1968. Negativně bylo hodnoceno neúspěšné úsilí dostat do praxe regionu závěry květnového pléna Ústředního výboru KSČ. Na závěr zasedání bylo konstatováno: „*Jednání listopadového pléna a rezoluce byla kladně přijata a projevuje se odhodlání rezoluci plnit. Je přesvědčení, že i ÚV KSČ v tomto směru udělá vše.*“⁶⁶

Na přelomu října a listopadu 1968 došlo k opětovné aktivizaci studentů. Pod jejich taktovkou vzniká Svaz vysokoškolských studentů, který 17. listopadu vyhlašuje od následujícího dne třídní stávku všech vysokoškoláků. Tato stávka si získala podporu široké veřejnosti a také některých středoškolských studentů, kteří se částečně ke stávce připojují.⁶⁷

⁶⁵ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 25. listopadu 1968, Hodnocení polednového vývoje v okrese Jihlava; s. 1.

⁶⁶ Tamtéž; s. 5.

⁶⁷ BARTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace.* Praha 1993; s. 32.

Průběh studentské stávky v Jihlavě byl pokojný a důstojný. Stávka ukázala, že ve společnosti stále existují síly, které nejsou ochotné se smířit se ztrátou státní nezávislosti.

V posledních týdnech roku 1968 by se dala vnitropolitická situace shrnout následující větou: „*Stále panovala důvěra v muže v čele, ale rostly výhrady vůči jejich politice.*“⁶⁸ Toto období je také charakteristické manévrováním vedoucích orgánů, utišením protireformních sil a méně vyostřenými vystoupeními ze strany zastánců reformního hnutí, čili vysokoškolských studentů, dělníků apod.⁶⁹ Na přelomu roku probíhají tradiční výroční členské schůze základních organizací strany, jejichž aktivita je v těchto týdnech stále ještě poměrně vysoká. Na schůzích členové základních stranických organizací často vyjadřují nesouhlas se setrváním zkompromitovaných členů KSČ na vedoucích místech, také nesouhlasí s dalším odkládáním sjezdu. U příležitosti výročních schůzí byly v základních organizacích také provedeny volby, které ukázaly, že zdrcující většina jejich členů stále stojí na reformních pozicích.⁷⁰

Na programu prosincového zasedání předsednictva Okresního výboru KSČ bylo vyslovit se k jednání listopadového pléna Ústředního výboru strany. Předsednictvo hodnotilo negativně, že ne všechny jihlavské organizace souhlasí s listopadovou rezolucí. Například bylo kritizováno, že Horácké divadlo a Domov mládeže Jihlava se ve svém stanovisku již ani slovem nezmiňují o důvěře v Ústřední výbor. Zaměstnanci divadla navíc vyslovili údiv nad tím, že v proslovech československých představitelů stále více zaznívá označování viníků a snaha nacházet extrémní, negativní, pro socialismus nebezpečné vlivy u pracovníků sdělovacích prostředků i činnosti intelektuálů,

⁶⁸ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 34.

⁶⁹ HYNÁ, Alfred: *Československá krize 1967–1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001; s. 124.

⁷⁰ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 48.

přitom Horácké divadlo stále „(...) označuje za jediné nebezpečí ze strany sektářských dogmatiků, konzervativců a starých členů KSČ.“⁷¹

Celkově se ale jihlavské organizace k listopadové rezoluci vyjádřily vesměs souhlasně a připomínky byly pouze k jednotlivým pasážím. 5. prosince 1968 přijímá Okresní výbor KSČ oficiální stanovisko, ve kterém plně souhlasí s listopadovou rezolucí ÚV a vytyčuje praktická opatření k její realizaci v podmínkách Jihlavska.

Relativně klidnou situaci před vánočními svátky ve městě zjišťila zpráva o úpravě cen. „V důsledku nedostatečné informovanosti a nezdůvodnění úpravy cen v tisku, rozhlasu i televizi je mezi obyvatelstvem panika. Všeobecně se zdražování odsuzuje. Považuje se za útok na životní úroveň obyvatelstva. (...) Objevují se názory, že úprava cen není konečná, ale další část má být od nového roku a další, týkající se potravin, na jaře.“⁷² Tuto již dost vyhrcočenou situaci mezi obyvatelstvem ještě znásobila nervozita, kterou vzbudil nedostatečně zásobený předvánoční trh.

4.3 Nový rok 1969 a nové vzepětí občanské společnosti (leden–duben 1969)

S novým rokem byl zaveden i nový systém národohospodářského plánování, který se spočíval v uzavírání ročních smluv mezi jednotlivými podniky a státem. Snaha o dovršení ekonomické reformy započatá lednem 1968 dosud probíhala. Tvůrci reformy stále pracovali na dokončení potřebných zákonů. Změny se vyskytly i na poli sociálním. Došlo ke zvýšení důchodů a ke zrušení pracovních sobot. Za vším v pozadí stála snaha vedení KSČ o zklidnění situace a obrácení pozornosti veřejnosti od politiky k otázkám ekonomickým. Na počátku roku 1969 ministerstvo vnitra dalo souhlas s registrací řady

⁷¹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 72. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 9. prosince 1968, Zpráva o politické situaci na okrese Jihlava ke dni 4. 12. 1968; s. 1.

⁷² Tamtéž; s. 6.

společenských organizací založených nebo obnovených po lednu 1968, například Svaz žen, Junák, Svaz lékařů. Krystalizační proces občanské společnosti dosud přerušen nebyl a stále pokračoval.⁷³

Společnost však opět začala upadat do letargie. Tato atmosféra byla vyburcovaná 16. ledna 1969, kdy se v Praze na Václavském náměstí zapálil student Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Jan Palach na protest proti stávajícím poměrům. Jeho pohřeb, uskutečněný 25. ledna 1969, se stal celonárodní demonstrací proti postupnému nastolování předlednových poměrů v Československu. Prostřednictvím této události dostalo občanské hnutí nový impuls, avšak *„vláda a centrální komunistické vedení již tlačily na nižší složky, aby rozhodněji zasahovaly proti ultimativním a objektivně nesplnitelným požadavkům“*⁷⁴, čímž byly myšleny hlavně Palachovy požadavky v dopise, který napsal před svým tragickým činem.⁷⁵ O necelý měsíc později, 25. února 1969, následoval Jana Palacha středoškolský student Jan Zajíc.⁷⁶ *„V důsledku těchto událostí a pod vlivem Kremlu se začala bortit dosud jednotná fronta dubčkovského vedení. Lidé kolem Husáka, Biřáka, Jakeše, Štrougala, Indry se začali sbližovat se starými novotnovci typu Kapka či Tesaře. Přípravoval se tak nástup nové vedoucí garnitury, která byla ochotná vyjít vstříc brežněvovským představám o úplné normalizaci. Čekalo se pouze na příležitost.“*⁷⁷

I na jihlavské obyvatelstvo hluboce zapůsobil čin Jana Palacha. *„Myšlenky, pro které zemřel Jan Palach, vyjadřuje naše strana ve svém akčním programu a občanské a stranické veřejnosti jsou dostatečně známy. (...) Okresní výbor KSČ v Jihlavě to ve svých stanovách nejednou jednoznačně vyjádřil a znovu ubezpečuje občany okresu, že pozitivní rysy polednové politiky jsou naší společnou věcí. (...) Jsme si vědomi, že tragický čin Jana Palacha nemá obdoby v dějinách našich národů. Vyjadřujeme však názor, že v naší*

⁷³ BARTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 47.

⁷⁴ HYNÁ, Alfred: *Československá krize 1967 – 1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001; s. 124.

⁷⁵ V dopise Jan Palach uváděl dva požadavky související se svobodou slova – zrušení cenzury a zákaz rozšiřování sovětské propagační tiskoviny Zprávy.

⁷⁶ Více o Janu Palachovi a Janu Zajícovi viz BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub: *Jan Palach '69*. Praha 2009.

⁷⁷ http://www.totalita.cz/1968/1968_11_03.php (stav ke 3. 2. 2012).

dnešní složité situaci by se neměly povyšovat city nad rozum. Obracíme se proto na naše studenty a ostatní mládež v okrese s výzvou, aby v tomto duchu podepřela naši snahu bojovat takto za demokracii a socialismus.“⁷⁸

V souvislosti s úmrtím Jana Palacha, začaly po Jihlavě kolovat ilegálně rozmnožované dopisy, které veřejnosti sdělovaly pravdivé informace týkající se Palachova činu.⁷⁹ Jeden exemplář takového dopisu se dostal i na sekretariát Okresního výboru KSČ Jihlava. „Sjednotili jsme se na tom, že bude nutné v této situaci, aby byla svolána smuteční trýzna za Jana Palacha. Tato proběhla ve velmi důstojném prostředí.(...) Rozmlouvali jsme se studenty na řadu různých témat. (...) 4 studenti VŠZ (Vysoké školy zemědělské) a 2 učni vystoupili na protest proti kabinetní politice s hladovkou.“⁸⁰

Zájem o hlubší objasnění činu Jana Palacha se mezi jihlavskou veřejností projevoval ještě několik týdnů.⁸¹ Mezi další aktuální témata diskuzí patřila také otázka pokračování ekonomické reformy. V polovině února 1969 se v rámci jihlavské organizace KSČ objevuje první požadavek na zrušení členství ve straně z důvodu nesouhlasu s příchodem spojeneckých vojsk na naše území.⁸² Průzkum politické situace na Jihlavsku v únoru 1969 zjistil, že „poznatky i za poslední měsíc ukazují, že události z minulého roku jsou pevně fixovány ve vědomí lidí a z tohoto pohledu se stále objevují a mají svůj odraz v současné politické situaci v názorech a náladách lidí.“⁸³

Neustále také přetrvávala nejednotnost uvnitř stranických organizací. Tato nejednotnost v názorech se silně projevila i na zasedání pléna Okresního výboru KSČ Jihlava 5. března 1969, které bylo věnované ideologické práci.

⁷⁸ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 73. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 20. ledna 1969; s. 5.

⁷⁹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí pléna, karton č. 21. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ dne 30. ledna 1969; s. 12.

⁸⁰ Tamtéž; s. 12.

⁸¹ SOKA Jihlava, fond Koordinační výbor tvůrčích svazů Jihlava. Průzkum názoru o politické sebevraždě Jana Palacha v ledu 1969 v Jihlavě. (leden – květen 1969). Podle výsledků průzkumu byla vytvořena tabulka a graf. Viz příloha č. 8.

⁸² SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 73. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 17. února 1969; s. 4.

⁸³ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 73. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 3. března 1969; s. 1.

Úvodní referát nazvaný *K některým otázkám ideologické práce strany v současných podmínkách* přednesl vedoucí tajemník ideologického oddělení Jaroslav Šebesta: „*Nemusíme si nikterak zastírat, že události z loňského roku narušily do jisté míry základy ideologického působení. V mnohém se promítly tak hluboko, že v řadě stranických organizací, komunistů i nekomunistů znamenaly i ztrátu víry v naše ideje a představy socialistické společnosti.*“⁸⁴ Šebesta dále zhodnotil ideologickou práci v předlednovém období: „*Vše, co se jakkoli vymykalo z tohoto rámce, vše co bylo nekonvenční, bylo předem označeno za škodlivé. (...) byla cizí metoda dialogu (...).*“⁸⁵ V referátu také hovoří o vztazích k Sovětskému svazu: „*Nemůžeme si zakrývat, že napravení poměrů a vztahů našich národů a zejména mládeže k Sovětskému svazu a socialistickým zemím, jejichž vojska vstoupila na naše území, nebude lehké. (...) Chceme, aby to bylo vskutku přátelství lidu a ne přátelství jak jsme ho poznali v poslední době.*“⁸⁶ Po dokončení projevu se v plénu strhla vášnivá diskuze, při níž se vyskytovaly názory pro i proti. Na pozdějších zasedáních pléna Okresního výboru KSČ se k referátu Jaroslava Šebesty členové často vraceli a autora obviňovali ze snahy o dezorientaci ostatních.

Na počátku jara 1969 se vedení KSSS velmi dařilo v úsilí brzdít polednové změny. Přesto ale v Československu dále fungovala občanská společnost a relativně svobodný byl i tisk. Vliv konzervativních sil uvnitř KSČ však postupně a nezadržitelně sílil, začala se štěpit i jednota uvnitř reformního proudu. Nejdůležitějším úkolem KSSS v prvních měsících roku 1969 se stala snaha o sesazení Alexandra Dubčeka z čela KSČ. Vedení KSSS totiž nehodlalo dopustit, aby Dubček v červnu 1969 přijel v čele československé delegace na setkání komunistických stran světa do Moskvy. V této snaze pomohla Sovětům náhoda v podobě nečekaného průběhu mistrovství světa v ledním hokeji ve Švédsku. Když 21. března 1969 poprvé porazil československý tým mužstvo Sovětského svazu, následovala nevelká manifestace v pražských

⁸⁴ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis ze schůze pléna 5. března 1969. Úvodní referát Jaroslava Šebesty; s. 2.

⁸⁵ Tamtéž; s. 3.

⁸⁶ Tamtéž; s. 22-23.

ulicích. Reakce československých občanů byla pro Sověty impulsem k přípravě akce pro případ dalšího vítězství československého týmu nad SSSR. Ve čtvrtek 28. března československý tým opravdu porazil výsledkem 4:3 Sověty a národ vyšel oslavovat do ulic. Porážka Sovětského svazu byla „občanskou společností přijata jako náplast na v srpnu 1968 ponižené sebevědomí.“⁸⁷ Podle pramenů se takto oslavovalo v šedesáti devíti městech Československa. „Dělobuchy, prskavky, houkání aut, vyvolávání pohotově vytvořených hesel svědčily stejně jako v srpnu 1968 o neutuchajícím pramenu lidové tvořivosti.“⁸⁸ V Jihlavě se uskutečnilo relativně velké, avšak poklidné, shromáždění. „Noc 28. března – Jihlavou pochoduje dlouhý průvod nadšenců, který započal někde u Holíkových.“⁸⁹

Kladné emoce se bohužel v několika místech proměnily v destruktivní akce, například známá aféra před pražskou kanceláří sovětského Aeroflotu.⁹⁰ V Jihlavě se vandalské sklony vyskytly v rámci snahy o stržení pomníku přátelství na náměstí Rudé armády.⁹¹ „Hokejová krize přivedla Československo opět do popředí pozornosti světového tisku. Západní novináři spatřovali v mohutných demonstracích odmítavé stanovisko veřejnosti k přítomnosti sovětských okupačních vojsk v zemi.“⁹² Moskva reagovala prohlášením, ve kterém označila události v Československu za organizovanou a ze zahraničí podporovanou kontrarevoluci a obvinila Dubčekovo vedení z pasivního přihlížení. Českoslovenští představitelé se k událostem vyjádřili odsouzením vandalismus, ale byli velmi potěšeni, že občané tak nadšeně oslavují vítězství československých hokejistů.

⁸⁷ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 52.

⁸⁸ Tamtéž; s. 52.

⁸⁹ KLUKANOVÁ, Ludmila: *Jihlava – Evžen Plocek*. In: *Jihlavské listy*, 23. 3. 1990; s. 2.

⁹⁰ Tyto akce ovšem byly ve většině případů vyprovokované. Jako důkaz pro toto tvrzení nám může posloužit fakt, že sovětský tisk, ačkoli do této doby nezmeškal jedinou příležitost útočit na československé reformní hnutí, mlčel. Na den konání druhého zápasu, 28. března 1969, byly omezeny hlídky Veřejné bezpečnosti, a v neposlední řadě bezprostředně před 28. březnem byla bezdůvodně před kancelář sovětského Aeroflotu navezena hromada dlažebních kostek. Více BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 52-53.

⁹¹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karta č. 73. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 2. dubna 1969; s. 2.

⁹² BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 52.

V pondělí 31. března do Československa přicestoval sovětský ministr obrany Grečko a náměstek ministra zahraničí Semjonov s cílem odstranit Dubčeka z funkce prvního tajemníka Ústředního výboru KSČ. Maršál Grečko k této akci využil Československou lidovou armádu, jejímž velitelům přednesl výhrůžnou řeč, v níž označil aktuální situaci za horší než před 21. srpnem 1968. *„Nebezpečí nové intervence a oznámení o možném zavedení fakticky výjimečného stavu zapůsobilo. Zastrášené velení ČSLA pochopilo, že se musí zařadit do domácí prosovětské fronty (...)*“⁹³

Do Grečkova vystoupení neexistoval v rámci Československa žádný náznak považovat hokejové události za důvod k zásadní změně politických poměrů. Okamžitě došlo ke svolání předsednictva Ústředního výboru KSČ, které přijalo prohlášení ztotožňující se se sovětským hodnocením a připravilo první opatření jako zavedení předběžné cenzury, mobilizaci všech složek stranického aparátu či zastavení vydávání některých časopisů.⁹⁴ Československá společnost tak byla náhle prudce vrácena do poměrů před lednem 1968. Lidé byli roztrpčení a rozčarování a začali mít obavy o budoucnost.

Předsednictvo Okresního výboru KSČ Jihlava na svém mimořádném zasedání 2. dubna 1969 negativně hodnotí projevy násilí při oslavách hokejového vítězství, avšak s vměšováním Sovětského svazu nesouhlasí. Na prohlášení Ústředního výboru KSČ k hokejovým událostem a rozkaz maršála Grečka reaguje následovně: *„Je to příliš tvrdé. Nemělo to tak daleko dojít. Strana situaci nemá v rukou. (...) Nesouhlasíme s vandalismem, ale také s tím, že nahoře se papouškuje, co je nám poručeno. (...) Klid v tomto státě nebude dokud zde budou umístěna sovětská vojska.*“⁹⁵

⁹³ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 53.

⁹⁴ Zastaveno bylo například vydávání časopisu *Politika*, *Zítřek* apod.

⁹⁵ Tamtéž; s. 8-9.

Do této dusné atmosféry vstupuje 4. dubna 1969 čin Evžena Plocka, který se pokusil o sebevraždu upálením na protest proti nastalé situaci.⁹⁶ „Vládní a bezpečnostní orgány zprávu o jeho činu potlačily, protože se po zkušenostech s Palachovou a Zajícovou obětí obávaly nového vzestupu napětí a případných nepokojů. Plockův protest však dodnes vypovídá o hloubce zklamání, které tehdy plnilo duše a myslí občanů.“⁹⁷ Den Plockova pohřbu, 12. dubna 1969, je v Jihlavě považován za poslední veřejnou manifestaci jihlavského reformního hnutí.⁹⁸

Na 17. dubna 1969 byla urychleně svolána schůze pléna Ústředního výboru KSČ, na níž hned v úvodu Alexandr Dubček oznámil svou rezignaci na funkci prvního tajemníka. Na plénu byla dále schválena rekonstrukce předsednictva Ústředního výboru, kterou oznámil již nový první tajemník Gustáv Husák. Personální změny byly zdůvodněny potřebou akceschopnějšího a názorově jednotného orgánu.⁹⁹ „(...) Dubnové zasedání ÚV KSČ uzavřelo etapu, jež v Československu směřovala k nastolení prosovětské moci a k vytvoření nástrojů na potlačení reformního hnutí. (...) Původní řešení (...), dosadit kolaborantskou vládu z řad zvatelů, bylo v dubnu 1969 zajištěno politicky představiteli silícího realistického kurzu v KSČ, plně respektujícího sovětskou hegemonii.“¹⁰⁰

Všeobecný ohlas veřejnosti na Dubčekův odchod z funkce nebyl nijak masivní, lid již ovládla pasivita a pocit rezignace. Stranická veřejnost se naproti tomu začala ještě více diferencovat. Nové poměry převážně odmítali mladší, vysokoškolsky vzdělaní členové ve větších městech. Odstoupením Alexandra Dubčeka z funkce se jihlavská veřejnost opět zaktivizovala. Jeho odchod viděla většina jako příkaz zvenčí, a tudíž jako neoprávněné

⁹⁶ Životu a činu Evžena Plocka je věnovaná samostatná podkapitola uvedená v páté kapitole. Osudy Evžena Plocka v kontextu této práce, věnující se průběhu šedesátých a počátku sedmdesátých let v Jihlavě, nám mohou poskytnout exkurz do chování společnosti na regionální úrovni mimo centrum hlavního dění ve vytyčeném období.

⁹⁷ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 57.

⁹⁸ JELÍNEK, Jiří: *Jihlava socialistická /1945–1989/*. In: KOLEKTIV AUTORŮ: *Jihlava*. Praha 2009; s. 653.

⁹⁹ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 64.

¹⁰⁰ Tamtéž; s. 64.

vměšování se. Vyskytovaly se četné příklady odstupování z funkcí a tzv. pokládání stranických legitimací, například v n. p. Motorpal.¹⁰¹ Názory Jihlavanů na Gustáva Husáka se různily – jedni jej vítali jako rozhodného a zkušeného politika, který zemi vyvede z krize, druzí měli výhrady k jeho příliš prosovětským postojům. Naopak se složením nového předsednictva Ústředního výboru KSČ panovala relativní spokojenost.

4. 4 Přítvrzení normalizačního procesu (duben – srpen 1969)

Prvním krokem nového vedení bylo ovládnutí tisku; na počátku května 1969 přišel na řadu tisk stranický, v regionálním tisku se změny začaly připravovat v druhé polovině května. Vedení KSČ mimo jiné po novinářích vyžadovalo uznat spoluzodpovědnost za polednovou politickou krizi. Na počátku května došlo také k zastavení vydávání sovětských novin Zprávy.

S kádrovými změnami v nejvyšším vedení nastal čas pro obdobné změny v nižších, krajských a okresních, stranických složkách. V této době se ještě jednalo o relativně mírné změny, které znamenaly většinou pouze výměny ve vysokých funkcích jednotlivých stranických orgánů. Prvních několik týdnů po nástupu Gustáva Husáka do funkce by se dalo charakterizovat jako období nejednoznačnosti; Husák měl obavy, že příliš rychlé znormalizování donutí reformní síly k vzednutí vlny odporu, a proto nastolil raději politiku postupného utužování. První měsíce po dubnovém plénu 1969 byly obdobím, „(...) které vytvořilo z hlediska sovětských strategických cílů jakési přemostění od obrodného kurzu a jeho utlumování k úplné restauraci totalitního režimu neostalinského typu.“¹⁰²

Květnové oslavy roku 1969 měly opět zcela jinou podobu než v roce předcházejícím. Z obavy před nežádoucími akcemi bylo upuštěno od tradiční

¹⁰¹ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápis schůzí předsednictva, karton č. 73. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 28. dubna 1969; s. 3.

¹⁰² BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 71.

formy a „(...) místo průvodů se měla z rozhodnutí sekretariátu ÚV konat shromáždění, omezená místně a soustředěná k velkým průmyslovým závodům a na náměstí dělnických čtvrtí.“¹⁰³ V Jihlavě byly prvomájové oslavy pořádány pod taktovkou tzv. májové komise při Okresním výboru Národní fronty, v duchu vytyčeného hlavního hesla „Za jednotu strany a společnosti“.¹⁰⁴ Oslavy měly manifestovat úsilí o plnění listopadového a prosincového pléna Ústředního výboru KSČ.

Program jihlavského 1. máje byl pečlivě naplánován: dopoledne se uskutečnila manifestace na náměstí Míru, úvodní projev pronesl zástupce Národní fronty Vilibalda Bezdíčka, ministr školství; dále byla přednesena rezoluce Ústředního výboru KSČ a celá akce byla zakončená zpěvem Internacionály. V odpoledních hodinách byly organizovány koncerty, různé lidové veselice, sportovní aktivity a v podvečer zábavná estráda v Parku kultury a oddechu. Organizátoři se pokusili oslavy popularizovat pomocí místního tisku a rozhlasu a přilákat více lidí libivým programem před oficialitami a po nich. Přesto však na prvomájový program dorazilo odhadem pouze necelých pět tisíc občanů, což byla pouze třetina loňské účasti.¹⁰⁵

Celkové vyznění oslav bylo posléze podrobeno velké kritice. K vidění totiž byl minimální počet transparentů, vlajek a krojovaných skupin. Také výzdoba budov byla chabá, většinou byly vyvěšeny jen vlajky československé, sovětské téměř vůbec. Při květnových slavnostech se i v Jihlavě vyskytly rušivé jevy, jako například odřezávání sovětských vlajek, strhnutí agitačního hesla na Domu kultury ROH, poškození pomníku Rudé armády a rozbití rudými vlajkami vyzdobených oken základní školy Československo-sovětské družby.¹⁰⁶ Okresní oddělení Veřejné bezpečnosti vyšetřovalo v souvislosti

¹⁰³ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 66.

¹⁰⁴ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 73. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 12. května 1969, Hodnocení průběhu oslav 1. máje; s. 1.

¹⁰⁵ Tamtéž; s. 1.

¹⁰⁶ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ ze dne 25. září 1969; s. 9-10.

s májovými oslavami tří mladistvé za rušení veřejného pořádku a jednu osobu za strhnutí a zapálení sovětské vlajky.¹⁰⁷

Režim pod vedením Gustáva Husáka na příkaz Moskvy během května 1969 pokračoval v omezování občanského života a v pomalém procesu kádrové očisty i v nižších stranických orgánech. Plénum Ústředního výboru KSČ na svém květnovém zasedání přijalo tzv. realizační směrnici, která charakterizovala boj s pravicovým oportunismem a upevňovala vliv strany ve sdělovacích prostředcích. V návaznosti na to také v Jihlavě došlo k citelnému přitvrzení poměrů a kritice byly vystaveny i dříve nezávadné věci, jako například činnost regionálních novin Jiskra či repertoár Horáckého divadla. Za nepřipustnou byla označena „(...) např. inscenace *Figara: Osvětlí se scéna, přijde Figaro a začne kritizovat hraběte. Ale z toho začne kritizovat všechno možné, cenzuru apod.*“¹⁰⁸ Výhrady se vyskytly i k Drdově hře *Hrátky s čertem*, protože nejvyšší pekelník prý měl schválně podobu J. V. Stalina.¹⁰⁹ Divadelnímu řediteli Ladislavu Panovcovi bylo vyčítáno, že u publika cíleně vzbuzuje nezdravé emoce, jako příklad za všechny je uváděno nasazení Tylovy *Fidlovačky*, při které převážná část obecnstva pláče.¹¹⁰

Na počátku léta 1969 „(...) na okresní výbory KSČ začala dopadat stále četnější kritika. Ta se týkala hlavně dlouhodobé proreformní orientace některých funkcionářů.“¹¹¹ Od května 1969 probíhaly intenzivní změny ve všech stranických orgánech. „Zatímco v květnu se ve většině okresů jednalo jen o překládání na jiné funkce bez postihu, od druhé poloviny června již přišly na

¹⁰⁷ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis ze schůze pléna 5. června 1969. Diskuse z plenárního zasedání okresního výboru KSČ 5. června 1969; s. 29.

¹⁰⁸ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis ze schůze pléna 14. dubna 1969. Diskuse z plenárního zasedání okresního výboru KSČ 14. 4. 1969; s. 1.

¹⁰⁹ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ ze dne 25. září 1969; s. 24.

¹¹⁰ Ladislav Panovec na tuto výtku odpovídá: „(...) Tylova *Fidlovačka*, o které jsem v červnu prohlásil, že je vyvětraná – podtrhuji znovu datum premiéry – červen – hluboce emotivně zapůsobila po srpnu, kdy jsme s ní začínali.“ Viz SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis ze schůze pléna 14. dubna 1969. Diskuse z plenárního zasedání okresního výboru KSČ 14. 4. 1969; s. 4.

¹¹¹ HYNA, Alfred: *Československá krize 1967–1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001; s. 130.

řadu nucené odchody.“¹¹² A tak v červnu 1969 došlo k zatím největší personální změně v rámci jihlavského Okresního výboru KSČ, kdy pod tlakem zažádalo o zproštění funkce pět funkcionářů.¹¹³ Největší diskuzi vyvolalo odstoupení Jaroslava Šebesty, který jako důvod své žádosti uvedl nezvratnou víru v polednovou politiku a v platformu jejího kritického myšlení, která po dubnovém plénu již není realizovatelná.¹¹⁴ Vzápětí se na jeho hlavu snesla vlna nařčení, že jeho názory nesprávně ovlivňovaly celou okresní organizaci, že plénu chybně vysvětlil listopadovou rezoluci a že byl do funkce dosazen politicky mocnými lidmi ze Západu.

Ostatní žadatelé o zproštění funkce vesměs vyjadřovali svou nerozhodnost v nově nastolené linii strany a nedostatečnou fundovanost k dalšímu setrvání ve funkcích. „Obecně se dá říci, že se domnívají, že by měli odejít proto, že se v základních organizacích plně angažovali za polednový kurs, za prosazování závěrů usnesení a stanovisek okresního výboru, zejména v období srpna a mimořádného XIV. sjezdu. Vyjádřili se tak, že vzhledem k tomu, že v současné době nejsou tyto otázky plně objasněny, že je zcela možné, že budou muset býti přehodnoceny, že mají obavu, zda by nebyli některými základními organizacemi obviňováni z bezzásadovosti.“¹¹⁵

První krok k nastoupení linie květnového pléna v jihlavských podmínkách učinilo zasedání pléna Okresního výboru KSČ 5. června 1969. Zde byl přednesen referát o pravicovém oportunismu na Jihlavsku, který vyjadřoval, že „(...) ani v podmínkách našeho okresu nešlo o ojedinělé bezvýznamné výstřelky, ale o určitou platformu pravicově oportunistických sil. I v našem okrese se po lednu 1968 mluvilo o partnerství politických stran ve smyslu volné hry politických sil. (...) I u nás se vyskytly značné projevy nekázně

¹¹² HYNA, Alfred: *Československá krize 1967 – 1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001; s. 133.

¹¹³ Jaroslav Šebesta (ředitel jihlavské VUML, tajemník OV KSČ pro oblast ideologické práce, delegát vysočanského sjezdu), Jan Petr (člen předsednictva OV KSČ, delegát vysočanského sjezdu), Věra Šeniglová (členka předsednictva OV KSČ), Vladimír Kočenda (zástupce vedoucího tajemníka OV KSČ) a Jaroslav Berka.

¹¹⁴ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis ze schůze pléna 5. června 1969. Diskuse z plenárního zasedání okresního výboru KSČ 5. 6. 1969; s. 13

¹¹⁵ Tamtéž, Referát pro plenární zasedání OV KSČ dne 5. června 1969; s. 23.

a vyslovování nedůvěry jednotlivým orgánům, odmítání placení příspěvků, anebo v odesílání různých protichůdných rezolucí (k 2000 slov, k usnesení ÚV a PÚV z doby napjaté konfliktní situace apod.)“¹¹⁶

Po zveřejnění výsledků květnového pléna Ústředního výboru KSČ došlo v rámci jihlavské okresní stranické organizace k vytvoření několika názorových skupin. Jednu z nich tvořili převážně starší členové strany, kteří závěry pléna bezpodmínečně přijímali. Druhá se skládala z jedinců, kteří se s názorem Ústředního výboru KSČ neztotožnili a viděli v něm pouze odklon od polednové politiky a třetí, nejobsáhlejší skupinou byli ti, kteří tiše vyčkávali a nevyjadřovali se. Obecně se dá říci, že „(...) do začátku léta 1969 nebylo takřka jediného krajského a okresního výboru KSČ, kde by nedošlo k významným posunům ve prospěch stoupenců normalizace.“¹¹⁷ V základních stranických organizacích se následně rozmohlo šíření tištěné verze odvážného projevu Františka Kriegla proneseného při jeho vyloučení z KSČ na květnovém plénu Ústředního výboru KSČ. Došlo k tomu hlavně v n. p. Motorpal a na Vysoké škole zemědělské. „Forma tohoto rozšiřování se děje ilegálně, aby se to nedostalo do rukou stranických organizací.“¹¹⁸

Vedení KSČ již ke konci jara 1969 začalo s předstihem řešit, jak bude jednat v případě protestních akcí k příležitosti prvního výročí srpna 1968. Bylo rozhodnuto, že v nutném případě bude použito ozbrojených sil Československé lidové armády. Toto řešení bylo i přáním Moskvy, která chtěla, aby konečný

¹¹⁶ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis ze schůze pléna 5. června 1969. Referát pro plenární zasedání OV KSČ dne 5. června 1969; s. 7.

¹¹⁷ MAŇÁK, Jiří: *Čistky v Komunistické straně Československa v letech 1969-1970*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 28. Praha 1997; s. 19.

¹¹⁸ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis ze společného plenárního zasedání OV KSČ a okresní kontrolní a revizní komise, spojeného se seminárním školením ze dne 25. a 26. června 1969; s. 17. František Kriegel ve svém projevu mimo protokolu viděl dokument, který všestranně svazoval ruce naší republiky. Odmítl jsem jej podepsat proto, že podepsání se dělo v ovzduší vojenského obsazení republiky, bez konzultace s ústavními orgány a v rozporu s cítěním lidu této země (...) Hlasoval jsem proti ratifikaci smlouvy o dočasném pobytu vojsk na našem území (...) Tato smlouva o dočasném pobytu vojsk na našem území postrádá základní náležitost řádné smlouvy, t.j. dobrovolnost (...) Smlouva byla podepsána nikoliv perem, ale hlavněmi děl a samopalů (...).

zásah zasadily reformním silám vlastní vojenské jednotky.¹¹⁹ Bezprostředně před 21. srpnem 1969 se vedení KSČ pomocí výhrůžek snažilo zabránit konání protestních akcí, a proto se velká část občanů raději uchýlila k protestu formou pasivní rezistence. „*Stávky a demonstrace v ulicích se omezily na velká města. Měly živelný a neorganizovaný průběh včetně Prahy, kde dosáhly účasti demonstrijících i délkou trvání největšího rozsahu.*“¹²⁰

I jihlavské správní orgány se předem připravovaly na první srpnové výročí. Ve čtvrtek 14. srpna 1969 bylo svoláno mimořádné plenární zasedání Okresního výboru KSČ, které kromě stanovení preventivních opatření k blížícím se srpnovým dnům zrušilo řadu svých dřívějších prohlášení.¹²¹ „*Máme řadu signálů – je třeba věci nepodceňovat a je třeba hledat cesty, jak zabránit nesprávnostem, kterých se mohou někteří jednotlivci dopustit.(...) Vycházíme z opatření, která jsme udělali k zajištění důstojného průběhu oslav 1. máje a 9. května.*“¹²² Ve dnech od 18. do 25. srpna 1969 byly svolány do pohotovosti všechny mocenské orgány – Lidové milice, Veřejná bezpečnost i armáda. Také na sekretariátě Okresního výboru KSČ Jihlava byly zajištěny speciální služby; v pohotovosti byli připraveni i členové předsednictva. Na n. p. Motorpal, jakožto na nejproblematictější jihlavský podnik, bylo denně Okresnímu výboru podáváno hlášení o aktuální situaci mezi zaměstnanci.

Od 15. srpna 1969 nebyly nepovolovány žádné akce, které by mohly vzbuzovat negativní emoce. Pro další zabezpečení situace bylo zajištěno co nejlepší zásobování města, aby případný nedostatek čehokoli nevyvolal neklid. Od 18. do 25. srpna 1969 pracovala při Okresním výboru KSČ tzv. Rada obrany složená z předsedy okresního soudu, okresního prokurátora a náčelníka okresního oddělení Veřejné bezpečnosti. Tato komise zabezpečovala

¹¹⁹ PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Počáteční fáze procesu normalizace v Severomoravském kraji v letech 1968–1971*. In: *Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě*. Praha 1996; s. 20.

¹²⁰ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 74.

¹²¹ Zrušeno bylo Provolání předsednictva Okresního výboru KSČ z 27. srpna 1968, Provolání pléna Okresního výboru KSČ z 27. srpna 1968, Stanovisko předsednictva Okresního výboru KSČ z 8. listopadu 1968 a Stanovisko k prohlášení Ústředního výboru KSČ k současné politické situaci z 4. ledna 1969.

¹²² SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z mimořádného plenárního zasedání OV KSČ ze dne 14. srpna 1969; s. 3.

okamžité odstranění všech případných protisocialistických hesel, ochranu rozmnožovací techniky před zneužitím a ochranu pomníků padlých sovětských vojáků před poškozením. Úkolem Rady obrany bylo také sledování nástěnek základních organizací KSČ a předejití jejich zneužití k protisocialistickým účelům.¹²³

Neklidná situace panující kolem prvního srpnového výročí v Jihlavě o sobě dávala jasně vědět již dopředu. „Zvyšuje se počet tiskovin, anonymů, letáků, plakátů – jsou zachyceny signály o připravované organizaci 21. srpna. (...) Jsou známy výzvy k manifestační stávce ve 12 hodin – je to vyjádřeno v těch známých desaterech. Na vyvěšovaných plakátech je občanstvo vybízeno pod pojmem vlastenectví k posedávání na jihlavském náměstí, k ignorování veřejné dopravy, zásobování apod. Jsou vydávána různá rafinovaná hesla, na nichž jsou fotografie s. Svobody a Dubčka, ale pod tím napsaná hesla – *Opovrhujeme násilím apod. Na různých nástěnkách jsou vyvěšována prohlášení různých orgánů z loňského srpna, různé úvahy, v člancích z mnoha tiskovin.*“¹²⁴

V souvislosti s blížícím se výročím srpna 1968 se v Jihlavě řešila ztráta 2 kilogramů kyanidu ze závodu Tesla a několik pokusů o zcizení zbraní.¹²⁵ Nakonec však k žádným větším protestům v Jihlavě nedošlo; ve městě se vyskytly jen mírnější projevy odporu, jako ignorace městské hromadné dopravy a nošení černého oblečení či smuteční pásy. V n. p. Motorpal byly zachyceny snahy o naplánování polední hodinové stávky, byly však překaženy již v zárodku. Veřejnou bezpečností byl v podvečerních hodinách 21. srpna 1969 řešen případ rozdávání smutečních pásek na náměstí Míru v Jihlavě. Došlo také k náznakům uspořádání menší demonstrace, ale ta byla bezprostředně přerušena policejním zásahem: „Kolem 18,00 hod. se v Březinových sadech započali shromažďovat mladí lidé. Na místo byla ihned

¹²³ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z mimořádného plenárního zasedání OV KSČ ze dne 14. srpna 1969; s. 4.

¹²⁴ Tamtéž; s. 9.

¹²⁵ Tamtéž; s. 9.

*vyslána výjezdová jednotka OOVb v Jihlavě, která celou skupinu asi 50ti lidí obkličila a z nich bylo 43 mladých chlapců včetně asi 4 dívek předvedeno na oddělení SNB. Po jejich vytěžení byli předáni rodičům. Záležitost nebude řešena trestním řízením. K jiným podstatným událostem nedošlo.*¹²⁶

V centru byly ovšem demonstrace nesrovnatelně silnější¹²⁷ a bezprostřední následky byly nedožrnné. První z nich se projevil hned 22. srpna 1969, kdy bylo vydáno opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/69 Sb. o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, které vstoupilo do povědomí jako tzv. pendrekový zákon. K jeho podpisu byl donucen, jakožto předseda Federálního shromáždění, i Alexandr Dubček. Normalizační vedení KSČ tak dosáhlo možnosti likvidovat opoziční stranickou i bezpartijní inteligenci ve vědě, kultuře a umění. Následující ostré zásahy proti veřejnosti znamenaly faktický konec aktivizace československé občanské společnosti. „Byly jakýmsi symbolickým klíčem, uzamykajícím společnost do dlouhé dvacetileté normalizační letargie. Probuzený strach společnost účinně depolitizoval.“¹²⁸

4. 5 Otevřená likvidace obrodného procesu (září – prosinec 1969)

Dalším krokem ke konsolidaci bylo ideové přehodnocení nazírání na události srpna 1968. Tuto změnu názoru odůvodnilo Husákovo vedení průběhem událostí prvního srpnového výročí. Ke konci září Ústřední výbor KSČ na svém zasedání zrušil všechna svá usnesení ze srpnových dnů 1968 a vysočanský sjezd prohlásil za nelegální. Z předsednictva strany byl vyloučen Alexandr Dubček. „Zasedání ÚV KSČ v září 1969 bylo posledním místem

¹²⁶ SOKA Jihlava, nezpracovaný fond Okresní prokuratura Jihlava. Záznam o průběhu denní a noční služby na OP v Jihlavě dne 21. až 22. 8. 1969.

¹²⁷ Viz například SÍGL, Miroslav: *Události pravdy, zrady a nadějí: (1967-1971)*. Třebíč 2009; s. 426-427.

¹²⁸ BARTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 75.

velkých názorových střetů. Přes obranu reformních kroků z úst Dubčeka, (...) byla reformní část ÚV v krátké době zcela zlikvidována (...).“¹²⁹

Na podzim roku 1969 se v rámci KSČ výrazně prohloubila pasivita a rapidně se snížil počet členů, hlavně z řad dělnictva. „Už počátkem září předsednictvo ÚV KSČ rozhodlo: urychlit formování zdravého jádra KSČ, provést očistu volených orgánů a aparátu komunistické strany, ale i kulturních a společenských institucí od nositelů pravicového oportunismu, a také připravit podrobnou analýzu polednového vývoje.“¹³⁰ Očista společnosti měla být provedena formou výměny stranických legitimací, a to nejen v rámci všech stranických úrovní, ale i ve středních a nižších složkách státních, kulturních a hospodářských orgánů. Ani situace v ekonomické sféře nebyla nejlepší, ztráty československé ekonomiky začaly masivně narůstat. Veřejnost však byla klamána, bylo jí sdělováno, že ekonomika příznivě roste a před koncem roku 1969 bylo vydáno vládní usnesení nařizující opět zavést systém absolutního plánování.

Na plenárním zasedání Okresního výboru KSČ Jihlava 25. září 1969 bylo čím dál patrnější přehodnocování náhledu na polednový vývoj: „*Nejhorší byla situace v závodech. Jednotlivci dělali takovou situaci, že se celý rok 1968 pořádně v závodech nepracovalo.(...) Lidé byli svedeni, nemohli se vyznat – byl chaos.*“¹³¹ Bylo konstatováno, že k aktivnímu nástupu pravicových sil v Jihlavě došlo na okresní konferenci v březnu 1968. Konkrétní zodpovědnost byla svalována na skupinu tzv. šebestovců. „*Kdo tedy byli ti šebestovci, kdo k nim patřil? Soudruh Kožich pěl ódy při odchodu Šebesty na jeho práci, s. Kusá děkovala a přitom Šebesta se otevřeně na plénu přiznává ke svému pravičáckému postoji. Jak si tato skupina představovala některé otázky svědčí vystoupení s. Panovce, který jasně formuloval, co si představují pod pojmem jednoty před srpnem 1968. Ne jakoukoliv a ne s kýmkoliv. Ne s levičáky a*

¹²⁹ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 78.

¹³⁰ PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Počáteční fáze procesu normalizace v Severomoravském kraji v letech 1968–1971*. In: *Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě*. Praha 1996; s. 22.

¹³¹ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápis z schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ ze dne 25. září 1969; s. 4.

*konzervativci. S kým tedy? Ano, s Hambachem¹³², Striczkem, Janáčkem, Fejtem a dalšími kteří odešli za hranice (...). Kde hledat kořeny? Kdo nese vinu? Bezesporu Šebesta, Bělková, ale i další. Dalším, kteří patří k těmto pravicovým deformátorům politiky je Dr. Panovec. Ale je to i Plocek, Bláha, ale i další, mnozí sedí i zde v plénu.*¹³³

Na tomto plénu dochází k mnoha dalším obviněním: například Horácké divadlo bylo označeno za centrum pravicového oportunismu. Došlo také k sérii nařčení z podporování akcí po sebeupálení Jana Palacha - učitelskému sboru na učňovské škole Žižkova bylo vytýkáno, že nabádal své žáky k protestní hladovce; ředitelka základní školy Československo-sovětské družby byla obviněna z organizování zájezdu dětí na Palachův pohřeb; osočen byl také ředitel Domu kultury ROH z toho, že svolil k pořádání protestní hladovky svých zaměstnanců v budově Domu kultury. Všechna tato obvinění však byla nepodložená a vzápětí byla vyvrácena.¹³⁴ I přes nepravost zmíněných nařčení byla v Horáckém divadle ustavena speciální komise, která dostala za úkol přešetřit činnost divadla.

Dalším rozsáhlým tématem plenárního zasedání Okresního výboru KSČ byla situace v jihlavských školách v uplynulém školním roce 1968/69. Bylo konstatováno, že „(...) učitelé se vyhýbali všemu, co souviselo se Sovětským svazem. (...) Projevovala se nechuť i odpor k vyučování ruskému jazyku (...).“¹³⁵ V období kolem 28. října a 17. listopadu 1968 se na školách začal projevovat vliv studentských organizací, který se přenášel hlavně na střední školy prostřednictvím vysokoškoláků z Prahy a Brna.

Po celý podzim roku 1969 se zrychlené přitvrzování poměrů projevovalo i v jihlavské komunistické organizaci. Již na zasedání pléna Okresního výboru KSČ 16. října 1969 provedli tajemníci organizace své osobní hodnocení a

¹³² MUDr. Rudolf Hambach, primář patologie okresní nemocnice v Jihlavě, emigroval v roce 1969.

¹³³ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ ze dne 25. září 1969; s. 11. Diskusní příspěvek s. Halíře (člen pléna OV KSČ Jihlava) – podle kontextu svých příspěvků velký zastánce normalizační linie.

¹³⁴ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ ze dne 25. září 1969; s. 24.

¹³⁵ Tamtéž, Úvodní referát; s. 4.

kritiku svého chování v období od ledna do srpna 1968. Plénu byly také předloženy další žádosti o uvolnění z funkce v rámci Okresního výboru KSČ.¹³⁶ Tito žadatelé byli vyzváni, aby vystoupili a všem vysvětlili, proč žádají o uvolnění z členství. Většina z nich to odmítla, ale našli se i jedinci, kteří se snažili své jednání v roce 1968 obhajovat, například František Vyskočil z n. p. Jihlavan¹³⁷, Zdena Marková¹³⁸ a šéfredaktor jihlavské Jiskry František Simonides.¹³⁹

Důležitým úkolem tohoto pléna bylo provést dílčí zhodnocení předešlé situace v jihlavském okrese. Došlo k dalšímu přehodnocení uplynulého období, podle kterého na okresní konferenci KSČ v březnu 1968 vystupovala již dříve vytvořená pravicová frakce, která se v průběhu následujících měsíců ještě více rozšiřovala a vyvíjela stále větší tlak uvnitř Okresního výboru.¹⁴⁰ Pravicově oportunistické tendence se podle dílčího zhodnocení vyskytly i v jihlavských závodech, hlavně v n.p. Motorpal. Plénem uznalo, že i přes tento silný tlak si

¹³⁶ O uvolnění z funkce požádalo devět členů Okresního výboru KSČ Jihlava - Růžena Kratochvílová, Jiří Líbal, František Vyskočil, Vlastimil Šlechtický, Zdena Marková, Ladislav Panovec, František Simonides, Eva Kusá a Václav Musil.

¹³⁷ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ ze dne 20. listopadu 1969; s. 22.

František Vyskočil byl obviněn z protisocialistického a protisovětského vystupování a z podtrhávání výsledků vysočanského sjezdu. Plénem byl označen za demagoga, který v srpnu 1969 vykřikoval heslo „Rok 1938 = 1968“ a ovlivňoval tím celý n. p. Jihlavan. Ve své řeči na plénu Okresního výboru KSČ Jihlava označil Pražské jaro za epochální období, které strana nedokázala využít. Na podzim 1968, kdy upadá aktivita členů KSČ, se své okolí snažil vyvést z letargie neustálým prosazováním polednového vývoje, hlavně svobody tisku. Zásadně nesouhlasí s personálními změnami v rámci stranického vedení, hlavně s odstraněním Alexandra Dubčeka a Josefa Smrkovského. Františku Vyskočilovi bylo navrženo vyloučení ze strany, plénem se však nakonec shodlo na schválení jeho žádosti o uvolnění z funkce.

¹³⁸ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ ze dne 16. října 1969; s. 9-10.

Zdena Marková byla plénem nařčena, že spolu s Jaroslavem Šebestou vytvářeli určitou pravicovou frakci a to zhoršilo situaci v Motorpalu. Také jí bylo vyčítána přílišná angažovanost při přípravách pohřbu Evžena Pločka. Ve své řeči Zdena Marková vysvětlila, že z funkce odstupuje ne pro nesouhlas s výsledky pléna Ústředního výboru KSČ, ale proto, že si je vědoma nedostatků ve své práci v roce 1968, hlavně v srpnu 1968. Její žádost o uvolnění z funkce členky předsednictva Okresního výboru KSČ Jihlava byla schválena.

¹³⁹ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ ze dne 16. října 1969; s. 18.

František Simonides rozebíral svoje chování v roce 1968, kdy byl kolegy nejdříve obviňován, že je přílišný konzervativce. Proto se na okresní konferenci KSČ v březnu 1968 plně postavil za myšlenky ledna. Hájil se, že to on osobně zařídil, aby se v Jiskře po srpnu 1968 neobjevovaly protisovětské články. Jeho hlavní obhajobná slova byla, že rok 1968 byl pro novináře velmi složitý. Také jemu byla žádost o uvolnění z funkce schválena, zároveň byl zbaven funkce šéfredaktora regionálních novin Jiskra.

¹⁴⁰ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ ze dne 16. října 1969. Úvodní referát; s. 3.

zdravé jádro strany udrželo schopnost zasahovat, mimo zakolísání v srpnu 1968. K částečné konsolidaci v okresní organizaci došlo až v červnu 1969, kdy byl přijat postupový plán založený na výsledcích květnového pléna Ústředního výboru KSČ. Situace v okrese byla k datu konání pléna 16. října 1969 uznána za zvládnutou, avšak za stálou slabinu byla označena pasivita základních stranických organizací. Zastávce normalizační linie s. Halíř označil toto plénium za „(...) druhý krůček ke konsolidaci a stabilizaci poměrů (...). První krůček, který byl 5. června, byl nesmělý a také nedostatečný.“¹⁴¹

To, že konec roku 1969 byl plný přehodnocování minulých postojů a událostí se projevilo i na náhledu na Lubomíra Daňka, redaktora jihlavské pobočky Československého rozhlasu, který po vstupu vojsk pěti států Varšavské smlouvy na československé území 21. srpna 1968 vstupoval do štafety legálních vysílačů Českého rozhlasu. V srpnu 1968 mu městské orgány děkovaly za aktivní činnost v těžkém období a v říjnu 1969 byl obviněn z protisovětského smýšlení a z šíření těchto myšlenek v rozhlasovém éteru a bylo mu pozastaveno členství ve straně. Daněk se bránil, že mluvil jen na příkaz Okresního výboru KSČ. Na prozkoumání jeho činnosti byla sestavena speciální komise,¹⁴² která konstatovala, že „s. Lubomír Daněk v rozhodující chvíli, kdy šlo o osud strany a socialismu, se projevil jako nezásadový funkcionář strany a byl angažovaným nositelem pravicově oportunistických názorů a tendencí, předsednictvo schválilo jeho vyloučení ze strany.“¹⁴³ Daněk

¹⁴¹ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ ze dne 16. října 1969; s. 36.

¹⁴² SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 75. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ leden – březen 1970, inv. č. 91. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 5. ledna 1970. Hodnocení činnosti soudruha Lubomíra Daňka, redaktora Jihlavského rozhlasu, v období r. 1968-69; s. 1-3.

Lubomíru Daňkovi bylo hlavně vyčítáno, že svou činností v jihlavském oddělení Československého rozhlasu dezorientoval společnost, posiloval nacionalistické a protisovětské emoce a o přítomnosti sovětských vojsk mluvil jako o okupaci. V srpnu 1968 demonstrativně veřejně roztrhal svou legitimaci Svazu československo-sovětského přátelství. „V souvislosti s upálením Pločka projevil rovněž jemu vlastní angažovanost v negativním slova smyslu, se snahou dodat tomuto činu hrdinskosti a Pločka povýšit na národního hrdinu.“ Lubomír Daněk byl zařazen do vykonstruované tzv. pravicově oportunistické skupiny vedené Jaroslavem Šebestou.

¹⁴³ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 75. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ leden – březen 1970, inv. č. 91. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 5. ledna 1970; s. 2.

byl zbaven i svého místa redaktora Československého rozhlasu, odvolán a zařazen mimo politickou oblast.

Dalším podobným případem je odvolání z funkce náčelníka okresního oddělení Veřejné bezpečnosti Mojžíra Doubka, který vedl vyšetřování Evžena Plocka po jeho pokusu o sebeupálení. *„Mojmír Doubek svými politickými stanovisky, které vyjadřoval v minulém i letošním roce, ztratil důvěru a autoritu u většiny členů útvarových organizací. Z tohoto důvodu předsednictvo vyjádřilo souhlas s jeho odvoláním z funkce náčelníka OO VB a doporučuje plénu o odvolání z funkce člena OV KSČ.“*¹⁴⁴

4. 6 Plné prosazení normalizačního kursu - poslední fáze očisty strany a společnosti (leden 1970 – duben 1971)

Očista komunistické strany a společnosti vůbec po srpnu 1968 by se dala pomyslně rozdělit do tří fází. První probíhala již od jara 1969 a zasáhla převážně vyšší stranické orgány, sdělovací prostředky, armádu a mocenské orgány. Druhá část byla časově vymezena podzimem 1969, kdy očista dosáhla i do nižších stranických orgánů a do organizací spjatých se školstvím, kulturou a vědou. Jako třetí a konečná fáze očisty byla vytyčena tzv. výměna stranických legitimací, vyhlášená na rok 1970.

Již na jednání Ústředního výboru KSČ ve dnech 25.–29. září 1969 bylo rozhodnuto o provedení prověrek prostřednictvím tzv. výměny stranických legitimací. *„Stranická legitimace byla považována za základní dokument o příslušnosti ke KSČ a z její ztráty či poškození vyplývaly pro člena vždy nepříjemné důsledky.“*¹⁴⁵ V listopadu 1969 byla vytvořena definitivní podoba

¹⁴⁴ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 21. Zápisy ze schůzí pléna 1969, inv. č. 46. Zápis z plenárního zasedání OV KSČ ze dne 20. listopadu 1969; s. 16.

¹⁴⁵ MAŇÁK, Jiří: *Čistky v Komunistické straně Československa v letech 1969-1970*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 28. Praha 1997; s. 36.

celé akce¹⁴⁶ a k jejímu formálnímu schválení došlo 30. ledna 1970. Už před zahájením samotné výměny v podstatě odešlo téměř 40% členů ze všech československých krajských a okresních výborů KSČ. *„Krajské a okresní výbory KSČ byly tedy složeny v podstatě jen ze stoupenců politiky normalizace mnohem dříve, než začala nejrozsáhlejší fáze čistek při výměně stranických legitimací.“*¹⁴⁷

Oficiální cíl hovořil o obnovení akceschopnosti a jednoty strany, v podtextu se však jednalo o možnost zhodnocení postojů každého jednotlivého člena v období krize 1967–1970. Celkem vzniklo 70 217 komisí s přibližně 235 000 členy. Každý účastník pohovoru musel vypracovat tzv. doplněk životopisu, který měl většinou podobu dotazníku na všechny klíčové body předešlých let. Výměna stranických legitimací fakticky skončila v říjnu 1970. Legitimace nebyla vrácena více než 326 000 členům, z toho zhruba 20% bylo ze strany vyloučeno a zbylým bylo členství pozastaveno.

Průběh výměny stranických legitimací byl rozvržen do tří fází: v prvním období od února do března 1970 byly provedeny pohovory na úrovních federálních, republikových a krajských orgánů a také u vedoucích funkcionářů okresních organizací. Tito již prověření jedinci měli vytvořit komise pro prověřování nižších organizací. Druhá fáze, časově ohraničená dubnem až srpnem 1970, měla prověřit všechny základní organizace KSČ. V poslední fázi od září do konce roku 1970 byl vymezen čas na řešení odvolání a stížností. Nižším stranickým orgánům byly metodické pokyny k řiřavovanému procesu sděleny 2. února 1970 prostřednictvím *Dopisu Ústředního výboru KSČ všem základním organizacím a členům strany k výměně členských legitimací KSČ*. Vytvořivší se prověřkové komise v regionech tvořili především starší, předváleční členové KSČ. *„Doklad jejich iniciativy v této otázce podává*

¹⁴⁶ PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Počáteční fáze procesu normalizace v Severomoravském kraji v letech 1968 – 1971*. In: Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě Praha 1996; s. 25.

Pohovorů se musel povinně zúčastnit každý člen KSČ. Na průběh pohovorů měl vždy dohlížet zástupce vyšší stranické organizace. Bylo také rozhodnuto neukládat tzv. nižší stranické tresty, mělo se rozhodovat čistě o ponechání či ztrátě členství ve straně.

¹⁴⁷ MAŇÁK, Jiří: *Čistky v Komunistické straně Československa v letech 1969-1970*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 28. Praha 1997; s. 22.

závěrečné hodnocení výsledků pohovorů k výměně členských legitimací. V něm se uvádí, že právě důchodci v okresech pracovali velmi obětavě ne v jedné, ale i v několika komisích a provedli desítky i stovky pohovorů. Pracovali i 15 – 16 hodin denně, zatímco mladí komunisté se této práci spíše vyhýbali.“¹⁴⁸

Nedlouho po zahájení druhé fáze výměny stranických legitimací, v dubnu 1970, konstatovalo vedení KSČ přílišnou benevolenci v prověřování, hlavně velkou tolerancí, kolegialitou a omlouváním chyb.¹⁴⁹ Proto 14. dubna 1970 přikročilo stranické vedení ke zpřísnění podmínek prověrek. Probíhající pohovory v základních stranických organizacích byly pozastaveny, komise důkladněji vyškoleny a k nim dosazen dohled z okresního výboru strany.¹⁵⁰

„Prověřovaný člen měl při pohovoru před komisí dokázat, že si svými postoji v roce 1968 a svou angažovaností v podpoře kurzu nového stranického vedení členství ve straně zaslouží.“¹⁵¹ Výsledek hodnocení mohl prověřovanému jeho legitimaci navrátit, jeho členství pozastavit, či ho ze strany úplně vyloučit. Zde je nutné si uvědomit, že vyloučení ze strany bylo zpravidla doprovázeno pracovním postihem, hlavně jednalo-li se o vedoucího pracovníka. Téměř ve všech případech znamenalo vyloučení jistý existenční postih a sledování Státní bezpečností. *„Nikdo z vyloučených nemohl být zaměstnán ve státních službách, ve školství, ve sdělovacích prostředcích, v kultuře a především nemohl vědecky pracovat v oblasti společenských věd, byť byl v tomto oboru renomovaným odborníkem.*“¹⁵²

Bezprostředně po obdržení pokynů z Ústředního výboru KSČ, na počátku února 1970, se předsednictvo Okresního výboru KSČ Jihlava pustilo do konkrétního rozpracování plánu výměny stranických legitimací

¹⁴⁸ HYNA, Alfred: *Československá krize 1967–1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001; s. 145.

¹⁴⁹ MAŇÁK, Jiří: *Čistky v komunistické straně Československa v letech 1969–1970*. Praha 1997; s. 51.

¹⁵⁰ Tamtéž; s. 55.

¹⁵¹ Tamtéž; s. 56. Jednotlivé komise se zajímaly hlavně o tyto okruhy činnosti prověřovaného: postoje v období Pražského jara; názor na srpnovou intervenci; názor na nynější politiku normalizace; jeho postoj k manifestu Dva tisíce slov; postoj k sebeupálení Jana Palacha; názor na průběh tzv. hokejových událostí a k událostem v srpnu 1969.

¹⁵² BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 99.

v podmínkách jihlavského okresu. Základní organizace strany byly rozděleny do dvou skupin podle důvěry, kterou k nim Okresní výbor KSČ choval.¹⁵³ Časový harmonogram byl detailně rozpracován: do konce února 1970 proběhla školení okresních funkcionářů a předsedů základních organizací k dané akci. Do poloviny března byla dána lhůta k vypracování předběžných hodnocení všech členů KSČ v okrese a od poloviny března 1970 měly začít samotné pohovory. Předpokládaný konec stranických prověrek byl stanoven na měsíc červen.¹⁵⁴

V období od 20. února do 15. března 1970 byly provedeny pohovory s předsednictvem a plénem Okresního výboru KSČ Jihlava, které byly ukončeny k 31. březnu 1970.¹⁵⁵ Konstatována byla vysoká úspěšnost této fáze prověrek. „*K procesu očisty na úrovni naší okresní organizace bezesporu přispělo vyloučení z řad členů strany přímých nositelů pravicového oportunismu.*“¹⁵⁶ První poznatky z průběhu pohovorů v regionu ukazují, „*(...) že členové strany mají o členství zájem, přicházejí na pohovory připraveni. Jsou však i jednotlivé případy u jednotlivců, kteří mají snahu zlehčovat pohovory v tom, že poukazují na to, aby se dělala prověrka nahoře, že dole nic nezkazili apod.*“¹⁵⁷ Už po relativně malém procentu uskutečněných pohovorů konstatovalo předsednictvo Okresního výboru KSČ, že odhalilo

¹⁵³ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 22. Zápisy ze schůzí pléna OV KSČ 1970, inv. č. 47. Zápis ze zasedání pléna OV KSČ dne 18. září 1970, Zhodnocení výměny členských legitimací a výsledků pohovorů na úrovni okresní organizace a ZO KSČ v okrese Jihlava.; s. 4. První skupině základních organizací byla ponechána pravomoc rozhodovat o otázkách členství na úrovni členských schůzí. U druhé skupiny o otázkách členství rozhodovaly pohovorové komise dosazené předsednictvem Okresního výboru KSČ. Zvláštní skupinu tvořili členové strany vyjmutí z pravomoci základních organizací, jednalo se o předem vytipované tzv. nositele pravicového oportunismu. Pohovory s nimi prováděla komise složená ze členů předsednictva Okresního výboru KSČ.

¹⁵⁴ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 75. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ leden – březen 1970, inv. č. 91. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 2. února 1970, Plán politicko-organizačního zabezpečení postupu orgánu OV, MěV KSČ, CZV KSČ a ZO KSČ k zajištění výměny stranických legitimací; s. 5-6.

¹⁵⁵ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 75. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ leden – březen 1970, inv. č. 91. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 31. března 1970, Průběžná zpráva z příprav výměny stranických legitimací a pohovorů v okrese Jihlava; s. 2.

¹⁵⁶ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 22. Zápisy ze schůzí pléna OV KSČ 1970, inv. č. 47. Zápis ze zasedání pléna OV KSČ ze dne 11. února 1970; s. 8.

¹⁵⁷ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 75. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ leden – březen 1970, inv. č. 91. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 31. března 1970, Průběžná zpráva z příprav výměny stranických legitimací a pohovorů v okrese Jihlava; s. 4.

taktiku tzv. pravicových oportunistů používanou k úspěšnému projití prověrkami.¹⁵⁸

Na počátku dubna byla zhodnocena první etapa prověrek.¹⁵⁹ „*Pohovory byly provedeny v 1. etapě s vybraným funkcionářským aktivem, který ve své podstatě v současné době tvoří jádro v úsilí okresního orgánu zabezpečit realizaci závěrů pléna ÚV KSČ (...). To na jedné straně vede k tomu, že závěry těchto pohovorů v naprosté většině vyústily v rozhodnutí vydat novou členskou legitimaci.*“¹⁶⁰ V souvislosti s touto fází prověrek byly provedeny pohovory také s bývalými členy okresního výboru, kteří v předešlém období zažádali o uvolnění z funkce. V rámci této skupiny došlo k vyloučení šesti tzv. nositelů pravicového oportunismu ze strany.¹⁶¹

Oproti původnímu plánu se zpožděním začaly ke konci března 1970 probíhat pohovory také v základních organizacích. Časový skluz byl způsoben povinnostmi všech základních stranických organizací před započítím pohovorů vypracovat „*(...) rozborů dané politické situace, které by určily stupeň pravicového zasažení ve vědomí členů s konkrétními požadavky personifikace a vyvození příslušných závěrů.*“¹⁶² Již od počátku zde byl problém s přílišnými sklony k liberalismu a malou sebekritičností. V polovině dubna 1970 bylo

¹⁵⁸ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 75. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ leden – březen 1970, inv. č. 91. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 31. března 1970, Průběžná zpráva z příprav výměny stranických legitimací a pohovorů v okrese Jihlava; s. 4.

Taktiku shrnuli členové předsednictva Okresního výboru KSČ Jihlava do pěti bodů: „*Zamlčovat skutečnosti roku 1968–1969 jako by se nic nestalo a ničeho se nedopustili; nevtahovat do šetření žádného dalšího funkcionáře; při pohovoru je používán hlavní argument, že plnili jen usnesení vyšších stranických orgánů a jejich pokyny; projevuje se velmi krátká paměť k postojům a činům, např. k usnesení květnového pléna ÚV KSČ v roce 1968 o hlavním nebezpečí ve straně apod.; projevuje se i snaha o zpochybňování práce pracovních skupin [prověřkových komisí – pozn. autora].*“

¹⁵⁹ První etapa výměny stranických legitimací se v rámci jihlavského okresu týkala Okresního a Městského výboru KSČ, celozávodních výborů KSČ a příslušného funkcionářského aktivu.

¹⁶⁰ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 76. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ duben - červenec 1970, inv. č. 92. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 6. dubna 1970; s. 3.

¹⁶¹ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 22. Zápisy ze schůzí pléna OV KSČ 1970, inv. č. 47. Zápis ze zasedání pléna OV KSČ ze dne 16. dubna 1970; s. 5.

¹⁶² SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 22. Zápisy ze schůzí pléna OV KSČ 1970, inv. č. 47. Zápis ze zasedání pléna OV KSČ dne 18. září 1970, Zhodnocení výměny členských legitimací a výsledků pohovorů na úrovni okresní organizace a ZO KSČ v okrese Jihlava.; s. 6.

v rámci této etapy prověrek vyloučeno pouze 10 členů a členství zrušeno ve 24 případech.¹⁶³

S přitvrzením náročnosti prověrek po 14. dubnu 1970 byl v Jihlavě sestaven nový postup hlavně v tzv. základních organizacích silně zasažených pravicovým oportunismem¹⁶⁴ a bylo také vytyčeno tzv. směrné číslo, čili přepokládaný počet členů strany, kteří budou vyloučeni.¹⁶⁵ Kvůli nutnosti požadavku na ostřejší průběh výměny stranických legitimací se celá akce na Jihlavsku oproti původnímu vytyčenému plánu opět zpomalila a k 29. červnu 1970, kdy měly být prověrky téměř u konce, bylo provedeno pouze 81% z celkového počtu pohovorů.¹⁶⁶ Nejpomaleji postupovala situace na úseku školství¹⁶⁷ a ve velkých jihlavských závodech, hlavně v n. p. Motorpal.¹⁶⁸ Ke konci června 1970 bylo členství zrušeno 7% z prověřovaných a necelá 2% členů byla vyloučena.¹⁶⁹ V souvislosti s výměnou stranických legitimací byla postupně prováděna i analýza minulého vývoje v jednotlivých organizacích v rámci jihlavského okresu.

V jihlavském okrese byla výměna stranických legitimací ukončena 7. září 1970 a celkové zhodnocení jejího průběhu proběhlo na zasedání pléna

¹⁶³ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 76. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ duben - červenec 1970, inv. č. 92. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 27. dubna 1970; s. 4.

¹⁶⁴ Tamtéž, Opatření POV KSČ k zajištění závěrů PÚV KSČ ze dne 14. dubna 1970 k zajištění výměny stranických legitimací; s. 2.

Hlavní změna oproti původnímu plánu spočívala v tom, že všechny základní organizace byly zařazeny do jedné skupiny a všechny pohovory proběhly pod dozorem zástupců Okresního výboru KSČ. Navíc byly předem vytipovány organizace či jedinci zasažené tzv. pravicovým oportunismem.

¹⁶⁵ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 22. Zápisy ze schůzí pléna OV KSČ 1970, inv. č. 47. Zápis ze zasedání pléna OV KSČ dne 18. září 1970, Zhodnocení výměny členských legitimací a výsledků pohovorů na úrovni okresní organizace a ZO KSČ v okrese Jihlava.; s. 8. V rámci jihlavského okresu bylo stanoveno, že za strany musí být vyloučeno 2 600 členů (číslo zahrnuje i pozastavení členství).

¹⁶⁶ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 76. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ duben - červenec 1970, inv. č. 92. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 29. června 1970; s. 4.

¹⁶⁷ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 22. Zápisy ze schůzí pléna OV KSČ 1970, inv. č. 47. Zápis ze zasedání pléna OV KSČ dne 18. září 1970, Zhodnocení výměny členských legitimací a výsledků pohovorů na úrovni okresní organizace a ZO KSČ v okrese Jihlava; s. 7.

¹⁶⁸ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 77. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ srpen - říjen 1970, inv. č. 93. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 7. září 1970; s. 6.

¹⁶⁹ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 76. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ duben - červenec 1970, inv. č. 92. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 29. června 1970; s. 4.

Okresního výboru KSČ Jihlava 18. září 1970. Ve většině základních stranických organizací proběhla akce bez větších potíží, těžší byla situace ve školství a zdravotnictví. U těchto oblastí byla vina za nevyhovující poměry svedena na nevhodný vliv bývalého tajemníka ideologického oddělení Okresního výboru KSČ Jaroslava Šebestu.¹⁷⁰ Nejhorší situace byla konstatována v oblasti kultury. „*V organizacích kulturního charakteru došlo k největšímu zasažení pravicovým oportunismem, o čemž svědčí skutečnost, že došlo k rozpuštění základní organizace v Lidové knihovně, Domě kultury a vzdělávání a v Museu.*“¹⁷¹

Obecně však byl vytyčený úkol zhodnocen Okresním výborem KSČ Jihlava jako úspěšně splněný.¹⁷² Tzv. směrná čísla byla dokonce překročena, avšak požadavek centra na zvýšení podílu dělníků ve straně splněn nebyl. Celkem bylo v rámci jihlavského okresu vyloučeno 2920 členů. Z hlediska věkového složení bylo nejvíce vyloučených ve věku 31 – 40 let, z hlediska sociálního bylo nejvíce dělníků. Největší procento vyloučených vstoupilo do strany až v 60. letech. Naopak přírůstek členů za rok 1970 v jihlavském okrese byl pouze 21 jedinců. Tento nezanedbatelný úbytek členstva místní komunistické organizace byl spojován s tvrzením o posílení pevnosti, jednotnosti a akceschopnosti strany. Také bylo poukazováno na budoucí zlepšení stranické uvědomělosti a kázně v souvislosti se zlepšením placení členských příspěvků a s větší četností schůzí základních organizací. „*V tomto směru ovšem daleko více než růst uvědomělého přístupu působil faktor donucení a samozřejmě také obavy z postihu.*“¹⁷³

Jako pomyslná tečka za velkou vlnou personálních změn v rámci celé jihlavské společnosti působí 23. listopadu 1970 schválená žádost Josefa Kožicha, vedoucího tajemníka Okresního výboru KSČ, o uvolnění

¹⁷⁰ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 22. Zápisy ze schůzí pléna OV KSČ 1970, inv. č. 47. Zápis ze zasedání pléna OV KSČ dne 18. září 1970, Zhodnocení výměny členských legitimací a výsledků pohovorů na úrovni okresní organizace a ZO KSČ v okrese Jihlava; s. 7.

¹⁷¹ Tamtéž; s. 7.

¹⁷² SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava. Okresní konference komunistické strany Československa v Jihlavě 27.–28. března 1971. (brožura); s. 9.

¹⁷³ HYNA, Alfred: *Československá krize 1967 – 1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001; s. 147

z funkce. „Celková situace doznala určitého stupně konsolidace. Sám však nyní pociťuji, že pro její další úspěšný průběh jsou potřebné další kádrové změny, neboť i přes pozitivní činnost, jsem se i já, v uvedených letech dopustil některých chyb. (...) Jsem si vědom, že další setrvávání ve funkci by mohlo zavdat příčiny zbytečným diskusím (...).“¹⁷⁴ O pár dní později byla schválena žádost o uvolnění s podobnými důvody také u tajemníka Okresního výboru KSČ Jihlava pro průmysl Zdeňka Killera.¹⁷⁵

Výměna stranických legitimací byla celostátně formálně ukončena na plenárním zasedání Ústředního výboru KSČ 10.–11. prosince 1970. Toto plénium také schválilo celkovou analýzu předchozího vývoje, známou jako *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*, jehož vznik byl důsledně vyžadován Moskvou. Podkladem k jeho vypracování se staly vlastní rozborů jednotlivých stranických orgánů a organizací vyžadované při výměně stranických legitimací. „Z Poučení se stala bible příštích let, závazná pro celou společnost. Nedotknutelnost jejích dogmat tvrdě hájily nové stranické a státní orgány, především však Bezpečnost a soudy.“¹⁷⁶

V návaznosti na výsledek prosincového pléna Ústředního výboru KSČ proběhly výroční členské schůze základních stranických organizací, které měly celkově zhodnotit svůj předchozí vývoj a projednat závěry prosincového pléna. Většina základních stranických organizací v jihlavském okrese Poučení z krizového vývoje jednomyslně přijala. Zasedání pléna Okresního výboru KSČ 14. prosince 1970 také vyjádřilo svou plnou podporu politické linii Ústředního výboru KSČ a takto plénium Okresního výboru KSČ Jihlava již v duchu Poučení z krizového vývoje zhodnotilo srpnovou intervenci 1968: „Díky internacionální pomoci socialistických zemí, zejména pak Sovětského svazu, byla naše země uchráněna občanské války. Za jejich pomoci se podařilo

¹⁷⁴ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 78. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ listopad - prosinec 1970, inv. č. 94. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 23. listopadu 1970, Žádost o uvolnění z funkce vedoucího tajemníka Okresního výboru KSČ v Jihlavě; s. 1.

¹⁷⁵ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 78. Zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ listopad - prosinec 1970, inv. č. 94. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ dne 7. prosince 1970, Žádost o uvolnění z funkce tajemníka OV KSČ pro průmysl; s. 1.

¹⁷⁶ BARTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 119.

marxismu-leninismu věrným silám očistit stranické řady od oportunistů a revizionistů a konsolidovat společenský život.“¹⁷⁷ Za konečné datum dovršení normalizace v regionu se považuje okresní konference KSČ Jihlava, která proběhla 27.–28. března 1971. Okresní výbor označil období od ledna 1968 za „krizi“ a za její příčinu uznal tzv. „chyby minulosti“.

„Smyslem existence tzv. normalizačního systému bylo zabezpečit a učinit nezvratnou hegemonii sovětských mocenských elit nad tímto strategicky klíčově důležitým středoevropským prostorem.“¹⁷⁸ Normalizační režim v Československu byl charakteristický trvalým rozmístěním sovětských vojenských jednotek vždy připravených k potlačení nebezpečí ze Západu či ze strany československých obyvatel. KSČ byla v tomto období degradovaná na převodovou páku Kremlu a Státní bezpečnost se stala nezbytnou oporou celého tohoto systému. To vše zaštiťovala přímá cenzura a kontrola všech sdělovacích prostředků i veškeré intelektuální činnosti. *„Pro normalizační moc se stal proto ideálem klid a poklidný koloběh stereotypů.*“¹⁷⁹

Proces postupného potlačování společenských proměn Pražského jara byl bojem mezi dvěma póly – občanskou společností a centralistickými mocenskými elitami. Podobu normalizace určoval především Sovětský svaz v čele s Leonidem Brežněvem, který požadoval hlavně trvalé stabilizování sovětské hegemonie nad Československem. Československý normalizační systém poté v celém sovětském bloku působil jako jistá antireformní bariéra, kterou v podstatě rozbil až sám Sovětský svaz v druhé polovině osmdesátých let díky Michailu Gorbačovovi a jeho reformám, které nebyl sovětský blok schopen přijmout.

¹⁷⁷ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, karton č. 22. Zápis z schůzí pléna OV KSČ 1970, inv. č. 47. Zápis ze zasedání pléna OV KSČ dne 14. prosince 1970; s. 2.

¹⁷⁸ BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993; s. 125.

¹⁷⁹ Tamtéž; s. 128.

5. TEČKA ZA JIHLAVSKÝM OBRODNÝM PROCESEM – PŘÍBĚH EVŽENA PLOCKA¹

5. 1 Úvod do problematiky

Evžen Plocek bývá často označován za tzv. třetí lidskou pochodeň, za následovníka Jana Palacha a Jana Zajíce.² Jeho osudy bohužel nejsou tak známé jako příběhy jeho dvou předchůdců. A přesto čin, který spáchal, je ještě více, pokud se to v takovémto případě dá říci, nepochopitelný, což je zapříčiněno mimo jiné doposud nízkou mírou informovanosti.

Z jakého důvodu vzbudila oběť Evžena Plocka ve své době tak malý ohlas? „(...) *Jednak byla v době moc dogmatiků v KSČ již více upevněna a tudíž obavy z persekucí větší, jednak se Evžen Plocek upálil v okresním městě Jihlavě, daleko od centra dění, na které v tehdejší době ještě byla zaměřena světová pozornost. Přitom čin Evžena Plocka z Jihlavy dokazuje přinejmenším ve stejné míře stav zoufalství českého národa na jaře 1969.*“³

Devětadvacet československých občanů, z toho dvacet pět mužů a čtyři ženy, se v prvních měsících roku 1969 pokusilo, úspěšně i neúspěšně, o sebevraždu sebeupálením.⁴ Tedy způsobem, který „*představuje pro evroamerickou kulturu neobvyklou formu sebevražedných činů.*“⁵ Pro naše poměry byl tento způsob odchodu ze světa až do roku 1969 dosti výjimečným. Sebeupálení je známé spíše v asijských kulturách a bývá někdy označováno

¹ Fotografie Evžena Plocka viz příloha č. 14.

² Více k Janu Palachovi a Janu Zajícovi: BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub: *Jan Palach '69*. Praha 2009.

³ SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně*. Zürich 1980; s. 98.

⁴ ČERNÝ, Milan: *Živé pochodně v roce 1969*. In: Česká a slovenská psychiatrie, 2003, č. 7; s. 360-365. Černý v roce 1969 na základě materiálů poskytnutých hlavním velitelstvím Veřejné bezpečnosti, provedl výzkum těchto případů sebevražedných pokusů, spáchaných od ledna do dubna 1969 na Čech a Moravy.

⁵ ČERNÝ, Milan: *Živé pochodně v roce 1969*. In: Česká a slovenská psychiatrie, 2003, č. 7; s. 360.

jako mystická sebevražda; například v buddhistické kultuře má více než patnáct set let starou tradici.

Podle psychiatrického výzkumu Milana Černého se Evžen Plocek svými kritérii⁶ výrazně vymyká ze skupiny podobných případů. Za prvé se odlišoval věkem, neboť téměř 69% ze zkoumaných případů bylo spácháno jedinci mladšími třiceti let.⁷ Dále měl jiné sociální postavení – více než 65% ze skupiny zastávalo dělnickou profesi, zatímco Plocek měl funkci vedoucího pracovníka významného průmyslového závodu. Třetím kritériem, které Evžena Plocka výrazně odlišuje od podobných případů, byla jeho osobní situace, protože pouze osm osob z uvedené skupiny devětadvaceti jedinců mělo fungující rodinu a potomky.

Z výše zmíněné skupiny osob vyčnívají tři jedinci, kteří podle výsledků výzkumu měli ke spáchání činu tzv. nadosobní motivaci. Byli to Jan Palach, Jan Zajíc a Evžen Plocek. *„Všichni tři byli duševně zdraví, u nikoho z nich nebyly prokázány zřetelné poruchy osobnosti. Žádný neinklinoval k alkoholu nebo jiným drogám.“*⁸ Tito tři muži nemají mnoho společných rysů. Za jeden by se dalo považovat katolické rodinné prostředí, ze kterého všichni tři vzešli⁹ a všichni tři byli svým okolím posuzováni jako velmi inteligentní jedinci.¹⁰ Oba zmíněné muže Palachův protest hluboce zasáhl a později stejně jako on měli snahu svým činem vyvolat nějakou odezvu.

Proč Evžen Plocek zvolil právě tuto velmi bolestivou variantu protestu a odchodu ze světa? Linie inspirace vede nepochybně k tzv. první pochodni. Plocek však *„nenavazoval přímo na Jana Palacha. Jeho oběť na něho sice silně zapůsobila, ale sám takový čin původně neschvaloval.“*¹¹

⁶ Sociální postavení, věk, rodinné zázemí apod.

⁷ ČERNÝ, Milan: *Živé pochodně v roce 1969*. In: Česká a slovenská psychiatrie, 2003, č. 7; s. 361.

⁸ Tamtéž; s. 362.

⁹ EICHLER, Patrik: *Následovníci Jana Palacha?* In: BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub: Jan Palach '69. Praha 2009; s. 93.

¹⁰ ČERNÝ, Milan: *Živé pochodně v roce 1969*. In: Česká a slovenská psychiatrie, 2003, č. 7; s. 362.

¹¹ Tamtéž; s. 361.

5. 2 Život Evžena Plocka

Evžen Plocek se narodil 29. října 1929. Jeho otec František Plocek pracoval jako dělník, matka Marie Plocková byla v domácnosti. Jako dítě žil s rodiči a o osmnáct měsíců starším bratrem Františkem nedaleko jihlavského ústředního hřbitova. Byl vychován v římskokatolické víře¹² a od dětství i s bratrem navštěvoval tělovýchovný spolek Orel a dělnický skautský oddíl. V roce 1943 Evžen Plocek ukončil základní školní docházku a začal se učit nástrojářem u firmy Lineol Werke, což byla tehdy vysoce ceněná dělnická kvalifikace. Po skončení druhé světové války se stal členem Revolučního odborového hnutí (ROH) a v roce 1946 nastoupil do nově budovaného jihlavského závodu PAL, v roce 1950 přejmenovaného na n. p. Motorpal Jihlava (dále jen Motorpal).¹³

Jaký byl Evžen Plocek v období dospívání, nám může naznačit následující historka: „*Na konci války bylo Evženu Plockovi šestnáct let a politiku reflektoval způsobem přiměřeným svému mládí i odpovídajícím tehdejší dobové atmosféře. Asi s dvaceti kamarády tvořili tramskou skupinu, nazývali se Fort recese boys, a že jsou obdivovateli Ameriky, dokazovali vojenskými tornami s nápisem US. Bylo umění si takové torny opatřit; a pokaždé, než se vydali na tramp, obešli recesníci s tornami na zádech celé jihlavské náměstí.*“¹⁴ Dalším důkazem Plockova smyslu pro humor může být informace, že v létě roku 1947 se Evžen Plocek s kamarády zúčastnil světového festivalu mládeže v Praze a jako velký recesista šel tehdy ve slavnostním průvodu přes Prahu bosý.¹⁵ Plocek se také už v mládí vymykal

¹² JISKRA, Milan: *Evžen jako chlapec*. In: Zamlčená oběť. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 14.

¹³ Více o historii podniku Motorpal viz JAROŠ, Zdeněk: *Historie a současnost podnikání na Jihlavsku*. Žehušice 2001; s. 212.

¹⁴ KANTŮRKOVÁ, Eva: *Zamlčená oběť Evžena Plocka z Jihlavy*. In: Zamlčená oběť. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 6.

¹⁵ Tamtéž; s. 19.

svým nezvyklým zájmem o aktuální dění. Dennodenně si vystříhal novínové články, které jej zaujaly, a ty pak nosil po kapsách.¹⁶

Jeho další osudy se odehrávaly jako většina životů tehdejších mladých mužů. V roce 1950 nastoupil na povinnou základní vojenskou službu, kde se aktivně zapojil do činnosti v Československém svazu mládeže. Po skončení vojny v roce 1952 se vrátil zpět ke své práci do nářad'ovny n. p. Motorpal, kde se seznámil se svou budoucí manželkou Zdenou Dolníkovou, která byla v podniku zaměstnaná v administrativě. Vzali se v roce 1953 a za necelé dva roky se jim narodil syn Jiří.

V roce 1953 se Evžen Plocek stal členem odborového dílenského výboru v n. p. Motorpal a o dva roky později povýšil ze svého místa v nářad'ovně na placený post předsedy celozávodního výboru ROH. Pravděpodobně v tomto období byl také zvolen do krajského výboru svazu kováků a posléze i do ústředního výboru zmíněného svazu.¹⁷ V tom samém roce vstoupil Plocek do komunistické strany. Stanislav Dáňa, přítel Evžena Plocka, uvádí jako nejpravděpodobnější důvod jeho vstupu do KSČ obavy, aby se nevrátila situace první republiky a s ní strach o práci a hlavně zajištění rodiny.¹⁸ Plockův kolega z nářad'ovny n. p. Motorpal Jiří Kubát hovoří k tomuto rozhodnutí následovně: „(...) *sice vstoupil do KSČ, ale rozhodně ne kvůli nějakému prospěchu. Spíše proto, že věřil v komunistické ideály.*“¹⁹

„Plocek byl od svého mládí členem a funkcionářem KSČ, jeho kariéra se ničím nelišila od kariér jiných funkcionářů okresního formátu. Na žebříčku stranické hierarchie postupoval pomalu, ale jistě. Za své činnosti v největším

¹⁶ ZÍDEK, Petr: *Záhada pochodně č. 3*. In: Lidové noviny, 11. 4. 2009; s. 19.

¹⁷ EICHLER, Patrik: *Následovníci Jana Palacha?* In: BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub: Jan Palach '69. Praha 2009; s. 109. Členové ROH zaměstnaní v kovoprůmyslu tzv. kováci se odborově organizovali bezprostředně po květnu 1945. V roce 1952 se kovácký svaz rozdělil na 4 menší svazy: Svaz zaměstnanců závodů těžkého strojírenství, Svaz zaměstnanců závodů všeobecného strojírenství, Svaz zaměstnanců energetiky a Svaz zaměstnanců hutí a rudných dolů. V prosinci 1966 došlo ke sloučení Svazu zaměstnanců strojírenství a Svazu zaměstnanců hutí a rudných dolů, čímž byl vytvořen Odborový svaz pracovníků v kovoprůmyslu. V roce 1968 došlo k rozdělení celostátního Odborového svazu kováků v rámci národnostního členění na samostatný svaz český a slovenský.

¹⁸ ZÍDEK, Petr: *Záhada pochodně č. 3*. In: Lidové noviny, 11. 4. 2009; s. 19.

¹⁹ *Hrst vzpomínek*. In: Zamlčená oběť. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 13.

jihlavském průmyslovém závodě byl vcelku oblíben, nikdy se neprojevil jako sekerník a pomáhal tam, kde to bylo možné.²⁰ Evžen Plocek se nenechal svým vzestupem zkazit, jak tvrdí jeho přátelé z mládí z výše zmíněné tramské skupiny Fort recese boys. Ostatně v politické funkci příliš dlouho nesetřval. Večerně vystudoval střední školu strojnickou, kde složil maturitu, a v roce 1958 začal dálkově studovat dvouletý kurz zahraničního obchodu na Vysoké škole ekonomické v Praze. Podle pamětníků byla Plockova kariéra zasloužená. „Plocek byl schopný, pracovitý a v práci poctivý.“²¹ Díky doplněnému vzdělání povýšil v roce 1960 z odborové funkce na pozici v obchodně-technickém úseku n. p. Motorpal, kde se později stal vedoucím pracovníkem. Toto místo zastával až do své smrti v dubnu 1969.

Jak vnímali osobu Evžena Plocka jeho kolegové a přátelé: „Ve svém okolí byl Plocek považován za člověka s rozhledem, který navíc umí dobře mluvit.“²² Byl to člověk známý svou nekompromisností a nezdolným optimismem.²³ O tom, jak Evžen Plocek trávil volný čas, nemáme mnoho pramenů. Víme ale například, že se rád věnoval četbě²⁴, trénoval box²⁵ a o letních prázdninách se pravidelně zúčastňoval pionýrských táborů jako vedoucí.²⁶ „Evžen měl rád legraci a žádnou nikdy nezkazil.(...) Poměrně dobře mluvil, uměl se vyjadřovat.“²⁷ Zajímavá je také informace, že letní dovolenou v roce 1956 strávil v Bulharsku.²⁸

K období let 1961–1967 v životě Evžena Plocka nemáme mnoho informací. V pramenech se dochovaly dva okamžiky: v březnu 1965 žádal o povolení vycestovat pracovní na třicet dní na Kubu. Dostupné zdroje však již

²⁰ SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně*. Zürich 1980; s. 98.

²¹ KANTŮRKOVÁ, Eva: *Zamlčená oběť Evžena Plocka z Jihlavy*. In: *Zamlčená oběť*. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 7.

²² ZÍDEK, Petr: *Záhada pochodně č. 3*. In: *Lidové noviny*, 11. 4. 2009; s. 20.

²³ MATOUŠEK, Petr – VRÁBLÍKOVÁ, Monika: *Pochodeň číslo tři*. In: *Jihlavské listy*, 3. 4. 1990; s. 1.

²⁴ Tamtéž; s. 27.

²⁵ V n. p. Motorpal si s kolegy založili boxerský oddíl. Plocek absolvoval i trenérský kurz, tudíž mohl box trénovat.

²⁶ ZÍDEK, Petr: *Záhada pochodně č. 3*. In: *Lidové noviny*, 11. 4. 2009; s. 20.

²⁷ KLUKAN, Petr: *Kdo v té době nežil, Plocka nepochopí*. In: *Jihlavské listy*, 27. 3. 2009; s. 27.

²⁸ EICHLER, Patrik: *Následovníci Jana Palacha?* In: BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub: *Jan Palach '69*. Praha 2009; s. 109.

mlčí o tom, zda tato cesta skutečně proběhla.²⁹ Druhým zásadním okamžikem je Plockova vlastní žádost o uvolnění z jeho dosavadního postu vedoucího obchodně-technického úseku n. p. Motorpal od počátku roku 1967. Opět nevíme, zda bylo žádosti vyhověno, ovšem v období pozdějším, kdy máme k Plockově osobě více dostupných informací, zastává stále stejný post, je tudíž pravděpodobně, že jeho žádosti nebylo vyhověno.³⁰

Přestože se Evžen Plocek do politického života nechtěl příliš aktivně zapojovat, politika mu byla snad předurčena. 16. února 1968 byl zvolen za člena celozávodního výboru KSČ v n. p. Motorpal³¹ a zanedlouho se stal jeho místopředsdou. Následně se stal členem Okresního výboru KSČ v Jihlavě, kde patřil ke křídlu progresivistů. *„Spolupracovníci jej spíše považovali za oportunistu. Během jarních měsíců 1968 se zcela změnil, staral se o to, aby volby do nového OV KSČ proběhly v souladu s přáním nejen straníků, ale všeho obyvatelstva, podporoval vznik KAN a neúnavně propagoval demokratizační proudy na úrovni okresní.“*³²

Evžen Plocek patřil k předním aktérům obrodného procesu na svém pracovišti i v rámci celé Jihlavy. Celozávodní výbor KSČ n. p. Motorpal Plocka 21. června 1968 zvolil jako svého delegáta na mimořádný sjezd strany.³³ *„Ve funkci byl Evžen dost suverénní, čísel z něj jistota. Byl v tom až lehkomyšlný, i o věcech hodně složitých snadno prohlásil, že se to zařídí.“*³⁴ Okresní konferenci KSČ konanou 29. června 1968 byl Plocek vyslán na krajskou konferenci KSČ do Brna a byl doporučen jako delegát na mimořádný zářijový sjezd strany. Byl také delegován do budoucích ústředních stranických orgánů. Na krajské konferenci v Brně bylo jeho doporučení podpořeno, a tak se stal delegátem XIV. sjezdu KSČ.

²⁹ EICHLER, Patrik: *Následovníci Jana Palacha?* In: BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub: Jan Palach '69. Praha 2009; s. 109.

³⁰ Tamtéž; s. 109-110.

³¹ *Nový celozávodní výbor KSČ zvolen.* In: Tryska, 26. 2. 1968; s. 1.

³² SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně.* Zürich 1980. s. 98-99.

³³ *Pojede Evžen Plocek na sjezd?* In: Tryska, 1. 7. 1968; s. 1.

³⁴ KANTŮRKOVÁ, Eva: *Zamlčená oběť Evžena Plocka z Jihlavy.* In: *Zamlčená oběť.* Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 8.

V podnikovém časopise Tryska byly uveřejněny hlavní body jeho projevu na zmíněné krajské konferenci. V jeho proslovu se objevují nezvyklé metaforu: „*Na cestě k těmto cílům jsme si poněkud zašli. (...) Tvrdě se veslovalo, ale řízení bylo v rukou diletantů, což způsobilo, že jsme nyní v neznámých vodách. Obecná nespokojenost si žádá činy. Zejména diskvalifikaci všech nezpůsobilých a možnost kolektivního dohledu na kompas a na manipulaci s kormidlem.*“³⁵ Plockova slova dále vyjadřovala nesouhlas s členěním strany na konzervativní a progresivní křídlo. „*Život není jen dvoubarevný – ale jde především o obnovení aktivity těch členů strany, kteří stojí mimo (...). Jsou to poctiví členové, šokovaní polednovým poznáním. (...) Nemávejme rukou nad nimi. Není to v převážné většině jejich vina. Je to vina staré činnosti strany.*“³⁶ V příspěvku také hovořil k dotvoření Akčního programu strany, který by měl být podle jeho názoru rozšířen o zevrubný strategický plán ekonomické výstavby o plán věcný, srozumitelný, střízlivý, a bez zvuchých hesel.³⁷

V polovině srpna 1968 v rámci pravidelné rubriky regionálních novin Jiskra s názvem *Slovo má delegát sjezdu*, vyšel rozhovor s Evženem Plockem o jeho představách o budoucnosti strany. Podle tohoto textu si můžeme utvořit náhled na jeho názory těsně před 21. srpnem. Od mimořádného sjezdu Plocek v této chvíli očekával, „*(...) že sjezd zajistí socialismu lidskou tvář a nám všem, abychom do této tváře viděli. Zdůrazňuji, že mi jde o socialistickou – ne o pseudosocialistickou tvář, (...) že sjezd přinese posílení svazku stejně smýšlejících lidí – komunistů.*“³⁸ Delegát byl mimo jiné dotázán na téma, o kterém by hovořil na sjezdu, kdyby se dostal ke slovu. Plocek neuvedl konkrétní body, ale zdůraznil, že při svém projevu nebude vycházet ze svých názorů, ale z požadavků více než tisíce zaměstnanců jihlavského Motorpalu, který zastupuje. Jeden z dotazů se týkal budoucí činnosti komunistů v Jihlavě. Evžen Plocek ji vidí zcela jinak než dříve, stranické orgány by nyní měly

³⁵ PLOCEK, Evžen: *Mandát*. In: Tryska, 29. 7. 1969; s. 2.

³⁶ Tamtéž; s. 2.

³⁷ Plné znění projevu Evžena Plocka na krajské konferenci v Brně viz příloha č. 3.

³⁸ ČÍŽEK, F.: *Slovo má delegát sjezdu*. In: Jiskra, 13. 8. 1968; s. 1.

počítat s názory veřejnosti. Na závěr rozhovoru dotazovaný vyslovil svůj názor na aktuální situaci: „*Před lednem jsem tvrdě válčil proti tehdejšímu kursu strany. (...) Často je mi líto, že 400 let starý kapitalismus si věří – i když beznadějně – a na druhé straně se podle některých sdělovacích pramenů nevěří – stejně beznadějně – socialistické mládeži.*“³⁹

Náhle však přišel 21. srpen 1968. „*Okupace znamenala pro něj hluboký otřes, ze XIV. sjezdu ve Vysočanech se však vrátil pln elánu a organizoval pasivní resistenci proti okupantům. Umožnil připravit náhradní vysílací pracoviště pro jihlavský rozhlas. Jeho závodním rozhlasem vysílané projevy dokázaly nadchnout i ty, kdo jej neměli rádi. Svůj nekompromisní postoj k okupaci vyjadřoval při každé příležitosti (...).*“⁴⁰ Evžen Plocek se spolu s dalšími dvanácti delegáty jihlavského okresu zúčastnil mimořádného XIV. sjezdu KSČ v pražských Vysočanech. Tehdejší tajemník Okresního výboru KSČ a Plockův přítel Jaroslav Šebesta popisuje, co v hlavním městě 22. srpna 1968 viděli: „*Sovětské tanky v ulicích, zablokované mosty, rozstřílené domy, lidské oběti, nápisy na zdech a výlohách, vzrušené postávání davů a diskuse v ulicích, noční stanné právo.*“⁴¹ Tato neveselá atmosféra však Evžena Plocka zatím příliš nedeprimovala, byl to od přírody optimisticky založený jedinec. Věřil, že mimořádným sjezdem se problém vyřeší. Jaroslavu Šebestovi prý dokonce řekl: „*Odejdou s dlouhým nosem, ve Vysočanech to odhlasujeme.*“⁴²

To, že aktuální situaci po návratu z Prahy, ale ani po návratu československých představitelů z Moskvy, nepovažoval za ztracenou, dokládá dopis, který 30. srpna 1968 napsal: „*Nevytrheš, nespálíš! Nevyspalé oči – počmárané zdi. Konec srpna 1968 v tolik zkoušené zemi. V zemi, kde komunistická strana začala poctivě hospodařit s důvěrou lidu. V zemi, kde v nejtěžších chvílích zasedl stranický orgán a se vztyčenou hlavou vyřkl ortel*

³⁹ ČÍŽEK, F.: *Slovo má delegát sjezdu*. In: Jiskra, 13. 8. 1968; s. 1.

⁴⁰ SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně*. Zürich 1980; s. 99.

⁴¹ KANTŮRKOVÁ, Eva: *Zamčená oběť Evžena Plocka z Jihlavy*. In: *Zamčená oběť*. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 8.

⁴² Tamtéž; s. 8.

nad násilím. Násilí dočasně zvítězilo – nikdy však nezničilo myšlenku. Jako nás nikdo nepřesvědčí o tom, že Říp je v Turecku, tak nás nikdo nepřesvědčí, že XIV. sjezd se nesešel z vůle všeho lidu. Pochopíme stanoviska našich představitelů. Jsou to stanoviska mučedníků. Neviděl jsem v životě tolik lásky k vlasti, ke svobodě, ke komunismu jako v hlavním městě země tolik nešťastné. To byly dělnické Vysočany 22. srpna 1968, to byl sjezd strany. Nevytrhneš a nespálíš ten list z kalendáře. Je implantován do našich srdcí. Nevytrhneš a nezničíš naše srdce. Nitra se otevřela a srdce se spojila s tou naší českou zemí. (...)“⁴³

Plocek byl bezpochyby jedincem velmi vnímavým k vnějšímu světu, aktuální události se ho silně dotýkaly. Byl to člověk nadmíru citlivý a poměry podzimu 1968 na něj působily depresivně. „(...) Těžce se jej dotýkaly první příznaky ochabujícího odporu, byl proti všem ústupkům. Celou zimu ještě doufal, že jeho strana našla poprvé v dějinách způsob, jak vyjadřovat vůli lidu.“⁴⁴ Během několika zimních měsíců se stal z jedince věřícího ve světlé zítřky prakticky zlomený člověk.

Na schůzi pléna Okresního výboru KSČ Jihlava 5. března 1969, které mělo za úkol ujednání aktuálního ideologického působení na veřejnost, ještě naposledy hájil své proreformní názory. Hlavní referát tehdy přednesl ideologický tajemník Okresního výboru KSČ Jaroslav Šebesta. Evžen Plocek následně vystoupil jako první diskutující se svým příspěvkem, ve kterém zhodnotil současnou situaci v nižších složkách strany, vyjadřoval se důrazně k hlavním problémům tehdejší doby.⁴⁵ „(...) Tak například stranická výchova – stranické vzdělávání. Okresně organizované formy stranické výchovy přestaly prakticky po srpnu v mnoha organizacích existovat – konkrétně u nás

⁴³ *Nevytrhneš, nespálíš!* In: Zamlčená oběť. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 5. Protože textů, které by zachycovaly vlastní myšlenky či projevy Evžena Plocka, se nedochovalo příliš mnoho, dovolila jsem si zde delší citaci tohoto pramene.

⁴⁴ SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně*. Zürich 1980; s. 98-99.

⁴⁵ Opět si dovoluji delší citaci, neboť se jedná o nejdelší souvislý projev Evžena Plocka, který prameny poskytly. Tento diskusní příspěvek zaujme na první pohled i na svou dobu neobvyklým jazykem. Nebylo zrovna běžné, aby funkcionář KSČ používal ve svém projevu metafor inspirovaných trampem.

v Motorpalu. To ovšem neznamená, že by nebyl uplatňován vliv strany. Právě naopak byl uplatňován více než kdy jindy. (...) Do stranické výchovy, do propagandy, byl vtažen každý aktivní komunista, každý funkcionář. (...) Jestli se dnes projevuje vnitrostranická krize, považuji to za chybu centra. (...) Jak dál podle našeho názoru. Nikdo si nebude moci dovolit starý způsob ideologického působení. Před lednem jsme stále dokazovali, opakovali různé teorie – a jak jsme dopadli po lednu? Ideologické působení bylo jako pěstování v uzavřeném skleníku, a když nám lednový vítr odnesl střechu, tak nám málem plod naší práce zmrzl. (...) Vzpomeňme, jak jsme vypadali v únoru, březnu a dubnu – kolik nás bylo, kdo dovedl vystoupit? Jak dál? Především ne zpět, do závětrí. Nestavět ochrannou bariéru kolem strany. Jestli se zase mocensky zajistíme, tak se opět odcizíme a ztratíme důvěru definitivně. Síla komunistických myšlenek nepotřebuje pendreku. (...). Nezapomínejme, že na slovo strany se ještě dnes čeká, že skutečně existuje objektivní vedoucí úloha strany. Na každém závodě, když mluví sekretář, nebo tajemník, sejdou se lidé a pozorně poslouchají. (...) I na špičková vystoupení představitelů je třeba nezapomenout pozvat i příslušníky jiných politických stran. (...) Budeme muset na druhé straně odmítat anonymitu – za každou cenu. To proto, aby lidé věděli, kdo jsou komunisté, za co bojují. (...) Nakonec ještě poznámku ke vztahu k našim spojencům, zejména k Sovětskému svazu. (...) Já se domnívám, abychom vycházeli více z této zásady – po cestě k socialismu jsme šli za Sovětským svazem. Protože jsme šli těsně za Sovětským svazem, tak jsme se mu dívali do zad. Když si zašel on, zašli jsme i my. Možná, že kdybychom se dívali dopředu, k cíli, a dál, a uvědomili si, že každý máme na tuto cestu jiné boty, tak bychom nebyli tak utrmáceni jako nyní. Loni jsme spatřili pěšinku jako zkratku. Naším spojencům se naše vykročení nelíbilo, zavolali nás zpět. Říkají, že společná cesta je dostatečná pro každého. Řekněme, že mají pravdu. My ale musíme vědět, kudy jdeme, a rozhodovat, kudy půjdeme, a pak i tyto věci budou pro nás v pořádku.“⁴⁶

⁴⁶ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy ze schůzí pléna, karton č. 21. Zápis ze

Zlom v Plockově chování nastal během března 1969, kdy se situace po provokačním útoku na kancelář sovětského Aeroflotu v zemi vyhrotila. Po zveřejnění prohlášení předsednictva Ústředního výboru KSČ a nóty o rozkazu sovětského maršála Grečka sdělil Plocek vedoucímu tajemníkovi Okresního výboru KSČ Josefu Kožichovi, že „*S takovými primitivními lidmi, jak jsou nahoře, nebudu ve straně.*“⁴⁷ Podle Rudolfa Hambacha, šéfa jihlavské patologie a, jak se sám označuje, přímého svědka popisovaných událostí, který byl s Evženem Plockem v kontaktu „*(...) vrcholu dosáhlo v jeho očích kolaborantství, když strana zakázala svůj vlastní časopis Politika.*“⁴⁸ *V tomto okamžiku nastal u Evžena Plocka zlom a dozrálo rozhodnutí vyjádřit svůj osobní protest (...).*“⁴⁹

Nesouhlas s nastalou politickou situací byl tak silný, že překonal vše ostatní. U Jana Palacha či Jana Zajíce byly jejich činy omlouvány mladickou nerozvážeností, to ovšem u Evžena Plocka nebylo možné, neboť to byl téměř čtyřicetiletý ženatý muž a v roce 1969 měl již patnáctiletého syna Jiřího, který na svém otci velmi lpěl. Byl člověkem, který se vzorně staral o rodinu, i jeho manželství bylo šťastné. Jeho žena Zdena byla usměvavá, hodná a milá žena, která pracovala ve stejném závodě. Podle těchto svědectví je celkem těžké pochopit, jak mohlo zklamání z vyvíjející se politické situace převážit nad láskou a odpovědností k blízkým. Psychiatrička Zdena Kmuníčková, která se po boku Milana Černého podílela na výzkumu vlny sebevražd sebeupálením v roce 1969, vysvětluje Plockův čin následovně: „*Jestliže je někdo obrácený*

schůze pléna OV KSČ ze dne 5. 3. 1969. Diskuse z plenárního zasedání; s. 1-2. Celé znění diskusního příspěvku Evžena Plocka příloha č. 9.

⁴⁷ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy ze schůzí předsednictva, karton č. 73. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ ze dne 28. 4. 1969. Zpráva o politické situaci na okrese Jihlava v měsíci březnu; s. 8.

⁴⁸ Vydávání teoreticko-politického časopisu Ústředního výboru KSČ Politika bylo zastaveno 27. března 1969. Poslední číslo časopisu obsahovalo citát Antonia Gramsciho, italského politika, publicisty a marxistického filosofa první poloviny dvacátého století, Pravda je revoluční. Stejný citát později Evžen Plocek odhodil při svém pokusu o sebeupálení.

⁴⁹ SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně*. Zürich 1980; s. 99.

k okolí a ke společnosti, může silně prožívat to, co se děje. Takový člověk může daleko více soucítit a být účasten veřejného dění.“⁵⁰

5. 3 Průběh 4. dubna 1969 a pohřeb Evžena Plocka

Několik dní před 4. dubnem 1969 byl Evžen Plocek na návštěvě v Českých Budějovicích. Setkal se zde s tajemníkem Krajského výboru KSČ Burgertem, který dříve spolupracoval s Celozávodním výborem n. p. Motorpal.⁵¹ Právě toto setkání může být vnímáno jako pověstná poslední kapka. Do Českých Budějovic si jel pro nové zprávy z centra a možná poznal, že další snažení je již zbytečné. Ještě 3. dubna navštívil Plocek svého přítele z mládí Stanislava Dáňu. „(...) *ve čtvrtek přišel k nám (...) vykládal všechno možné, ale neřekl nic, co by mohlo jeho čin druhý den třeba jen naznačit. (...) Vidali jsme se takřka denně, ale vůbec nic jsem na něm nepozoroval*“⁵²

Velikonoční svátky roku 1969 byly v plném proudu. Centrum Jihlavy, náměstí Míru, se z příkazu Městského národního výboru přeměnilo v místo jarní lidové veselice a lunaparku, čímž měly být dokázány znormalizované poměry.⁵³ Čtvrtý duben tehdy připadl na Velký pátek. „*Vybral si Velký pátek, což může naznačovat vědomě, či intuitivně volený předobraz oběti Kristovy. Ale zůstaňme jen u toho, co víme jistě.*“⁵⁴

Nikdo z okolí Evžena Plocka předem netušil, k čemu se rozhodl, ani na jeho chování nebylo předem nic patrné.⁵⁵ Šel toho dne do práce, jako každý všední den. Směna mu skončila ve dvě hodiny odpoledne a poté se přesunul na

⁵⁰ ZÍDEK, Petr: *Záhada pochodně č. 3*. In: Lidové noviny, 11. 4. 2009; s. 20.

⁵¹ KLUKAN, Petr: *Evžen Plocek asi poznal, že je bitva prohraná*. In: Jihlavské listy. 7. 4. 2009; s. 12.

⁵² KLUKAN, Petr: *Byl to také šoumen a recesista*. In: Jihlavské listy. 7. 4. 2009; s. 11.

⁵³ SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně*. Zürich 1980; s. 99.

⁵⁴ KANTŮRKOVÁ, Eva: *Zamčená oběť Evžena Plocka z Jihlavy*. In: *Zamčená oběť*. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 9.

⁵⁵ ČERNÝ, Milan: *Živé pochodně v roce 1969*. In: Česká a slovenská psychiatrie, 2003, č. 7; s. 364.

náměstí Míru. Tam se v 15:20 potkal s Jaroslavem Šebestou.⁵⁶ „Oba muže pojilo nejen přátelství, ale i politické přesvědčení: od jara 1968 se výrazně angažovali v reformním proudu strany a oba byli delegáty mimořádného vysočanského sjezdu KSČ.“⁵⁷ Podle Šebesty „Plocek vypadal i mluvil smutně, dost to kontrastovalo s jeho založením člověka plného života a elánu. Předpovídal návrat hluboko do předlednových poměrů.“⁵⁸ Když přijel trolejbus, na který Jaroslav Šebesta čekal, Plocek mu podal ruku a vřele se s ním rozloučil.

Poté se Plocek odebral nejspíš do kavárny Alfa, v domě č. p. 55 na náměstí Míru, kde pravděpodobně vypil něco málo alkoholu na kuráž.⁵⁹ V jeho krvi bylo totiž při lékařských testech prokázán alkohol. Později se komunistická propaganda pokusila z Evžena Plocka udělat alkoholika, i když i on sám v posledních dnech svého života v jihlavské nemocnici řekl, že rozhodně nejednal v opilosti.⁶⁰

Když Evžen Plocek odešel z kavárny, telefonoval někomu z nedaleké telefonní budky, Veřejné bezpečnosti se však nepodařilo zjistit komu. Poté zašel do drogerie, kde si koupil dvě láhve nitrocelulózového ředidla. S tímto nákupem odešel do ulice Palackého, kde se jím v průjezdu jednoho z domů polil. Odebral se na náměstí, a když tímto prostranstvím plným pouťových atrakcí procházel, odhodil směrem ke střelnici dva složené lístky, na něž vlastnoručně napsal v podstatě důvod svého dobrovolného odchodu. Text na motáčkách zněl: *Jsem pro lidskou tvář – nesnáším necit – Evžen a Pravda je revoluční – napsal Antonio Gramsci.* „Moták by nasvědčoval tomu, že příčinou

⁵⁶ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy schůzí předsednictva, karton č. 73. Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ dne 4. dubna 1969; s. 1.

⁵⁷ ZÍDEK, Petr: *Záhada pochodně č. 3*. In: Lidové noviny, 11. 4. 2009; s. 20.

⁵⁸ KANTŮRKOVÁ, Eva: *Zamlčená oběť Evžena Plocka z Jihlavy*. In: *Zamlčená oběť*. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 9.

⁵⁹ Obecně se traduje, že Evžen Plocek vypil „dva panáky rumu“. Tuto skutečnost vysvětluje psychiatr Milan Černý jako okamžik, kdy Plocek alkoholem pouze tlumil strach, a nevidí v tom žádné sklony k alkoholismu. Viz ČERNÝ, Milan: *Živé pochodně v roce 1969*. In: Česká a slovenská psychiatrie, 2003, č. 7; s. 364.

⁶⁰ *Bratr o svém bratrovi*. In: *Zamlčená oběť*. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 14.

*k tomuto činu byly politické důvody“*⁶¹ S sebou si také nesl poslední výtisk týdeníku Politika.⁶²

Kolem mariánského morového sloupu došel až na horní část náměstí, na roh k budově tehdejšího sekretariátu Okresního výboru KSČ.⁶³ Bylo již k šesté hodině odpolední, když se odhodlal svůj úmysl dokončit. Jediná sirka, kterou měl údajně u sebe, se okamžitě vznítila a ředidlo na jeho ošacení ihned vzplálo.⁶⁴ Podle pamětníků vyběhl hořící muž s rozpraženými rukama zpoza pouťové střelnice, začal chodit v kruhu a křičel „*20 let jsem byl komunistou, ale ...*“ a „*Za Palacha*“⁶⁵ Náměstí bylo plné lidí a v první chvíli nikdo nevěděl, co se děje. Lidé netušili, zda například nejde o nějakou novou pouťovou atrakci.

Několik chvil okolo stojící občané pouze váhavě hleděli. Až po chvíli ho svalili na zem a snažili se z něj strhnout hořící oděv, ovšem kabát se jim přilepoval na ruce a Evženu Plocekovi hořela už i kůže.⁶⁶ „*Po chvíli přijel vůz záchranné služby a odvezl muže do jihlavské nemocnice. Mohu potvrdit, že jsem byl s hořícím mužem v kontaktu, takže si byl vědom toho, co dělá a rozhodně nebyl podnapilý.*“⁶⁷ Plocek byl okamžitě převezen do jihlavské nemocnice; chorobopisy říkají: „*pacient se chtěl upálit z politických důvodů dnes [4. dubna 1969 – pozn. autora] se asi v 18:10 polil hořlavinou (...), na naše oddělení byl přivezen v 18:30 hod. (...) byl orientován, s popáleninami 2. a 3. stupně, celkové postižení 65 – 75 procent (...)* MUDr. Novák.“⁶⁸

Bezprostředně po činu, deset minut po devatenácté hodině večer, se mimořádně sešlo předsednictvo Okresního výboru KSČ, aby zhodnotilo nastalou situaci. Jako zástupce vyšetřujícího orgánu vystoupil náčelník

⁶¹ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy ze schůzí předsednictva, karton č. 73, Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ Jihlava ze dne 4. dubna 1969; s. 1.

⁶² SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně*. Zürich 1980; s. 99. S touto informací se ovšem v pramenech ani v ostatní literatuře nesetkáváme.

⁶³ Dnes v objektu sídlí pobočka České spořitelny.

⁶⁴ „*Byl to hráč. Že by – chytlu, nebo nechytlu? Jako ruská ruleta...?*“ Viz KLUKAN, Petr: *Byl to také šoumen a recesista*. In: Jihlavské listy. 7. 4. 2009; s. 11.

⁶⁵ KLUKANOVÁ, Ludmila: *Jihlava – Evžen Plocek*. In: Jihlavské listy, 23. 3. 1990; s. 2.

⁶⁶ *Svědék*. In: Jihlavské listy, 16. 2. 1990; s. 1.

⁶⁷ Tamtéž; s. 1-2.

⁶⁸ Tamtéž; s. 2.

Okresního oddělení Veřejné bezpečnosti pplk. Mojmír Doubek, který zatím mohl jen konstatovat, že k pokusu došlo deset minut po osmnácté hodině pravděpodobně z politických důvodů a že případ je ve stádiu šetření.⁶⁹ Na schůzi se dále probíralo, kdo byl zatím o události informován – bylo to předsednictvo Krajského výboru KSČ v Brně a Jan Petránek, komentátor Rudého práva. Schůze trvala téměř do půl desáté večer.

O činu se nám dochoval ještě jeden přímý pramen ve formě denních policejních svodek. „Dne 4. 4. 1969 kolem 18.10 hod. se pokusil o sebevraždu upálením v Jihlavě na náměstí Míru Evžen Plocek nar. 29. 10. 1969 bytem Jihlava, ul. Leoše Janáčka, čp. 19, vedoucí technické služby n. p. Motorpal. Jmenovaný se polil hořlavinou v ulici Palackého v Jihlavě v domě čp. 5. Prošel do ulice Obránců míru [dnes ulice Benešova – pozn. autora] a pak na nám. Míru, kde čin provedl. Podle sdělení lékařů z nemocnice utrpěl Plocek popáleniny II. a III. stupně na $\frac{3}{4}$ povrchu těla – stav je vážný. Vyšetřuje Obv. odd. VB Jihlava.“⁷⁰

Ještě téhož dne po deváté hodině večerní byl Evžen Plocek schopen absolvovat první výslech, který vedl pplk. Mojmír Doubek. „Náčelník VB s ním v nemocnici hovořil o motivu jeho činu a odpovídal prý s naprostou rozvahou. Nikdo jej k činu nenutil, nebyl naprosto zjištěn žádný nátlak. Také řekl: Jen prosím vás z toho neudělejte, že jsem to udělal v opilosti. V nemocnici byl také pořízen zápis, že to bylo jeho osobní rozhodnutí. Uvedl, že byl zoufalý z toho, jak v těchto dnech byli doslova smeteni a zlikvidováni vedoucí představitelé včetně Dubčka. Nemohl se s tím vyrovnat, měl to v sobě.“⁷¹

Druhého dne, v sobotu 5. dubna 1969 v osm hodin ráno, se opět sešlo předsednictvo jihlavského Okresního výboru KSČ, aby probralo aktuální situaci. Informace o zdravotním stavu Evžena Plocka zúčastněným sdělil primář jihlavské chirurgie MUDr. Vladimír Juříček: „Jmenovaný žije, jeho

⁶⁹ SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy ze schůzí předsednictva, karton č. 73, Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ Jihlava ze dne 4. dubna 1969; s. 1.

⁷⁰ SOkA Jihlava, nezpracovaný fond Okresní prokuratura v Jihlavě. Okresní oddělení Veřejné bezpečnosti Jihlava, Výpis z protokolu událostí 4. 4. 1969; s. 1.

⁷¹ KOZEL, Jiří: *Evžen Plocek nezemřel nadarmo*. In: Jihlavské listy, 2. 2. 1990; s. 3.

*zdravotní stav během noci se mírně zhoršil, začíná se projevovat šok v orgánech a jde o to, zda jej překoná. Kritická zdravotní situace nastane během pondělního večera [tedy během 7. dubna – pozn. autora].“⁷² Mimořádné zasedání také vydalo oficiální prohlášení k Plockově činu, v němž byl vyjádřen nesouhlas se způsobem, kterým Plocek projevil svůj názor s nastalou politickou situací, „*neboť to není a nikdy nebude cesta, která by mohla vyvést lid naší země z dnešní obtížné situace.*“⁷³ Předsednictvo Okresního výboru KSČ ve svém prohlášení důrazně apelovalo na širokou veřejnost, aby se nenechala unášet city a vzniklé události řešila rozumem, aby nedošlo k dalším podobným činům.⁷⁴*

V nemocnici Evžen Plocek umíral pět dnů. Chodila za ním jeho žena i přátelé. Hovořil s ním i Jaroslav Šebesta: „*Řekl mi, že to musel udělat, protože neviděl žádnou jinou možnost protestu.*“⁷⁵ Zemřel 9. dubna 1969 deset minut před půlnocí. Veřejnost byla o jeho činu informovaná pouze v Jihlavě a okolí. Do celostátní sféry se informace dostala pouze krátkou notickou v Československém rozhlasu. „*Ještě týž večer [4. dubna 1969 – pozn. autora] o tom redaktor Jan Petránek odvysílal krátkou zprávu v rozhlasu, čímž ale na událost upozornil i úřad (...)*“⁷⁶ Předseda federální vlády Oldřich Černík v sobotu osobně zakázal jihlavským funkcionářům zveřejňovat informace v tisku.

Do centrálních médií informace o Plockově činu tedy pronikla pouze formou krátké zprávy v černé kronice Rudého práva z 6. dubna, kde však nebyly uvedeny ani iniciály Evžena Plocka. Zmínky proběhly 9. dubna v regionálních novinách Jiskra článkem *Pokus o sebevraždu upálením* a v závodním časopise podniku Motorpal Tryska. V závodě, kde Plocek

⁷² SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy ze schůzí předsednictva, karton č. 73, Zápis z mimořádného zasedání předsednictva OV KSČ Jihlava ze dne 5. dubna 1969; s. 1.

⁷³ Tamtéž, Zpráva o činu Evžena Plocka a stanovisko POV KSČ v Jihlavě; s. 1. Celé znění zprávy viz příloha č. 10.

⁷⁴ Tamtéž, Zpráva o činu Evžena Plocka a stanovisko POV KSČ v Jihlavě; s. 1.

⁷⁵ ZÍDEK, Petr: *Záhada pochodně č. 3*. In: Lidové noviny, 11. 4. 2009; s. 20.

⁷⁶ KANTŮRKOVÁ, Eva: *Zamlčená oběť Evžena Plocka z Jihlavy*. In: *Zamlčená oběť*. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 6.

pracoval, byli zaměstnanci informováni prostřednictvím podnikového rozhlasu, do něhož promluvil ředitel František Lang v úterý 8. dubna 1969. Lang vyzýval všechny ke klidu; na závěr projevu však dodal, že by bylo velmi nedůstojné čin Evžena Plocka znevážit.⁷⁷

„Do Jihlavy dokonce přicestoval zvláštní zplnomocněnec Sovětského svazu pro okupaci Československa tajemník Kuzněcov“⁷⁸, okamžitě nechal svolat předsednictvo Okresního výboru KSČ a požadoval od něj a od zástupců Veřejné bezpečnosti zprávu o nastalé situaci ve městě a v okrese. Trval na nešíření zpráv o případu a rozhodně požadoval zastavit přípravy na jakýkoli veřejný pohřeb. To už se mu ovšem nepodařilo, neboť proti vůli orgánů si zaměstnanci n. p. Motorpal vynutili uspořádání důstojného pohřbu.

Jeho přípravy však rozhodně nebyly jednoduché. Organizátorům se do cesty postavilo několik překážek, pomineme-li stranické orgány a zástupce Sovětského svazu, kteří si veřejný pohřeb rozhodně nepřáli, problémy zprvu dělala i pohřební služba, která odmítala poskytnout smuteční vůz na převezení rakve s ostatky od továrny na ústřední hřbitov, protože „*auto nemůže jet celou cestu jedničkou*.“⁷⁹ Plockovi kolegové se ale nenechali vyvést z míry a rozhodli se trasu dlouhou přes tři kilometry absolvovat s rakví na ramenou. Po zdoluhavých jednáních přišlo však v den před konáním pohřbu oficiální svolení s pohřebním průvodem a nakonec se uvolila i pohřební služba k zapůjčení zmíněného vozu.

V sobotu 12. dubna 1969 v 9:30 se shromáždili smuteční hosté u budovy n. p. Motorpal ve Starých Horách. Zde byl připraven improvizovaný katafalk, postavený před zdí pokrytou černou textilií, kterou zdobily fotografie zemřelého. Kolem rakve stála čestná stráž.⁸⁰ Bylo zde proneseno několik smutečních proslovů, postupně hovořil ředitel podniku, předseda závodní organizace komunistické strany a náčelník lidové milice. „*Poslední mluví*

⁷⁷ KLUKANOVÁ, Ludmila: *Jihlava – Evžen Plocek*. In: *Jihlavské listy*, 23. 3. 1990; s. 2.

⁷⁸ KANTŮRKOVÁ, Eva: *Zamlčená oběť Evžena Plocka z Jihlavy*. In: *Zamlčená oběť*. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 10.

⁷⁹ KLUKANOVÁ, Ludmila: *Jihlava – Evžen Plocek*. In: *Jihlavské listy*, 23. 3. 1990; s. 2.

⁸⁰ Viz fotografie příloha č. 12.

*Plockův kamarád, slibuje ochranu odborů jeho manželce, synovi, slibuje za fabriku, že budou žít pro to, pro co on zemřel (...)*⁸¹ Rakev byla zahalena do státní vlajky a zúčastnění se za ní vydali průvodem k ústřednímu hřbitovu. I přes zákaz Veřejné bezpečnosti byla v čele průvodu nesena státní vlajka⁸², za ní dva černé prapory a mezi nimi portrét Evžena Plocka s černou stuhou v rohu.⁸³ Průvodu se zúčastnilo na dva a půl tisíce lidí⁸⁴ a další se cestou přidávali, mnozí také sledovali průvod z oken a chodníků.⁸⁵ Traduje se, že „*rakev už snášeli k hrobu, a konec průvodu byl ještě u továrny.*“⁸⁶

Na hřbitově, kde bylo přítomno podle odhadů již přes pět tisíc lidí⁸⁷, zaznělo ještě pár kratších projevů. Promluvil mimo jiné vedoucí tajemník Okresního výboru KSČ Jihlava Josef Kožich, který mrtvému vyčítal, proč se za ním nepřišel poradit, že se mu nesvěřil. Po projevech zazněla hudba, jako poslední kapela zahrála píseň *Loučím se s vámi, kamarádi*: *Loučím se s vámi moji věrni kamarádi / loučím se s vámi na shledanou / Odcházím v dál, kde mizí krásy mého mládí / které tu s námi nezůstanou. „Kdosi blízko hrobu začíná zpívat Kde domov můj (...) první slova jsou nesmělá a tichá, ale vítr je rychle přenáší až na okraj plného hřbitova, poslední slova hymny a Evžen Plocek je zasypáván hlínou (...)*“⁸⁸

⁸¹ KLUKANOVÁ, Ludmila: *Jihlava – Evžen Plocek*. In: Jihlavské listy, 23. 3. 1990; s. 2.

⁸² SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně*. Zürich 1980; s. 99.

⁸³ Viz fotografie příloha č. 13.

⁸⁴ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy ze schůzí předsednictva, karton č. 73. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ ze dne 28. 4. 1969. Zpráva o politické situaci na okrese Jihlava v měsíci březnu; s. 9.

⁸⁵ KOZEL, Jiří: *Evžen Plocek nezemřel nadarmo*. In: Jihlavské listy, 2. 2. 1990; s. 3.

⁸⁶ KANTŮRKOVÁ, Eva: *Zamčená oběť Evžena Plocka z Jihlavy*. In: *Zamčená oběť*. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 11.

⁸⁷ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy ze schůzí předsednictva, karton č. 73. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ ze dne 28. 4. 1969. Zpráva o politické situaci na okrese Jihlava v měsíci březnu; s. 9.

⁸⁸ KLUKANOVÁ, Ludmila: *Jihlava – Evžen Plocek*. In: Jihlavské listy, 23. 3. 1990; s. 2.

5.4 „Druhý život“ Evžena Plocka

Příběh Evžena Plocka můžeme poskládat pouze z nemnoha útržkovitých archivních materiálů či vzpomínek jeho známých a kamarádů, které byly uveřejněny po roce 1989 převážně v regionálním tisku. Plockova rodina na rozdíl od Palachových či Zajícových příbuzných odmítla spolupracovat s historiky a novináři, a tudíž k vyplnění nejasných či úplně neznámých momentů jeho života nedošlo.

Jaké byly další osudy Plockových nejbližších? Pro rodiče znamenala jeho smrt nesmírnou ztrátu, byli na Plockovi závislí, neboť jejich druhý syn František nebydlel v Jihlavě. Rodiče se také nikdy nevzdali své římskokatolické víry. „Říká se, že stará paní Plocková nepřestala nikdy po této smutné události chodit ve smutku a byla často vídána na hřbitově.“⁸⁹ Dnes jsou již oba rodiče po smrti, jsou pochováni vedle Evžena Plocka a z vlastní vůle se vzdali nápisů na náhrobní desce, „aby tak důstojný náhrobek, o který se postarali jeho spolupracovníci, neměl již další nápisy.“⁹⁰ Tehdy patnáctiletý Plockův syn Jiří otce zavrhl, nemohl pochopit to, co jeho otec udělal.⁹¹ Bratr František Plocek byl v roce 1969 majorem Československé lidové armády, posléze z ní byl vyloučen. „Dostali jsme hanebné prověrky, které představovali asi šest stránek otázek ke vstupu vojsk atd.“⁹² Plockova švagrová Ludmila Plocková po smrti Evžena Plocka odevzdala stranickou legitimaci. „Byla okamžitě perzekvovaná a nutili ji k podepsání, že byla ze strany vyloučena.“⁹³

Jak jsem již zmínila, čin Evžena Plocka se do celostátního povědomí kvůli zásahu stranických špiček nedostal. Jakožto osoba, které se změny poměrů po srpnu 1968 osobně dotýkaly, mohl jako tisíce ostatních odejít do exilu nebo splnit onu pověstnou frázi kam vítr, tam plášť a připojit se k řadě

⁸⁹ KANTŮRKOVÁ, Eva: *Zamčená oběť Evžena Plocka z Jihlavy*. In: *Zamčená oběť*. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009; s. 8.

⁹⁰ KOZEL, Jiří: *Evžen Plocek nezemřel nadarmo*. In: *Jihlavské listy*, 2. 2. 1990; s. 3.

⁹¹ KLUKAN, Petr: *Byl to také šoumen a recesista*. In: *Jihlavské listy*, 7. 4. 2009; s. 11.

⁹² KOZEL, Jiří: *Evžen Plocek nezemřel nadarmo*. In: *Jihlavské listy*, 2. 2. 1990; s. 3.

⁹³ Tamtéž; s. 3.

československých normalizátorů. Zvolil si však jinou cestu. Dobový ohlas na jeho čin byl však mimo území Jihlavy minimální. „*Velká část Jihlavanů se o tomto činu dozvídá až po velikonočních svátcích. Čin s. Plocka nevzbudil na závodě ani v ostatní veřejnosti velký rozruch a byl podle zpráv přijímán s různými pocity. K tomu ve značné míře přispělo stanovisko POV KSČ, CZV KSČ i projev s. Langa, ředitele podniku. Kolem důvodů vedoucích k tomuto činu kolovalo několik verzí, které si vzájemně odporovaly.*“⁹⁴

Ale ani na území Jihlavy se čin Evžena Plocka příliš dlouho v obecném povědomí neudržel. Událost byla ještě relativně živě diskutovaná kolem jejího prvního výročí v dubnu 1970. To se v jihlavském n. p. Motorpal o osobě Evžena Plocka ještě otevřeně mluvilo, postupně však toto téma zapadlo do kategorie politicky nevhodných k diskuzi a Plockův příběh na dlouhá léta upadl do zapomnění. V roce 1980 vychází v Zürichu publikace *Živé pochodně*⁹⁵, která v sobě skrývá i první text o Evženu Plockovi, který sepsal MUDr. Rudolf Hambach, bývalý ředitel jihlavské patologie, který po roce 1969 emigroval. V československém prostředí pronikl příběh Evžena Plocka do tištěné formy až na konci osmdesátých let prostřednictvím článku Evy Kantůrkové v samizdatové revue *Alternativa*.⁹⁶

Po listopadu 1989 se v regionálních novinách *Jiskra* objevila výzva k historikům i pamětníkům, aby seznámili veřejnost se zamlčovanými fakty. Úkolu obnovení památky Evžena Plocka se zhostil hlavně jihlavský klub *Obroda*, který na 21. výročí Plockova sebeupálení připravil pietní vzpomínkovou akci. Pro její zkoordinování byla vytvořena komise složená z politických představitelů okresu, zástupců města Jihlava, Motorpalu, médií a občanů.⁹⁷ Dne 4. dubna 1990 v 16 hodin na náměstí Míru v Jihlavě se sešla široká veřejnost k uctění Plockovy památky, přítomen byl i předseda

⁹⁴ SOKA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava, Zápisy ze schůzí předsednictva, karton č. 73. Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ ze dne 28. 4. 1969. Zpráva o politické situaci na okrese Jihlava v měsíci březnu; s. 9.

⁹⁵ SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně*. Zürich 1980.

⁹⁶ *Alternativa*: revue pro nezávislou politiku. Hnutí za občanskou svobodu, duben 1988, č. 2.

⁹⁷ *Film o Evženu Plockovi*. In: Jihlavské listy, 16. 2. 1990; s. 4.

Federálního shromáždění Alexandr Dubček. Při této příležitosti byla odhalena pamětní deska v místě, kde k tomuto tragickému činu došlo. „(...) *Důstojně vzpomeneme lidské oběti, kterou se snažily vládnoucí struktury KSČ zamlčet a vymazat z povědomí národa.*“⁹⁸ Z náměstí se odebral průvod uctít památku oběti i k jeho hrobu na jihlavském ústředním hřbitově, kde položil květiny.

V roce 1990 vyšel almanach *Zamlčená oběť*, který je souhrnem všech do té doby existujících textů o osobě Evžena Plocka. V roce 1969 došlo i k natočení amatérského autentického dokumentu o Evženu Plockovi, který zachycuje i jeho pohřeb. S dokumentem nazvaným *Jsem pro lidskou tvář* vyhráli jeho autoři Roman Fürst a Karel Tomek okresní i krajské kolo soutěže amatérských filmů v roce 1969. Poté ovšem o film začaly mít zájem bezpečnostní orgány, a tak jej autoři raději pečlivě uschovali. Dochoval se až do dnešních dní, bohužel bez zvukového doprovodu, ale i tak nám poskytuje unikátní záběry z Plockova pohřbu.⁹⁹

Příběh Evžena Plocka přinesl inspiraci i autorům beletrie. Například spisovatelka Lenka Procházková v knize *Slunce v úplňku*¹⁰⁰ zachycuje období od srpna 1968 do ledna 1969 a snaží se vytvořit pravděpodobný psychologický portrét hlavního hrdiny – Jana Palacha. Jména a charaktery aktérů jsou autentické, stejně tak i chronologie jednotlivých událostí. Autorka zde pracuje také s motivem Evžena Plocka vracejícího se z vysočanského sjezdu: „*Když se vrátili na chodník, míjel je autobus. Tváře za tmavými skly byly nezřetelné, ale pak vůz zastavil na křižovatce a v jednom okně se otevřela špehýrka a z té něco vypadlo. Byla to stranická legitimace s křestním jménem Evžen. Fotka s příjmením byly utržené, ale na razítku rozluštili, že tohoto delegáta vyslala Jihlava.*“¹⁰¹ Tato myšlenka je s největší pravděpodobností fiktivní, už z toho důvodu, že podle výpovědi jiného z jihlavských delegátů vysočanského sjezdu,

⁹⁸ *Zamlčená oběť*. In: Jihlavské listy, 27. 3. 1990; s. 3.

⁹⁹ Dokument byl poprvé veřejně promítán 8. dubna 2009 při příležitosti pietní vzpomínky ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka.

¹⁰⁰ PROCHÁZKOVÁ, Lenka: *Slunce v úplňku. Příběh Jana Palacha*. Praha 2008.

¹⁰¹ Tamtéž; s. 102.

se do Prahy a zpět dopravovali osobními vozy.¹⁰² I podle výše citovaných vzpomínek pamětníků se Evžen Plocek z mimořádného sjezdu vrátil ještě v optimistické náladě, tudíž v této době neměl důvod svoji stranickou legitimaci trhat a zahazovat.

Dalším příkladem zanesení osudu Evžena Plocka do beletrie je kniha Daniely Hodrové nazvaná *Podobojí*.¹⁰³ Kniha se složitou strukturou a krátkými kapitolami nás zavádí do magického města, kde je umožněno setkávání živých s mrtvými. Vystupují zde postavy historické i zcela smyšlené, proplétá se zde skutečnost s fantazií. Pro naše téma je zásadní text s názvem *Podobenství o třech mládencích v peci ohnivé*. „Když vstoupí do své pece první mládenec, někde mezi Muzeem a Domem potravin, ještě po něm přežije jakási legenda, která se čím dál víc mění v legendu hřbitovní. Když pak vstoupí do své pece druhý mládenec, stane se to někde v pasáži biografu Čas. A když pak do své pece vstoupí třetí mládenec, je to na místě tak skrytém, že už o něm skoro nikdo neví, natož aby se někdo staral, zda z té pece vyšel. Ale dokonce ani není zcela jisté, jestli takový třetí mládenec byl a jestli do nějaké pece vstoupil, protože mezitím se začalo naplňovat už jiné podobenství – nejspíš podobenství o egyptském zajetí.“¹⁰⁴

Když velkoryse pomineme frázi „na místě tak skrytém, že už o něm skoro nikdo neví“, nejvíce zaráží náznak, že čin Evžena Plocka se neudál. Archivní prameny a dochované výpovědi pamětníků nás však přesvědčily o opaku. Přesvědčily nás o existenci muže, nadšeného pro nový politický program, a posléze vypověděly o tragédii poraženého a rezignovaného člověka, který neviděl jiné východisko z tehdejší situace, než dobrovolně opustit tento svět. Jeho čin do dnešních dnů připomíná malá pamětní deska z černého leštěného mramoru, nacházející se u mariánského morového sloupu na

¹⁰² SOKA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P. Oddíl 9. Jihlavské noviny. Jiskra, čtvrté Zvláštní vydání, 23. 8. 1968; s. 1.

¹⁰³ HODROVÁ, Daniela: *Podobojí*. Ústí nad Labem 1991.

¹⁰⁴ Tamtéž; s. 117.

jihlavském Masarykově náměstí. Pomník nese slova: „Upálil se na protest proti normalizační politice KSČ“.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Viz fotografie příloha č. 14.

Závěr

Zaměření na regionální dějiny v kontextu tzv. velkých dějin představuje v rámci historiografie specializaci podle teritoriálního členění, která se v poslední době velmi rychle rozvíjí. Regionální historiografie si klade za úkol zabývat se stejnými dějinnými momenty jako historiografie obecná, avšak na územích menších, než zaujímá stát. Regionální dějepisectví rozhodně není samostatnou historickou disciplínou, neboť si vytyčuje stejný předmět a používá stejné metody studia jako historiografie národních, respektive celostátních, dějin. Obecné historické tendence a zákonitosti se promítají také do dějin regionu a projevují se zde v různých modifikacích, které jsou dány místními zvláštnostmi a odlišnými podmínkami a tyto zvláštnosti jsou právě předmětem zkoumání regionálního dějepisectví. Hlavním posláním historických prací zabývajících se regionální problematikou je přiblížení dějin širšímu publiku, protože většina laické veřejnosti dává přednost takovým historickým tématům, která jsou jim nějakým způsobem blízká. Z tohoto důvodu vznikla také tato práce, která má za úkol popsat historii Jihlavy, města ležícího na historické českomoravské hranici, v období šedesátých a počátku sedmdesátých let dvacátého století.

K 1. lednu 1949 byla Jihlava učiněna krajským městem nově vzniklého Jihlavského kraje. S touto změnou přicházelo mnoho výhod, například v souvislosti se zřízením potřebných správních orgánů nastal příliv obyvatel, čímž se město, vylidněné po poválečném odsunu obyvatel německé národnosti, začalo opět zalidňovat. Se statutem krajského města také souvisel zvýšený přísun finančních prostředků a vedení města proto do budoucna naplánovalo renovaci historického jádra a rekonstrukci jihlavské nemocnice, která byla již po dlouhá léta v havarijním stavu. Plány na zvelebení města však byly vytyčeny jako dlouhodobé a s provedením územních změn v roce 1960 a se vznikem nového Jihomoravského kraje, již dokončeny být nemohly, neboť

Jihlava se ocitla na periferii tohoto nového regionu, a to jak z územního tak z finančního hlediska.

Z tohoto důvodu bývá provedení tzv. správní reformy z roku 1960 označováno za počátek problémů města charakteristických pro jeho vývoj v celém studovaném období. Jihlavských obyvatel se snížený přísun financí týkal především špatnou úrovní zásobování, ale také pro šedesátá léta příznačným nedostatkem bytových prostor, způsobeným především velmi špatným stavem stávajícího bytového fondu a nedostatkem prostředků k jeho inovaci.

Jelikož neměla Jihlava příliš aktivní kontakty s hlavním městem, lze zde postupné uvolňování druhé poloviny šedesátých let vysledovat až ke konci roku 1967 a to převážně v kulturní oblasti. Různé iniciativy se naplno prosadily až po změně kurzu na lednovém zasedání pléna Ústředního výboru KSČ v roce 1968, tedy oproti centru značně opožděně. V Jihlavě se veřejnost s prvky nového obrodného procesu seznamuje až teprve v polovině března. Za první oficiální akci konající se v duchu nového směru je v jihlavských podmínkách považována okresní konference KSČ, která proběhla ve dnech 16.–17. března. Podle zápisů z jejího jednání se zde nově nastolený polednový kurz projevil hlavně prostřednictvím nezvykle živé a otevřené diskuze. Diskusní příspěvky se pohybovaly v rozsáhlém názorovém spektru od přísně konzervativních až po plně kompatibilní s nastoleným obrodným procesem, které převažovaly.

Okresní konference KSČ byla natolik prodchnutá polednovým nadšením, že ovlivnila i širokou jihlavskou veřejnost, mezi kterou se nebývale zvětšoval zájem o veřejné dění. To se mimo jiné projevilo zvýšením prodeje regionálního tisku Jiskra a zapojením se občanů do veřejné diskuze prostřednictvím zmíněných novin. Mezi oblíbená témata této diskuze patřil špatný stav historického jádra města, nesouhlas se snahami Brna na obnovení zemského zřízení a hlavně po celé období tzv. pražského jara se táhnoucí nit stížností na nízkou míru informovanosti občanů ze strany vedení KSČ a státu.

Velké změny na jaře 1968 se oproti minulosti dají v Jihlavě vysledovat také na příkladu oslav prvního máje, které na rozdíl od let minulých byly naprosto dobrovolné a přesto se na náměstí Míru, tradičním jihlavském shromaždišti, sešlo přes patnáct tisíc lidí a to bez transparentů nesoucích budovatelská hesla. Na přelomu dubna a května se vlna zakládání nejrozličnějších zájmových organizací přenesla i do Jihlavy a došlo k ustavujícím schůzím místních organizací K 231, KANu, Koordinačního výboru tvůrčích svazů, Junáka, Orla a dalších. Projevily se zde také snahy o obnovení činnosti místního Sokola, které však byly v počátcích razantně potlačeny.

K určité aktivizaci došlo i v rámci Československé strany lidové a Československé strany socialistické, obě strany uspořádaly několik besed s občany. Avšak na rozdíl od jiných měst se v Jihlavě neprojevila snaha o obnovu činnosti Sociální demokracie. Všeobecného obrodného procesu využila i římskokatolická církev, která se začala intenzivně věnovat mládeži a také účast na bohoslužbách se podstatně zvýšila. Tradičně nejvíce aktivní skupinou byli studenti, kteří již 20. března 1968 uspořádali diskusní shromáždění s představiteli okresu a místní inteligencí. Hlavním tématem byly polednové změny a to, čeho všeho se týkají. Další studentskou akcí, která by byla v předcházejících letech nemyslitelná, byl Majáles pořádaný 18. a 19. května 1968.

Na konci června byla v důsledku přípravy XIV. sjezdu KSČ svolána mimořádná okresní konference, která měla za úkol zvolit delegáty. Na této konferenci byla probírána také problematika manifestu *2000 slov*, účastníci konference vyjádřili postoj shodný s názorem Ústředního výboru strany a tudíž odsuzující tento text. Bohužel pro názory, jaké k manifestu zaujímala jihlavská veřejnost, nemáme písemné prameny. Další vlnu aktivizace jihlavských občanů způsobil tzv. varšavský dopis, na který jihlavské orgány reagovaly jako na neférové jednání a vyjadřovaly značné podivení nad nepřesností informací spřátelených zemí. Přestože zrovna probíhaly prázdniny a město bylo vylištěné, zveřejnění dopisu zasáhlo i veřejnost, která dopis veřejně kritizovala

a negativně se vyjadřovala vůči Sovětskému svazu. Jihlavský přípravného výboru KANu proti stanovisku pěti zemí Varšavské smlouvy sepsal rezoluci čítající přes pět set podpisů.

Očekávání jednání v Čierné nad Tisou a otištění hesla na podporu československé delegace „*socialismus, spojenectví, suverenita, svoboda*“ vyvolalo v Jihlavě nebyvalou aktivitu. Podporu státním představitelům vyjádřilo svým podpisem téměř šest tisíc občanů. Po ukončení jednání v Čierné a následně poté v Bratislavě došlo ve městě k uklidnění a veřejnost považovala krizovou situaci za zažehnanou. Do této atmosféry přišel šok v podobě vstupu vojsk pěti států Varšavské smlouvy na československé území v noci z 20. na 21. srpna 1968. Ve středu 21. srpna poprvé v historii regionálních novin Jiskra vyšlo zvláštní vydání. Improvizovaná vydání Jiskry vycházela v prvních dnech okupace až do obsazení tiskárny 27. srpna denně. Občané i přesto měli jen kusé informace z poslechu Československého rozhlasu a během dne se scházeli na náměstí Míru, kde o aktuální situaci diskutovali.

Cizí vojenské jednotky, nejdříve maďarské, se ve městě objevily v podvečer 21. srpna a při svém manévrování po centru Jihlavy zranily Václava Frydrychovského, jedinou jihlavskou oběť vojenské intervence. Maďarská vojenská technika město opustila ráno 22. srpna, kdy byla vystřídána jednotkami sovětskými, které obsadily strategické budovy města, především vysílač a redakci Československého rozhlasu. Jeho pracovníci však měli již připravené náhradní prostory a posluchačům se zanedlouho ozvali jako Svobodný vysílač Jihlava. Občané na okupaci reagovali podepisováním archů na podporu státních představitelů, ale také tzv. lidovou tvořivostí, kdy na fasádách jihlavských domů se objevují nejrůznější protiokupační nápisy.

Ve čtvrtek 23. srpna 1968 se po zdoluhavých jednáních podařilo představitelům města dosáhnout stažení okupačních jednotek z centra města, avšak následujícího dne dostály okupační jednotky svým výhrůzkám a přerušily vysílání Svobodného vysílače Jihlava. Již 25. srpna bylo vysílání obnoveno zapůjčením mobilní vojenské vysílačky od vojenské posádky

v Náměšti a jihlavští redaktoři se znovu ozvali jako Svobodný vysílač Horácko. Další zásah proti jihlavským sdělovacím prostředkům provedly sovětské jednotky 27. srpna, kdy obsadili telefonní ústřednu a vyřadili z provozu jihlavskou tiskárnu Grafia, která měla na starosti vydávání Jiskry. Tato událost ovšem nezabránila redaktorům Jiskry ještě téhož dne vydat jednolist s názvem Bezejmenná s nejnovějšími informacemi.

Úterý 27. srpna 1968 bylo také dnem návratu československých představitelů z Moskvy, výsledky jednání však znamenaly pro jihlavskou veřejnost zklamání a ani oficiální orgány s moskevským komuniké nesouhlasily. Po týdnu pobytu sovětských jednotek na území Jihlavy zaznamenalo město mnoho potíží materiálního charakteru, například nedostatky pohonných hmot a v celkovém zásobování, velké zpoždění ve sklizni úrody na polích a zjištěné škody výši téměř dva miliony korun. Z hlediska politického byly však důsledky dalekosáhlejší, nastolení konsolidace poměrů.

Na regionální úrovni se v pramenech pojem normalizace objevuje poprvé již na počátku září 1968, kde je však zatím chápán pouze jako plnění moskevského komuniké, ale jinak další pokračování v nastoupeném polednovém vývoji. V tuto dobu také postupně dochází k uklidnění situace a k návratu do běžných kolejí. V Jihlavě se ve srovnání s jinými městy Československa, velmi brzy zaktivizovalo tzv. zdravé jádro tvořené předválečnými komunisty, a to již v září 1968, kdy jako v jednom z prvních měst veřejně vystoupilo v regionálním tisku.

Již 7. října se v rámci mimořádné schůze předsednictva Okresního výboru KSČ Jihlava objevily první pokusy o zhodnocení polednového vývoje na Jihlavsku a poprvé zde zazněla myšlenka, že v Jihlavě došlo k porušení stranických stanov na březnové okresní konferenci, což bylo zatím označeno pouze za „polednovou hysterii“. Také názory jihlavské veřejnosti se na přelomu září a října 1968 začaly tříbit, většina sice stále vyjadřovala svou podporu polednové politice, ale objevují se i názory proti obrodnému procesu a

stávajícímu stranickému vedení. Podepsání tzv. *Smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk* vyvolalo ve městě apatii a nedůvěru v možnost dalšího pokračování polednové politiky. Pozitivně však na obyvatelstvo zapůsobilo, že po více jak dvou měsících pobytu, opustily sovětské jednotky 23. října 1968 území Jihlavy.

Jako další prvek postupné změny politického ovzduší v Jihlavě lze chápat průběh oslav 51. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, konané 5. listopadu 1968 formou shromáždění zástupců města. Úvodní projev zde pronesl vedoucí tajemník ideologického oddělení Okresního výboru KSČ a zastánce reformní politiky Jaroslav Šebesta, který jej však pro nelibost a vyrušování konzervativců hlavně z řad předválečných členů stany nemohl dokončit. V pozdější době byl Jaroslavu Šebestovi tento referát vyčítán a označován za prvek pravicového oportunismu a protisovětské štvání. V listopadu 1968 však bylo za nevhodnou a frakční činnost označeno chování vytrhujících konzervativců.

Když se listopadové plénium Ústředního výboru KSČ distancovalo od údajných negativních prvků polednového vývoje, především od tzv. pravicového oportunismu, odrazilo se to také v názorech jihlavských orgánů. K prvním výsledovatelným odrazům došlo na schůzi předsednictva Okresního výboru KSČ 25. listopadu 1968. Avšak ne všechny stranické organizace souhlasili s výsledky listopadového pléna, například Horácké divadlo nehodlalo akceptovat nový trend označování nebezpečí tzv. pravého nebezpečí pro stranu místo reálného nebezpečí ze strany konzervativců.

Během konce roku 1968 a počátku roku následujícího začala jihlavská společnost opět upadat do letargie, z níž byla vytržena až zprávami o činu Jana Palacha. Okresní výbor KSČ se občany snažil uklidnit sliby o zabezpečení polednových výdobytků, to však nezabránilo jihlavským studentům na smrt Jana Palacha reagovat protestní hladovkou za splnění jeho požadavků.

Hluboká názorová nejednotnost postupně se utvářející uvnitř Okresního národního výboru KSČ Jihlava se plně projevila na zasedání pléna

5. března 1969, které bylo věnované ideologické práci. Úvodní referát přednesl opět Jaroslav Šebesta a vyjádřil v něm svůj názor na nemožnost obnovení přátelských vztahů se Sovětským svazem a všeobecnou ztrátu víry v pokračování obrodného procesu. Tento referát vyvolal vášnivou a rozporuplnou diskuzi a opět se stal dalším bodem později vyčítaným Jaroslavu Šebestovi jako snaha o dezorientaci okresního výboru.

Tzv. hokejové události v noci 28. března 1969 proběhly v Jihlavě v porovnání s centrem velmi umírněně. Ovšem důsledky v podobě další sovětské kritiky a přípravy velkých personálních změn v centrálních orgánech způsobily, že jihlavský reformní politik Evžen Plocek neviděl jiné východisko z nastalé situace než spáchat protestní sebevraždu upálením se. Den Plockova pohřbu je v Jihlavě považován za poslední veřejnou manifestaci jihlavského reformního hnutí. Následně 17. dubna 1969 proběhla výměna prvního tajemníka a do čela strany nastoupil Gustáv Husák. Odstoupení Alexandra Dubčeka jihlavská veřejnost viděla jako neoprávněný zásah zvenčí a vyskytly se četné příklady tzv. pokládání stranických legitimací hlavně v n. p. Motorpal.

Za první projev nastoleného utužení poměrů po nástupu Gustáva Husáka do vedení KSČ se v Jihlavě považují květnové oslavy 1969, které měly zcela jinou podobu než v roce předcházejícím a z obav před živelnými demonstracemi byly omezeny a spíše než jako politické manifestace vyzněly jako kulturní akce skládající se z koncertů a sportovních aktivit. Přitvrzování diktované z Moskvy se v květnu 1969 nově dotklo i dříve nekritizovaných prvků jako obsahu Jiskry či repertoáru Horáckého divadla.

K největší personální změně po srpnu 1968 v rámci jihlavského Okresního výboru KSČ došlo 5. června 1969, kdy pod tlakem zažádalo o zproštění funkce pět funkcionářů; mezi nimi i zmiňovaný Jaroslav Šebesta, na jehož adresu se snesla vlna nařčení z nesprávného ovlivňování okresní organizace, z cíleně chybného vysvětlování listopadové rezoluce a dokonce z tajné spolupráce se Západem. Toto zasedání pléna Okresního výboru KSČ považují za první krok k nastoupení linie květnového pléna v Jihlavě, neboť

zde došlo k definování tzv. pravicového oportunismu ve městě, zatím ovšem bez konkrétního označování viníků.

Na přicházející první výročí srpnové okupace se jihlavské mocenské orgány pečlivě s předstihem připravovaly, hlavně na mimořádném plenárním zasedání Okresního výboru KSČ 14. srpna 1969, kdy došlo také ke zrušení jednotlivých prohlášení tohoto orgánu z prvních dnů okupace v srpnu 1968. To bylo v porovnání s podobným krokem Ústředního výboru KSČ provedeno s více jak měsíčním předstihem. Pro ukonejšení obyvatel bylo v druhé polovině srpna 1969 zabezpečeno co nejlepší zásobování města. Protestní akce k této příležitosti se však ve městě vyskytly v minimálním počtu, převážně pouze v pasivní formě ignorováním hromadné dopravy a nošením smuteční pásky.

Zřetelné přehodnocení náhledu na polednový vývoj se projevilo na plénu Okresního výboru KSČ 25. října 1969, kde již došlo ke konkrétním obviněním. Za původce tzv. pravicového oportunismu ve městě byla označena smyšlená skupina „šebestovců“ a za vedoucí osobnosti skupiny byli označeni Jaroslav Šebesta, Ladislav Panovec, Rudolf Hambach, Marie Bělková a Evžen Plocek. Jako centrum tzv. pravého nebezpečí bylo prohlášeno Horácké divadlo a n. p. Motorpal. I přes tyto „silné oportunistické tendence“ si, podle konstatování pléna, tzv. zdravé jádro strany udrželo schopnost zasahovat, až na částečné zakolísání v srpnu 1968.

Do poslední fáze očisty, neboli výměny stranických legitimací, vstupovala jihlavská stranická organizace již převážně zkonsolidovaná. Směrné číslo pro počet vyloučených či vyškrtnutých v rámci jihlavského okresu bylo určeno na 2 600 osob a bylo o 12% překročeno. Nejpomaleji postupovaly pohovory v jihlavských školách a v n. p. Motorpal, kde byla situace opět svedena na špatný předchozí vliv Jaroslava Šebesty. Ke konci prověrek bylo členství zrušeno 7% z prověřovaných a 2% členů byla vyloučena. Za konečné datum dovršení normalizace v regionu je oficiálně považovaná okresní konference KSČ Jihlava, která proběhla 27. – 28. března 1971 a na níž Okresní výbor označil období od ledna 1968 za krizové a uznal své chování za chybné.

V rámci celkového shrnutí období tzv. československé krize v letech 1967–1970 došlo v Jihlavě v porovnání s centrem k pozdějšímu nástupu reformního polednového proudu. Naopak první projevy normalizačního procesu se ve městě vyskytly, oproti jiným regionům i centru, velmi brzy, a to již v září 1968. Také ke zrušení jednotlivých prohlášení vydaných v srpnu 1968 došlo v Jihlavě dříve než v ústředních orgánech. Z těchto faktů by se dalo konstatovat, že průběh normalizace probíhal na úrovni okresního města v poněkud rychlejším tempu. Podle mého názoru to bylo dáno tím, že v rámci místních stranických i správních orgánů nedošlo na jaře 1968 k větším personálním změnám oproti předcházejícímu období, tudíž zde po srpnu 1968 nedocházelo výraznějším sporům mezi konzervativci a reformisty a také nemuselo nejdříve dojít k tak rozsáhlé očistě od tzv. pravicových oportunistů, jako v centrálních orgánech. Proto zde mohlo dojít k rychlejšímu nastolení konsolidačního procesu.

Seznam pramenů a literatury

Archivní fondy

- Archiv bezpečnostních složek, fond Zpravodajská správa, a.č. 26379.
- Archiv Českého rozhlasu (AČRo) v Praze, fond Zvukové záznamy.
- SOkA Jihlava, fond Koordinační výbor tvůrčích svazů Jihlava.
- SOkA Jihlava, fond KSČ – Okresní výbor Jihlava.
- SOkA Jihlava, fond MěNV Jihlava.
- SOkA Jihlava, fond ONV Jihlava.
- SOkA Jihlava, fond Tisková dokumentace – sbírka, skupina P.
- SOkA Jihlava, nezpracovaný fond Okresní prokuratura v Jihlavě.

Zákony

- Ústavní zákon č. 12/1954 Sb. o národních výborech.
- Zákon č. 36/1960 Sb. o územním členění státu.
- Zákon č. 65/1960 Sb. o národních výborech.

Tisk

- *Aktiv delegátů okresní konference*. In: Jiskra, 24. 5. 1968; s. 1.
- Alternativa: revue pro nezávislou politiku. Hnutí za občanskou svobodu, duben 1988, č. 2.
- BARTOŇ, Stanislav: *Můj rok 1968*. In: Jihlavský deník. 21. 8. 2008; s. 3.
- Bezejmenná, 27. 8. 1968.
- BLAŽEK, Tomáš: *Zmátl Rusy násadou od lopaty*. In: MF Dnes, 22. 8. 2008; s. B2.
- BLAŽEK, Tomáš: *Před čtyřiceti lety přijeli okupanti*. In: MF Dnes, 22. 8. 2008; s. B1–2.
- BLAŽEK, Tomáš: *Zmátl Rusy násadou od lopaty*. In: MF Dnes, 22. 8. 2008; s. B2.

- *Bojovně, ale slušně.* In: Jiskra, 26. 8. 1968; s. 2.
- *Co říkají občané Jihlavska jednání v Čierné a v Bratislavě: Vítězství rozumu a rozvahy.* In: Jiskra, 6. 8. 1968; s. 1-2.
- *Československé jaro 1968.* In: Svědectví, č. 34 – 35 – 36, 1969; s. 147
- ČÍŽEK, Josef: *V Jihlavě spontánně – a upřímněji.* In: Jiskra, 3. 5. 1968; s. 1.
- ČÍŽEK, Josef: *Slovo má delegát sjezdu.* In: Jiskra, 13. 8. 1968; s. 1.
- ČÍŽEK, Josef: *Čierná i Bratislava, škola pro obě strany.* In: Jiskra, 9. 8. 1968; s. 1-2.
- ČÍŽEK, Josef: *S předsedou ONV o kontaktech v zájmu normalizace.* In: Jiskra, 17. 9. 1968; s. 1-2.
- *Důvěru a podporu stanovisku vedení strany.* In: Jiskra, 23. 7. 1968; s. 1.
- *Film o Evženu Plockovi.* In: Jihlavské listy, 16. 2. 1990; s. 4.
- *Hlasy z rezolucí.* In: Jiskra, 26. 8. 1968; s. 2.
- *Hledání pravdy.* In: Jiskra, 22. 3. 1968; s. 1.
- *Invaze v dokumentech.* In: Jihlavské listy, 19. 8. 2008; s. 12.
- JELÍNEK, Jiří: *Rok 1968 v Jihlavě.* In: Jihlavské listy, 19. 8. 2008; s. 11.
- JELÍNEK, Stanislav: *Lidé otáčely směrovky a psali: Rusové, táhněte domů!*
In: Jihlavský deník, 21. 8. 2008; s. 1.
- *Jen klid a statečnost...* In: Jiskra, 27. 8. 1968; s. 2.
- Jiskra, první Zvláštní vydání, 21. 8. 1968.
- Jiskra, druhé Zvláštní vydání, 22. 8. 1968.
- Jiskra, třetí Zvláštní vydání, 22. 8. 1968.
- Jiskra, čtvrté Zvláštní vydání, 23. 8. 1968.
- Jiskra, páté Zvláštní vydání, 24. 8. 1968.
- Jiskra, šesté Zvláštní vydání, 24. 8. 1968.
- Jiskra, sedmé Zvláštní vydání, 25. 8. 1968.
- *Jihlavské střípky.* In: Jiskra, 26. 8. 1968; s. 2.
- Jihlavský zpravodaj MěV KSČ, 27. 8. 1968.
- *Jsme proti zemskému zřízení.* In: Jiskra, 19. 4. 1968; s. 1 a 3.

- KLUKAN, Petr: *Evžen Plocek asi poznal, že je bitva prohraná*. In: Jihlavské listy. 7. 4. 2009; s. 12.
- KLUKAN, Petr: *Byl to také šoumen a recesista*. In: Jihlavské listy. 7. 4. 2009; s. 11.
- KLUKAN, Petr: *Kdo v té době nežil, Plocka nepochopí*. In: Jihlavské listy, 27. 3. 2009; s. 27.
- KLUKANOVÁ, Ludmila: *Jihlava – Evžen Plocek*. In: Jihlavské listy, 23. 3. 1990; s. 2.
- *Komunisté Jihlavska: Stojíme na pozicích strany*. In: Jiskra, 6. 9. 1968; s. 1.
- KOZEL, Jiří: *Evžen Plocek nezemřel nadarmo*. In: Jihlavské listy, 2. 2. 1990; s. 3.
- KRATOCHVÍL, Václav: *Život se normalizuje*. In: Jiskra, 6. 9. 1968; s. 1-2.
- *K přípravě mimořádného sjezdu strany*. In: Jiskra, 4. 6. 1968; s. 1-2.
- *Kuzněcov a Červoněnko v Jihlavě na jednání s představiteli okresu*. In: Jiskra, 17. 9. 1968; s. 1-2.
- *Lidová tvořivost českého národa*. In: Jihlavské listy, 19. 8. 2008; s. 14.
- Literární listy, zvláštní vydání, 26. 7. 1968.
- MAŠTERA, Lubomír: *Stoupl si na křižovatku a posílal tanky jinam*. In: Jihlavské listy, 19. 8. 2008; s. 13.
- MATOUŠEK, Petr – VRÁBLÍKOVÁ, Monika: *Pochodeň číslo tři*. In: Jihlavské listy, 3. 4. 1990; s. 2.
- *Mimořádná okresní konference 29. června*. In: Jiskra, 11. 6. 1968; s. 1.
- *Mimořádná opatření zrušena*. In: Jiskra, 6. 9. 1968; s. 1.
- *Nová územní organizace státu podpoří rozvoj naší společnosti*. In: Rudé právo, 10. 4. 1960; s. 2.
- *Nebývalá aktivita*. In: Jiskra, 26. 3. 1968; s. 2.
- *Nový celozávodní výbor KSČ zvolen*. In: Tryska, 26. 2. 1968; s. 1.
- *Okresní organizace ČSM a SČSP ustaveny*. In: Jiskra, 5. 4. 1960; s. 1.
- *Odboráři do nových úkolů*. In: Jiskra, 12. 4. 1960; s. 1.
- *O charakteristice, postavení a úkolech nového okresu Jihlava*. In: Jiskra, 18. 3. 1960; s. 2.

- *Opatření pro konsolidaci.* In: Jiskra, 3. 9. 1968; s. 1.
- Plamínek, Socialistická akademie Jihlava, 27. 8. 1968.
- PLOCEK, Evžen: *Mandát.* In: Tryska, 29. 7. 1969; s. 2.
- *Pojede Evžen Plocek na sjezd?* In: Tryska, 1. 7. 1968; s. 1.
- POSPÍŠILOVÁ, Lenka: *Nic nevysílej! Prikázal šéfovi vysílače na Javořici ministr spojů Hoffmann.* In: Jihlavský deník, 21. 8. 2008; s. 2.
- *Prohlášení rady Okresního národního výboru v Jihlavě ze dne 4. září 1968 k situaci v okrese k nejbližším úkolům v současných podmínkách.* In: Jiskra, 6. 9. 1968; s. 1-2.
- *Proč jsme proti?* In: Jiskra, 21. 5. 1968; s. 1.
- *Před sjezdem ve znamení zvýšené aktivity.* In: Jiskra, 20. 8. 1968; s. 1.
- *Přesun vojsk do vyhrazených prostorů.* In: Jiskra, 6. 9. 1968; s. 1.
- *Přesun sovětských vojsk.* In: Jiskra, 25. 10. 1968; s. 1.
- *Rada MěstNV v Jihlavě k přejmenování ulic.* In: Jiskra, 7. 5. 1968; s. 3.
- SIMONIDES, František: *Socialismus, spojenectví, suverenita, svoboda.* In: Jiskra, 30. 7. 1968; s. 1-2.
- *Spontánní jednota obyvatelstva.* In: Jiskra, 27. 8. 1968; s. 1-2.
- *Srpen 1968 ve vzpomínkách.* In: Jihlavské listy, 19. 8. 2008; s. 14.
- *Svědék.* In: Jihlavské listy, 16. 2. 1990; s. 1.
- *Ustavující okresní konference ČSM, Velký mezník v práci okresní organizace.* In: Jiskra, 1. 4. 1960; s. 2.
- *Ve středu všichni na náměstí míru.* In: Tryska, 29. 4. 1968; s. 1.
- *Východisko = klid, kázeň, pořádek.* In: Jiskra, 3. 9. 1968; s. 1.
- *Zamlčená oběť.* In: Jihlavské listy, 27. 3. 1990; s. 3.
- *Z éteru zaznělo: „Hlásí se Svobodný vysílač Jihlava“.* In: MF Dnes, 22. 8. 2008; s. B2.
- ZÍDEK, Petr: *Záhada pochodně č. 3.* In: Lidové noviny, 11. 4. 2009; s. 19-20.
- Zpravodajství okresního výboru KSČ v Jihlavě, 28. 8. 1968, č. 1.
- Zpravodajství okresního výboru KSČ v Jihlavě, 29. 8. 1968, č. 2.
- *Zpráva ze zasedání ústředního výboru KSČ.* In: Jiskra, 18. 1. 1960; s. 1.

Edice pramenů

- BENČÍK, Antonín – NAVRÁTIL, Jaromír – PAULÍK, Jan: *Vojenské otázky československé reformy*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 6. díl, 1. svazek: Vojenská varianta řešení čs. krize (1967-1968). Praha-Brno 1996.
- PECKA, Jindřich: Spontánní projevy Pražského jara 1968–1969. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. 1. díl, 1. svazek. Brno 1993.
- *Rok šedesátý osmý v usneseníh a dokumentech ÚV KSČ*. Praha 1969.
- *Sedm pražských dnů: 21.-27. srpen 1968: dokumentace*. Praha 1968.
- VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír a kol.: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 4. díl, 1. svazek: Prosinec 1967–červenec 1968. Praha-Brno 1995.

Monografie

- BALÍK, Stanislav a kol.: *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno 2003.
- BÁRTA, Miloš a kol: *Československo roku 1968. 2. díl, Počátky normalizace*. Praha 1993.
- BENČÍK, Antonín. *Rekviem za Pražské jaro*. Třebíč 1998.
- BENČÍK, Antonín: *V chapadlech kremelské chobotnice*. Praha 2007.
- BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub: *Jan Palach '69*. Praha 2009.
- DIENSTBIER, Jiří, ŠILHÁN, Věněk, ŠIMON Bohumil. *Srpen 1968*. Praha 1990.
- GÍMEŠ, Emil (ed.): *Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě*. Praha 1996.
- HORA, Ota. *Svědectví o puči: Z bojů proti komunizaci Československa*. Praha 1991.

- HRADECKÁ, Vladimíra – KOUDELKA, František: *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Praha 1998. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 31.
- HYNA, Alfred: *Československá krize 1967 – 1970 a západní Čechy*. Plzeň 2001.
- JAROŠ, Zdeněk: *Historie a současnost podnikání na Jihlavsku*. Žehušice 2001.
- KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1967-1969. 4. část*. Praha 1993.
- KAPLAN, Karel: *Kořeny československé reformy 1968*. Brno 2000.
- KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*. Brno 2002.
- KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956 – 1968. Společnost a moc*. Brno 2008.
- KAPLAN, Karel: *Sociální souvislosti krizí komunistického režimu v letech 1953–1957 a 1968–1975*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 9. Praha 1993.
- KAPLAN, Karel. *"Všechno jste prohráli!": (co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967)*. Praha 1997.
- KOLEKTIV AUTORŮ: *Česká a slovenská společnost v období normalizace = Slovenská a česká spoločnosť v čase normalizácie: liberecký seminár 2001*. Bratislava 2003.
- KOLEKTIV AUTORŮ: *Dějiny zemí Koruny české II*. Praha 1995.
- KOLEKTIV AUTORŮ: *Oběti okupace, Československo 21. 8.–31. 8. 1968*. Praha 2008.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. Brno 2003.
- KOŘÍNEK, Otakar: *Pozývací list 1968*. Bratislava 2006.
- KUKLÍK, Jan a kol: *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha 2011.
- KURAL, Václav – MORAVEC, Jan a kol.: *Československo roku 1968, 1. díl: Obrodňý proces*. Praha 1993.
- OTÁHAL, Milan – NOSKOVÁ, Alena – BOLOMSKÝ, Karel (eds.): *Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970: dokumenty: "normalizace" v kultuře, umění, vědě, školství a masových sdělovacích prostředcích*. Praha 1993.
- PITHART, Petr. *Osmadesátý*. Praha 1990.

- MAŇÁK, Jiří: *Čistky v Komunistické straně Československa v letech 1969–1970*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR; sv. 28. Praha 1997.
- SÁDECKÝ, Josef (ed.): *Živé pochodně*. Zürich 1980.
- SÍGL, Miroslav: *Události pravdy, zrady a nadějí: (1967–1971)*. Třebíč 2009.
- SLEJŠKA, Dragoslav – HERZMANN, Jan a kol: *Sondy do veřejného mínění: Jaro 1968, Podzim 1989*. Praha 1990.
- TOMEK, Prokop: *Okres na východě 1960–1989: občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*. Praha 2008.
- TOMEŠ, Josef: *Slovník k politickým dějinám Československa 1918 – 1992*. Praha 1994.
- VANČURA, Jiří: *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*. Praha 1990.

Beletrie

- PROCHÁZKOVÁ, Lenka: *Slunce v úplňku. Příběh Jana Palacha*. Praha 2008.
- HODROVÁ, Daniela: *Podobojí*. Ústí nad Labem 1991.

Články a studie

- *Bratr o svém bratrovi*. In: Zamlčená oběť. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009.
- ČERNÝ, Milan: *Živé pochodně v roce 1969*. In: Česká a slovenská psychiatrie, 2003.
- EICHLER, Patrik: *Následovníci Jana Palacha?* In: BLAŽEK, Petr – EICHLER, Patrik – JAREŠ, Jakub: *Jan Palach '69*. Praha 2009.
- HOFFMANNOVÁ, Jaroslava: *Srpen 1968 v Jihlavě*. In: Vlastivědný sborník Vysočiny, oddělení věd společenských, svazek XVI. Jihlava 2008.
- *Hrst vzpomínek*. In: Zamlčená oběť. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009.

- JANÁČEK, František – MICHÁLKOVÁ, Marie: *Příběh zvacího dopisu*. In: Soudobé dějiny, roč. I, č. 1 (1994).
- JELÍNEK, Jiří: *Jihlava socialistická /1945–1989/*. In: KOLEKTIV AUTORŮ: *Jihlava*. Praha 2009.
- JISKRA, Milan: *Evžen jako chlapec*. In: Zamlčená oběť. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009.
- KANTŮRKOVÁ, Eva: *Zamlčená oběť Evžena Plocka z Jihlavy*. In: Zamlčená oběť. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009.
- MARUŠIAK, Juraj: *Slovenská spoločnosť a normalizácia*. In: Česká a slovenská společnost v období normalizace. Bratislava 2003.
- MĚCHÝŘ, Jan: *O lidech v čase normalizace. Poznámky na okraj let 1970 – 1989*. In: Česká a slovenská společnost v období normalizace. Bratislava 2003.
- *Nevytrhneš, nespálíš!* In: Zamlčená oběť. Almanach ke 40. výročí sebeupálení Evžena Plocka z Jihlavy. Jihlava 2009.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Počáteční fáze procesu normalizace v Severomoravském kraji v letech 1968 – 1971*. In: Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě. Praha 1996.

Elektronické zdroje

- http://www.totalita.cz/1968/1968_11_03.php (stav ke 3. 2. 2012).
- <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1954/sb06-54.pdf> (stav k 12. 4. 2012).
- <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-65> (stav k 27. 2. 2012).
- <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-36> (stav k 27. 2. 2012).
- <http://www.ustrcr.cz/cs/audio-1968> (26. 11. 2011).
- http://www.totalita.cz/txt/txt_komunike_mosk_1968_08_27.php (stav ke 2. 2. 2012).
- http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_08.php (stav ke 2. 2. 2012).